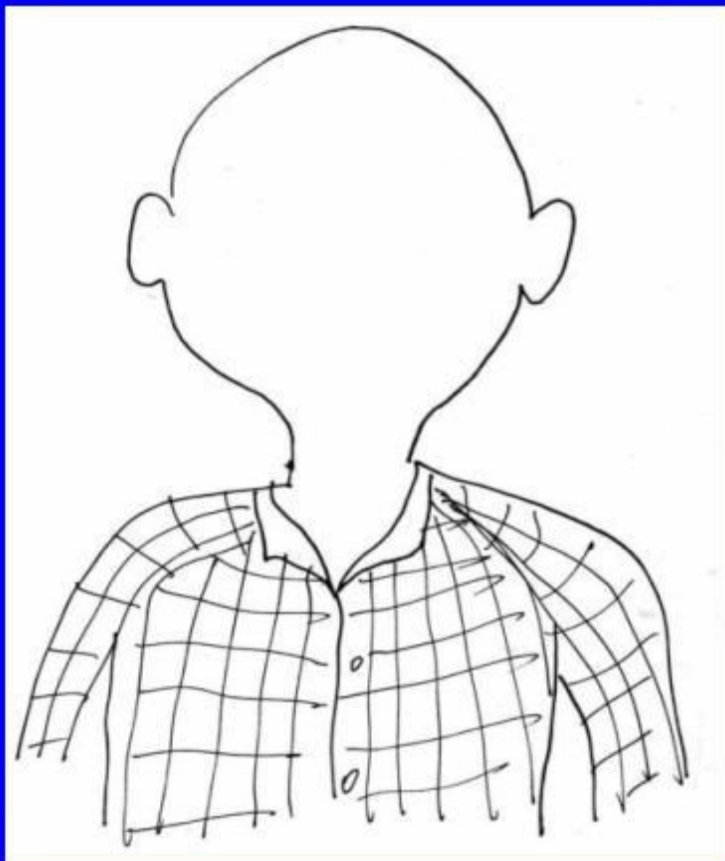

Mándy Gábor

Egy nem létező ember története

Mándy Gábor

Egy nem létező ember története

(sok-sok képpel)

ISBN: 978-615-80776-1-3

Kézirat gyanánt

(A felhasznált fotók az Internetről származnak.)

Egy rendkívüli gyermek

1.

Történetünk 1920. január elsején kezdődik, egy hideg téli napon. Míg a szolnokiak megpróbálták magukhoz térni a román megszállás alatti szilveszter kábulatából, egy asszony vajúdott. Otthon, mert ebben a helyzetben nem tudtak kórházat igénybe venni. Nem valami jó helyre hozta a gólya a csecsemőt, de a csecsemők nincsenek abban a helyzetben, hogy születésük körülményeibe beleszólhassanak.

Harsányi Tibike tehát ebben az alföldi városban született, szegény családban, közel a Zagyvaparthez, a Tabán szélén, az azóta megszüntetett Harcsa utcában. (Most is van egy Harcsa utca, de egészen más helyen.) Visszatekintve úgy vélhetjük, hogy ez nem volt véletlen, hiszen a Tabán még a török megszállás idején kapta meg a nevét, a *toban* szó pedig törökül tímár- vagy cserzőműhelyt jelent, és Harsányi apuka tímár volt. Egy rossz üzlet miatt tönkrement, romlott bőrt sóztak rá, és a cserzősav annyira kimarta a tüdejét, hogy fel kellett hagynia a mesterségével.

A házat még a nagypapa építette, boldogabb időkben, és a fehérre meszelt tabáni házacskáktól elütött annyiban, hogy egy kicsi kert is tartozott hozzá. A környék igen szegénynek számított. Mivel a kis jövevény helyzetét meg akarták könnyíteni, az apa átmenetileg kiköltözött a műhelybe, amit már egy ideje különben sem használt. Később ezen tréfálkoztak, mondván, a Karácsony környékén született kis jövevény helyett az apa lakott az istállóban.

Na de mire föl ez a jézusi analógia? Már az első napokban bekopogott hozzájuk egy cigányasszony, és felajánlotta, hogy jósol az újszülöttnak. Harsányiék nem voltak babonások, és el is küldték volna, de a nagymama hitt a földön kívüli dolgokban, és ő ragaszkodott hozzá, hogy jósoltassanak.

A cigányasszony alaposan megszemlélte Tibikét, és egy dodonai jóslatot mondott: „Ez egy rendkívüli gyerek. Vagy nagy ember lesz belőle, vagy megsemmisül.”

A szülőket nagyon meglepte ez a jóslat, és attól kezdve különös felelősséget éreztek, úgy gondolták, hogy minden erővel azon kell lenniük, hogy Tibikéből nagy ember legyen. Ehhez persze nem volt hatalmuk, de legalább azt akarták elérni, hogy ne semmisüljön meg.

2.

A papa nem tudta folytatni a mesterségét, más állás után kellett néznie. Még előtte voltak a nagy gazdasági világválságnak, de a képzetlen, pontosabban csak a tímár mesterséghez értő negyvenes férfi nem talált könnyen új állást. Nagy szerencse volt, hogy a Szolnoki Hitelbanknál dolgozott egy távoli ismerőse, aki beprotezsálta hivatalsegédnek. Ott aztán megismerték a készségeit és nagy munkabírását, és rövidesen már az irodában is tudták használni. Keményen dolgozott, gyakran elvégezte a többiek munkáját is, de mivel nem voltak meg a szükséges bizonyítványai, sohasem léptették elő. Mindez még 1917-ben történt. A világháború végén katonának is elvitték, de csak egy-két kisebb csatában vett részt, egy jelentéktelen lőtt sebbel megúsza, és 1918 november elején már haza is került.

A család sorsát nagyban befolyásolta az 1919-es Tanácsköztársaság. Harsányi apja nehezen viselte el a szociális igazságtalanságokat, a gazdagok és a szegények közötti óriási szakadékot. A katonaságban is felháborította a tisztek viselkedése a bakákkal szemben. A baloldallal régóta szimpatizált, és itthon végre formálisan is belépett a szociáldemokrata pártba. Tisztséget nem vállalt, de amikor megbukott a Károlyi-kormány, és a kommunisták kikiáltották a Tanácsköztársaságot, úgy érezte, neki is kell valamit tennie a szegény emberek sorsának javításáért.

A hivatalban is hangoztatta a nézeteit, és ezt sokan nem nézték jó szemmel. Aztán a diktatúra igazságtalanságai őt is elborzasztották, ezért a végén már semmiben nem volt kedve részt venni, de ez már nem segített rajta. Egyik munkatársa feljeltette, azon az alapon, hogy szerepet vállalt a május elseji népünnepély lebonyolításában. Igazából csak a rendet biztosította, semmilyen törvényteleniséget nem követett el. A Kommün vége felé a város többször is gazdát cserélt. Harsányi papa sebesülteket ápolta egy román légitámadás után is, mindig a bajbajutottak védelmében ügyködött. És nem nézte, kit ment meg, proletárt vagy burzsoát.

A vörös terror után a fehér terror következett. 1920 tavaszán a hírhedt Prónay-különítmény Szolnokon járt, Harsányi papát is bevitték. Nem tudott mit mondani a vallatóinak. Annyira megverték, hogy attól kezdve élete végéig egy kicsit bicegett.

Minderről Tibor természetesen csak hallomásból tudhatott, de a történetek nagy hatással voltak a család egész későbbi sorsára. Intő például szolgáltak: aki pofázik, könnyen bajba kerülhet. Harsányiék ettől kezdve távol maradtak minden politikai eseménytől és tömegmegmozdulástól. Ha maga Jézus Krisztus szállt volna is le az égből, akkor sem mertek volna elmenni meghallgatni. Ki akartak maradni a történelemből.

A mama szakmáját tekintve varrónő volt, de keveset keresett, és ezért a jobb módú családoknál takarítást is vállalt. Minden este nagyon fáradtan jött haza, és Tibit legfeljebb megölelni tudta, még a meséléshez sem nagyon volt ereje. Az ennivaló kevés volt és meglehetősen egyhangú. Húst ritkán ettek, akkor is csirkeszárnyat, pulykanyakat.

A házhoz tartozó picurka kertet, amit a nagypapa építtetett, és maga is sokat dolgoztatott benne, amíg meg nem halt, nem nagyon volt energiájuk gondozni. Olykor vetettek borsót, és két-három csirke kapirgált az udvaron, esetenként libát is tartottak. A kert végében felhúzott disznóólnak csak ritkán volt lakója. És amikor kifizették a böllért és odaadták a segítők járandóságát, nekik már alig maradt. (Mindazonáltal Tibor élete végéig emlékezett a frissen sült disznóvér ízére, a hurka és kolbász illatára. És a leszúrt sertés visongása is örök időkre a fülében maradt.)

Velük lakott a nagymama is, Tibike kisgyermekkorban körülötte lábatlankodott. Láta, hogy hogy kell libát tömni, hogy kell megetetni a disznót, és a nagymamát gyakran elkísérte a sarkon

lévő nyomós kúthoz. Amikor nagyobb lett és erősebb, akkor abban a megtiszteltetésben volt része, hogy egyedül is elmehetett vízért.

A rokonságból járt hozzájuk néhány öregasszony, azoknak a beszélgetéseit is megpróbálta kihallgatni, de nem sokat értett belőle, és amit megértett, azzal sem tudott mit kezdeni. Az asszonyok gyakran beszéltek a nyomorról, szidták az urakat, de előtte gyakran óvatosan körülnéztek, hogy nem hallja-e valaki.

3.

A legnagyobb kalandot a padlás jelentette, amire egy falnak támasztott létrán titokban fel lehetett mászni, járkálni a vastag gerendák között, és belenézni az ott tárolt holmikba. Mindenféle érdekes dolog volt ott: divatból kiment ruhák, kitaposott cipők, elfelejtett kalapok és lyukas kesztyűk (talán jó lesznek még valamire?) furcsa szerszámok, drótok, babaholmik (talán a sajátjai?), bekeretezett képek, keretek kép nélkül, lábatlan szék, fületlen lábasok, régi pénzek (egy értékét vesztett tízkorona és pár fillér), eldobott csikkek (vajon ki dohányzott itt titokban?), egy faszén-vasaló, utazóbőrönd (talán egy utolsó, nagy kivándorláshoz).

Tibor talált néhány könyvet is. Amikor már tudott olvasni, körülnézett közöttük. Az egyik könyv „Kleopátra titkos szerelmi életét” ecsetelte, de Tibor nehezen tudta kisilabizálni. A szerelmi élet még annyira nem foglalkoztatta, de vonzotta a titok. E tekintetben azonban csalódnia kellett. Semmilyen igazi titokról nem volt szó, sem kincseket nem rejtettek el, sem szellemek nem jelentek meg. Furcsa, hogy valaki egyáltalán pénzt adott ki érte.

Tibor szeretett a padlásablakból kilesni az utcára. Élvezte, hogy látja az utcán sétálgató embereket, miközben nekik fogalmuk sincs arról, hogy valaki figyeli őket. Az utca szűk volt, mint a városrész minden utcácskája, leginkább gyalog jártak rajta, néha elment egy lovaskocsi, de a teherautóknak csak a hangját hallhatta. Akkoriban nagyon kevesen engedhették meg maguknak, hogy autójuk lehessen. Ha olykor elpöfögött az utcán egy motorkerékpár, felverte a port, és mindenki kinézett az ablakon a nagy zajra. Tibor is szeretett volna motorkerékpárt vezetni. „Majd egyszer. Ha meggazdagszom. Ha elismerik a tehetségemet. Ha megmentem az országot az ellenségtől, vagy valami ilyesmi.”

4.

Tibor ritkán látta a szüleit. Az apja későn járt haza a hivatalból, és akkor sem volt nagy kedve beszélgetni. Bekapcsolta a rádiót, de a politikából előbb-utóbb elege lett. Utálta az egyházak viselkedését is. Hogy folyton csak adományt kérnek, beszedik az egyházi adót, és a kereszténységről prédikálnak, miközben nem mindig követik a saját elveiket. „A mennyország olyan templom, ahol nincsenek papok” - szokta volt mondani, de ilyenkor a nagymama mindig rászólt.

Még szociáldemokrata korában rászokott az újságra, a Népszavát olvasgatta, de nem merte jártni, csak hébe-hóba vett egy példányt.

Néha azért előfordult, hogy valamit megbeszélte a fiával, vagy inkább elmagyarázott neki valamit, amit az nem értett. Apa és fia kapcsolata két olyan férfi kapcsolata lett, akik félszavakból is megértik egymást, nincs szükségük hosszabb társalgásra. Vasárnap délelőtt, templom után, vagy nagy ritkán templom helyett, sétáltak egyet a szolnoki utcákon, a Zagyvaparton.

A Szapáry utcában alakult ki a város korzója, de oda igazán nem illettek volna, anya és apa sem járt arra, ha csak nem átmenőleg, de hogy csak kedvtelésből sétálgassanak, ez eszükbe sem jutott. És különben sem voltak úgy öltözve.

A nagymama a családi Bibliába írta bele a nevezetes eseményeket, onnan idézte az apa megpróbáltatásait is. Tibort igyekezett felkészíteni az élet keserveire és mocskosságára. Arra különösen vigyázott, nehogy megsértsék a szomszédokat.

Egyszer Tibor átmászott a kerítésen, és véletlenül letaposta a szomszédék virágágyását. A nagymama azonnal átvitte, és mentegetőzött.

- Ügyetlen még a gyerek, de nem akart rosszat - mondta a nagymama, majd Tibort rántotta meg: „Igaz?” Az a kérdés egy pofonnal ért fel.

Tibor természetesen szabadkozott, és elnézést kért a szomszéd nénitől, aki csak megsimogatta a fejét. A nagymama azonban odahaza még egy negyedórát beszélt arról, hogy a szomszédok jóindulatától függ az ő nyugalma, azt tehát semmiképp sem szabad kockáztatni.

Amikor Tibor a másik szomszédot véletlenségből csak Tivadar bácsiként szólította meg, a nagymama azonnal hozzátette: „Losonczi úr”. Mert nagyon fontos, hogy azon a néven szólítsuk az embereket, ami nekik kijár. Egyszer, egy vasárnap, egy teniszpálya mellett mentek el. Megálltak, és a mama irigykedve nézte az úrilányokat és a fiatal úriembereket.

Látszott rajtuk, mennyire élvezik. Fehér ruhát viseltek, és fehér teniszcipő volt a lábukon.

- Na, ilyen helyre mi sosem fogunk bejutni - mondta a mama.

- Miért nem? - kérdezte Tibor.

- Mert a tenisz az urak sportja. Mi még a teniszruhát sem tudnánk megfizetni.

Tibornak a focizás maradt, a szomszéd gyerekekkel. Egy olcsó kis gumilabdájuk volt, nem pattant rendesen, cselezni sem nagyon lehetett vele, de nagy dicsőség volt berúgni a kapuba, azaz átrúgni a két tégl között, ami a kaput jelképezte. Tibor nem volt nagyon ügyes, és ahelyett, hogy góllövással próbálkozott volna, jobban szeretett passzolni. A végén a kapuba állították be.

Évekkel később tudatosodott benne, hogy már akkor is jobban szerette az együttműködést a győzelemnél. Az olyan mérkőzéseket szerette, amelyek döntetlennel végződtek. A gimnáziumban volt egy sakk-kör, és Tibor ugyanezért szeretett remizni. Számára az volt a legnagyobb bravúr, ha úgy fejezték be a játszmát, hogy mindkettőjüknek csak a királya maradt meg. Döntetlen.

Az urakkal szemben táplált családi fenntartásoknak is megvolt az oka. Azok egészen másképpen viselkedtek, más ruhákban jártak, és ha összeütközésre került a sor, mindig a szegények húzták a rövidebbet. Erről is sok történet keringett, főleg a nagymama mesélt róla, mi történt, amikor szembekerültek egy-egy magasabb rangú emberrel. A gazdagoké volt minden. Ha Tibor nem vette le a sapkáját, vagy csak elbambult és nem köszönt előre, a nagymama jól megrántotta a kezét, hogy magához térítse.

Az iskola is az ő iskolájuk volt. A tanító urak és az igazgató úr magasan fölöttük álltak. Nagy volt a szigorúság, magyarázkodni, visszabeszélni nem lehetett. Tibor egyik unokanővérét kicsapták az iskolából, mert egy iskolai kiránduláson elkészült a

többiekől. (Ez a történet is vissza-visszatért, annak példájaként, hogy az egyén gyöngé, a világ erős, tehát nem kérdés, hogy kinek kell igazodnia a másikhöz.

A mama nagyon szeretett olvasni, amikor nagy néha ráért, a fiának is felolvasott, meséket, gyerekeknek való történeteket. És amikor nem volt otthon az apa, akkor énekelgetett is.

- Ne kényeskedj! - szólt rá ilyenkor a nagymama. - Az úri lányoknak való az énekelgetés.

- De hát a falvakban most is énekelnek - érvelt a mama. - Népdalokat.

- Itt nem énekel senki. Mink a rádióban hallgatjuk a szép magyar nótát.

A nagymamával gyakran járt a piacra, főleg amikor már cipelni tudta a kosarat. Megtanulta a kofákkal való alkudozás művészetét is. De persze ő szégyellt volna alkudozni.

- Mindig sokkal kevesebbet kell mondani, mint amennyiért valóban megvennénk az árut, és amikor az eladó magasabb árat mond, meg kell próbálnunk lealkudni - magyarázta.

Tibor először még komolyan vette, hogy „nekem is több van” meg hogy „három éhes gyerek vár otthon”, de aztán bele-törődött, hogy ez csak az alkudozás tudományának része.

Ez a taktika általában működött is, néhány lépésben kijött a reális eredmény. De olyan is volt, amikor elakadt az alkudozás. Ilyen emlékezetes eset volt, amikor a nagymama egy kiló almát akart venni.

- Hogy adja? - kérdezte.

- 12 ezer korona kilója - mondta az eladó.

- Adjon kettőt tizennyolcezerért!

- Tudja, mit, mama? Odaadom. Vigye el! - mondta az eladó. Tikkasztó nap volt, késő délután, nyilván ők is haza akartak már menni.

A nagymama gyorsan kiszámolta az ezreseket, beleöntette az almát a kosarába, és amikor elmentek, azt súgta Tibi fülébe: „Biztosan lopták.”

Ilyen élet volt akkor. És ilyen árak. Tibornak a ruhára nem jött össze a pénz, de a mama talált néhány régi vég vásznat, és abból varrt valamit. Aztán mégis rá kellett szánniuk 200 ezer koronát egy iskolai ruhára.

1926 decemberének végén aztán bejött a pengő, és hirtelen mindennek lement az ára. Az egy kiló almáért már csak 20-30 fillért kértek, de alkudni akkor is kellett, ez volt a szabály.

Tibor napközben otthon játszott az udvaron, néha a szomszéd gyerekekkel. Ha kezdeményezőkézségre volt szükség, Tibornak mindig volt egy jó (vagy legalábbis jónak látszó) ötlete. A fiúk közötti presztízsharc azonban nem érdekelte. A játékos verekedések elől is kitért, csak akkor ütött vissza, amikor már mindenképpen muszáj volt. Más, erősebb fiúk dirigáltak, Tibor csak ötletadó lehetett.

Az utcai gyerekek között volt két lány is, Katica és Mariska. Gyakran csatlakoztak a fiúcsapathoz. Tibor kedves volt velük, és ők is megbecsülték a kedvességét és szelídségét. De amikor komolyra fordult a dolog, rendszerint az erősebb fiúkhöz fordultak védelemért. Tibor akkor rájött, hogy egy fiúnak erősnek is kell lennie, ha helyt akar állni a vetélkedésben. Abban a vetélkedésben, amely igazából nem is érdekelte.

5.

A nagymama szeretett felolvasni neki a Bibliából, ami a legfontosabb olvasmánya volt. Még a bibliai idézetek is azt a tanulságot súlykolták bele, hogy ha meg akar maradni, akkor alkalmazkodnia kell mindenféle felsőbb hatalomhoz. Az életét mindenki igyekezett biztonságos szabályokkal körülbástyázni, és őt magát alkalmassá tenni a rá váró kegyetlen küzdelmekre.

A Biblia másképp is hatott a kis Harsányi-fióka gondolkodására. Talán a cigányasszony dodonai jóslatának köszönhetően, a nagymama már a legelején mesélt neki a bibliai példázatokról. (Titokban azt szerette volna, ha pap lesz belőle.) Mélyen beléivódott Jézusnak a szeretettel kapcsolatos tanítása. Maga is úgy gondolta, hogy mindenkivel barátságosnak kell lennie, a rosszat is jóval kell viszonzni, viszont nem értett egyet azzal, hogy ha az egyik orcáját megütik, tartsa oda a másikat is.

- Nagymama, az emberek tényleg oda tartják a másik arcukat?

- Ezt kellene tenniük - mondta a nagymama. - Az a lényeg, hogy senkinél ne húzd ki a gyufát.

Különösen érdekesnek és vonzónak tartotta a felebarátokról szóló jézusi tanítást. Ettől kezdve többször mondta, mindenkinek, hogy „te vagy a felebarátom”. Az utalást ugyan senki sem értette, de ráhagyták.

A piacon kívül a ferencesek temploma közelében lévő katolikus temető volt az állandó kirándulóhely. Ide is főleg a nagymamával járt Tibor, gondozni a sírt, de időnként az egész család velük tartott, illetve a család távolabbi tagjaival is ott találkoztak a legtöbbször. A sírban ott nyugodott a nagypapa (akit a spanyolnátha-járvány vitt el még tizenkilencben), és néhány felmenő és oldalági rokon. Nem volt pénzük arra, hogy minden haláleset miatt új sírhelyet váltsanak. Tibor gondolatban beszélgetni próbált a nagypapával, akit csak egy fényképről ismert, és arra gondolt, hogy a nagypapa viszont őt egyáltalán nem ismeri. Vajon milyen érzés lehet a nagypapának egy olyan gyerek szavait hallgatni, akit sohasem látott?

Ezekről a problémákról beszélgetett a mamával is, aki ilyenkor elzékenyült, megsimogatta a kobakját, de igazi válaszokat nem tudott adni. Utalt arra, hogy a nagypapa a mennyországban van, onnan lát bennünket, biztosan Tibi születését is látta a nagypapa, és örült. „Mindig úgy viselkedj, hogy fentről lát a nagyapád. Ne okozz neki csalódást!”

6.

Óvodába is beírátták, mivel úgy vélték, hogy a jó neveltetéssel talán lehetővé tudják tenni a gyermeküknek, hogy egyszer tényleg nagy ember legyen belőle, ahogy a cigányasszony megígérte. Vagy legalábbis nem akarták, hogy miattuk ne lehessen az. De mai ésszel úgy is fogalmazhatunk, hogy el akarták érni, a gyerek feljebb jusson a társadalmi ranglétrán. Hogy a végén valahogy igazi úriember lehessen belőle. Első generációs úriember.

Beírátták hát a Szolnoki Nőegylet által működtetett egyik kisdédóvóba. Tibi megszeppenve kezdte el az óvodai pályafutását, de aztán gyorsan kinyílt a szeme.

- Margit néni, kérem, ez nem finom - panaszkodott például az óvodai spenót minőségére.

- Nem válogatsz! Nézze meg az ember! Sokan hálát adnának azért, hogy ezt a spenótot megehessék.

- Én megeszem. De nem finom - mondta Tibi dacosan.

Az óvónő nyelvelésért a sarokba térdepeltette. A gyerek ezt szótlánul eltűrte, de otthon is megmondta a mamának, hogy a spenót nagyon rossz volt.

- Én elhiszem, kis bogaram - ölelte magához az anya. Fáradt volt, mint mindig. - A szakács néni biztosan más recept alapján készíti, mint ahogy itthon megszoktad. De ezt is el kell fogadni. Mindenféle receptek vannak. Lehet, hogy a japán császár lánya épp ilyen spenótot eszik. És ízlik neki.

- De én nem akarok a japán császár lánya lenni!

- Hidd el, könnyebb elfogadnod a nem annyira finom ételt, mint elérni azt, hogy finomabbat főzzenek - mondta a mama.

Ez a logika a legkülönbélebb apropóból szóba került. Könnyebb megváltozni, mint a világot megváltoztatni. Változz, ne változtass! Ha nemesek lettek volna a Harsányiak, nyilván ez a mondás került volna a családi címerre is.

Tibi más volt, mint az óvodások többsége. Mindenkinek megengedte, hogy az ő játékaival játsszék, de ezt általában nem viszonzták. Ezen kezdetben megütközött, de lassan belenyugodott. Amikor otthon elmesélte, a mama azt javasolta: - Mindig add oda, ha szépen kérik, de ne engedd, hogy erőszakkal elvegyék! (Az igazságnak tartozunk azzal, hogy megjegyezzük: Tibi az erőszaknak sem nagyon állt ellent, mert úgy érezte, jobb elviselni a játéka elvételét, mint verekedni értük.)

Az óvodások között lassan csoportok, afféle bandák alakultak ki, de Tibi egyikhez sem csatlakozott. Nem volt hozzá érzéke. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy ha bárkivel konfliktusa támadt, senki sem védte meg. Az óvodások közül Richárd, egy katonaorvos gyermeke volt a legerősebb, ő gyakran visszaélt az erejével, valósággal terrorizálta a többieket. Tibi néhányszor a megtámadottak védelmére kelt.

Például Lacitól kérték a labdáját, és amikor nem akarta önként odaadni, erőszakkal elvették tőle.

- Ezt miért csináltad? - kérdezte Tibi.

- Csak - mondta Richárd.

- Nem szabad bántani a másik gyereket. Ő is a felebarátod.

Ez az érv egy pillanatra megzavarta Richárdot, de azzal oldotta meg a problémát, hogy odament, és jól meglökte Tibit. Tibi elesett, és elkezdett sírni. Jött az óvónő, és mindkettőjüket a sarokba térdepeltette, azzal, hogy nem szép dolog verekedni.

- De óvó néni, kérem, nem én kezdtem - mondta Tibi.

- De ő kezdte. És még hazudik is! - mondta Richárd.

- Csúnya dolog hazudni - zárta le a vitát az óvónő.

- Ezért még kapsz - súgta Richárd Tibinek. - Árulkodó Júdás!

Amikor vége lett a kettős büntetésnek, Richárd alattomosan belerúgott Tibi bokájába. Tibi feljajdult, de nem szólt semmit, csak elkönyvelte a tanulságot.

Az esetből az volt a legfájóbb, hogy még Laci sem állt ki Tibi mellett. Túlságosan gyáva volt ehhez. Inkább ő is csatlakozott Richárdékhoz, ahol persze a rangsor végére került, de legalább a csapat tagjának érezhette magát.

A sok megveretés nem vette el Tibi kedvét az igazságkereséstől, viszont testileg és lelkileg is megedzette. Egyre gyakrabban szembeszállt a hatalmaskodókkal. Mindig megverték, de ő egyre jobban viselte a harcokat. És lassanként kezdték tisztelni az erejét. Idővel mind hosszabb ideig tudta védeni magát, és végül is elérte, hogy békén hagyják. És mindezt úgy, hogy a legrosszabb akarattal se lehessen ráfogni, hogy ő volt a támadó. Az elszántsága is megacélozott. Amikor egy erősebb fiú egy gyengébbet akart bántani, már biztosra vehette, hogy Tibivel is szembekerül. És hát a támadók is gyávák voltak, csak akkor támadtak, ha biztosnak tűnt a győzelem.

Ezekről a konfliktusokról otthon is beszámolt, de csak azt hallhatta, újra és újra, hogy könnyebb a rosszhoz alkalmazkodni, mint szembeszállni vele. A mama babusgatta és vigasztalta, elvben neki adott igazat, de megvédelmezni nem tudta.

Egyszer-egyszer felvetődött, hogy az apának talán be kellene mennie az óvodába, hogy megkérdezze az óvónőtől, hogy mi is a baj Tiborral, de ez elmaradt. Nem is nagyon tudott volna mit mondani. Hiába érvelt volna azzal, hogy otthon nagyon jól viselkedik, sokat segít, a társadalmi beilleszkedésének gondjait ez nem oldotta volna meg. Azt meg minden alkalmazkodásuk

ellenére sem akarták, hogy Tiborból kineveljék az igazságérzetet. Igaz, hogy a papa is ezért lépett be annak idején a szocdemek közé, és ennek itta meg a levét tizenkilencben, de amikor visszagondolt az akkori időkre, a mai eszével sem tudott volna gyávább lenni, legfeljebb körütekintőbb.

Tibi természetesen felfogta és tudomásul vette a társadalmi játékszabályokat, de mindig kereste azokat a pontokat, ahol ez a szabály nem érvényesül. Addig nem adta fel, amíg ki nem derült, hogy ezúttal is rosszul ítélte meg a helyzetet.

Az óvónők nem nézték jó szemmel Tibi önfejű viselkedését és igazságkeresését, különösen, amikor valami tehetősebb gyerek szülei panaszkodtak rá.

- Ha nem javulsz meg, nem sokáig lehetsz a jó gyerekek között mondta az óvónő.

- De Margit néni, kérem, én jó vagyok.

- Akkor miért verekszel?

- Margit néni, én nem verekszem. Engem vernek. Richárd és a többiek.

- Na ne mondd! Ezek szerint te egy angyal vagy, mi?

- Nem vagyok angyal. De szelíd vagyok. Mindenkinek csak segíteni akarok. Mint Jézus.

- Ó, még Jézust is belekevered? Ez istenkáromlás! Na, eredj, egy ideig ne is kerülj a szemem elé!

Nem tették ki az óvodából, de éreztették az anyjával, hogy ez nem mehet így tovább. Az óvodai díjakat is emelték, és végül Harsányi anyuka maga vette ki a gyerekét.

Az óvodát kudarcnak tartották otthon, de Tibor számára már nem volt tragédia, hiszen addig sok tapasztalatot szerzett, amit a későbbiekben hasznosíthatott. De - mint ezt majd látni fogjuk - nem minden tapasztalatát kívánta hasznosítani.

Az életnek tanulunk

7.

Tibor eleinte nagyon izgalmasnak tartotta az iskolát, imádott tanulni, gyorsan elsajátította a számolás és az írás-olvasás készségét, de a társaihoz való viszonya nem sokat változott.

Az erőszakos nagyobb fiúk sokszor megverték, elvették a tízóraitját, és bár nem ették meg a zsíros kenyerét, hiszen nekik sokkal jobb eledelük volt, a szeme láttára dobták ki a szemébe, és nagyokat röhögtek. Tibort egyébként is traumatizálta a felsőbb osztályokba járó fiúk magassága és ereje. Amikor elrohantak mellette, óvatosan a falhoz simult, de így is jó néhányszor neki-ütköztek, és nem kértek elnézést.

Az osztályban volt néhány hivatalnokgyerek is, velük szimpatizált, szívesen hallgatta történeteiket, a családjuk mindennapjairól, a vakációikról (az egyik élménybeszámoló egy bécsi utazásról teljesen elbűvölte). Az is érdekelte, hogy az osztálytársak mit olvastak (főleg indián-történeteket) vagy hogy mit láttak a moziban. A mozi Harsányiék számára elérhetetlen volt, csakúgy, mint a színház. Nem volt pénzük és idejük rá. Cirkuszba is csak egyszer vitték el a szülei. Egy vándorcirkusz előadására mentek el, de ez egy kis társulat volt, még elefántot sem lehetett látni, csak egy öreg oroszlánt, néhány tevét és kecskét.

A bohócot Tibor megszerette, és rájött, hogy ha valaki a saját kárára viccelődik, azt könnyebben elfogadják a többiek. Ha valakit kinevetnek, az még mindig jobb, mintha meggyűlölnék.

Az artistákat és a késdobáló partnernőjét azonban sajnálta. Nem tudta élvezni, hogy veszélyeknek teszik ki magukat. Ebben semmi érdekeset nem látott, folyton azért izgult, hogy az artista ne essen le a trapézzról, és a késdobáló nehogy mellé dobja a kést.

8.

Könyvtárba járt a legszívesebben. Tibor már alsós korában is imádott olvasni. Felfigyelt rá Weiss bácsi is, az iskola könyvtárosa. Félretett neki könyveket, és elbeszélgetett vele, amikor visszaadta. Sokat tanult Tibor a barátságos öregtől. Weiss bácsi részben betöltötte azt a szerepet, amire az apa nem volt igazán képes. Segített abban, hogy el tudjon igazodni a felnőttek világában, a gazdagok és szegények viszonyában, és hogy különbséget tudjon tenni igazság és igazságtalanság között. Még a humanizmusról is mesélt, amit Tibor nem értett, de így is nagy hatással volt rá.

1934-ben megnyílt a városi könyvtár is. Weiss bácsi vitte el oda, és később Tibor egyedül is gyakran meglátogatta. A gyűjteménye nagyobb volt, mint az iskolai könyvtaré, folyóiratok is jártak. Balogh tanár úr, a könyvtár megszervezője is felfigyelt rá. Szerette volna, ha Harsányiból is pedagógus lesz, vagy legalábbis könyvtáros.

A könyvtárban egy egész világ tárult ki előtte. Mindenre kíváncsi volt, és a legtöbb dologról talált külön könyvet is. Rendkívül érdekelte a csillagászat (akkoriban fedezték fel a Plutót, a Naprendszer kilencedik bolygóját, ez valóságos szenzáció volt) és a biológia, főleg az állatok világa. De már magáévá tette a darwinizmus alap gondolatát is, amit sokkal hihetőbb elméletnek tartott, mint azt, hogy Isten az összes élőlényt, azt a sok milliárdot, saját kezűleg hozta volna létre.

Isten létezésének kérdése mélyen foglalkoztatta Tibort. Miután egyedül nem volt képes megoldani a rejtélyt, Weiss bácsinak szegezte a kérdést:

- Van Isten?

- Ez nem olyan egyszerű - tűnődött el idős barátja. - Ha te nem hiszel benne, akkor nincs. De ha hiszel, akkor van, és segít.

- Ez hogy lehet?

- Isten nem valahol messze a világban létezik, hanem bennünk - mondta Weiss bácsi.

A matematika is vonzotta, de a számolás elég rosszul ment, alig várta, hogy eljussanak az algebraig. A történelemmel is hasonló gondjai voltak. Érdekelte, hogy mi történt, de képtelen volt megjegyezni, hogy mikor. Illetve hogy mi előtt vagy mi után történt, azzal tisztában volt (előbb jöttünk be a Kárpát-medencébe, azután kalandoztunk, azután alakult meg a magyar állam és a többi), de az évszámokkal mindig bajban volt.

Otthon fenntartásokkal fogadták a Weiss bácsi kedvességéről szóló történeteket. Örültek ugyan, hogy van egy nagy tudású öreg barátja, aki szinte egyenrangúként, vagy inkább ingyenes magántanítóként foglalkozik a gyerekekkel, de óvták attól, hogy túlságosan belelovalja magát. A sima utak később könnyen göröngyössé válhatnak, sosem szabad megfeledkezni az óvatosságról. És a szabályokat, az emberek eltérő pozíciójából származó íratlan szabályokat is be kell tartani.

A tornatanár, Ottovay tanár úr, hegyes bajuszt viselt, úgy nézett ki, mint egy cirkuszi idomár vagy egy katonatiszt. Az volt az elképzelése, hogy az iskolának a hadsereg számára kell harcképes fiatalokat előállítania. Emiatt se vége, se hossza nem volt a meneteléseknek, a futásoknak és az akadályfutásoknak, a kötélmászásnak, a birkózásoknak. Ez utóbbiban Tibor egész jól helytállt, hála az óvodai verekedéseknek. Gyakran ő győzött, de ilyenkor mindig megállt az utolsó mozdulat előtt, hogy az ellenfél könnyebben el tudja viselni a vereségét. Nem győzött, de ő győzött volna. A tornatanárnak ez persze nem tetszett, ő azt akarta látni, hogy a gyerekei akár egy római kori arénában is helyt tudjanak állni gladiátorként. Biztatta, kergette, vadította Tibort, de a végén megelégedett azzal, hogy puhánynak nevezze, akiből sohasem lesz jó katona.

Minden tantárgyban Tibor volt az egyik legjobb. Ha tanulmányi felügyelő jött, gyakran őt szólították fel elsőként, hogy dicsekedhessenek vele. Ezt a többi diák is elfogadta, de csak tanulmányi téren. A fiúk erőösszemérésében, és főleg a verekedésekben Tibor nem vett részt.

Szeretett rajzolni, elsősorban épületeket és gépeket, motorokat, de a könyvtárban az állatok képét is szívesen lemásolta. Amikor először jártak Budapesten, elmentek az állatkertbe, és Tibor egész idő alatt rajzokat készített. Amikor aztán az osztályban is megmutatta ezeket, az egyik fiú, egy törvényszéki bíró fiacskája, azt mondta: „Ez semmi, mi delfineket is láttunk.” Persze nem Budapesten, hanem az Adriai-tengerben, de hát nem mindenki tud elutazni a családdal Abbáziába.

A szabadkézi rajzok a rajztanárnak sem nagyon tetszettek.

- Ezt képeslapról másoltad? - kérdezte, amikor meglátta Tibornál a Nemzeti Múzeumot ábrázoló rajzot.

- Nem, tanár úr, kérem, a budapesti Múzeum-kertben rajzoltam.

- Na ne hazudj, mert megharagszom!

- Tanár úr, kérem, én nem hazudok. Vasárnap ott voltam édesapámmal, és ameddig ő újságot olvasott, addig én lerajzoltam a múzeumot.

- Igen? Újságot olvasott? Milyen újságot?

Tibor jobbnak látta azt felelni, hogy „azt nem tudom, kérem.” Pedig dehogy is nem tudta. Népszavát olvasott az apja, mert az 1919-es megverése sem ábrándította ki a társadalmi igazságosság kereséséből. Valami azt súgta Tibornak, hogy erről az iskolában ne beszéljen.

- Ameddig nem tudsz tökéletes gömböt, hengert, kúpot és gúlát rajzolni, addig mással ne is próbálkozz! Ez olyan, mintha verset írnál, de még az ábécét sem tanultad meg - mondta a tanár. Tibor erre a szünetben lerajzolta a múzeumot, kizárólag mértani idomokkal. A rajz egész jól sikerült, de mivel ki akarták tépni a kezéből a többiek, jobbnak látta megsemmisíteni, nehogy bajba kerüljön. Még majd tiszteletlenségnek fogják fel. Tibor tovább is szívesen rajzolt, de a rajzait senkinek sem mutatta meg. Egy ünnepségre mégis őt kérték meg a többiek, hogy rajzolja le az öreg honvédet, akin látszik, hogy a hazáért fáj a szíve.

Szavalni is nagyon tudott, iskolai rendezvényeken gyakran őt bízták meg a szavalatok előadásával. Addig, ameddig egy nagyobb gyerek (az apjának a neve azzal kezdődött, hogy „vitéz”) háttérbe nem szorította.

Az irodalom nagyon érdekelte, és amikor az egyes írókról és költőkről tanultak, a könyvtárban fellapozta a műveiket, így egyszerre sajátította el az életrajzi adatokat és ismerte meg az alkotósaikat. Amikor valami szóba került, gyakran eszébe jutottak oda illő mondatok az olvasmányjaiból. De ezeket nem mindig merte hangosan elmondani, mert attól félt, hogy hencegőnek tartják.

Az irodalomtanárral csak az elején volt jó viszonyban. Egy ízben késett a tanár, az osztályban elszabadult a pokol, a tanulók verekedtek, dobálták egymást. Tibor úgy gondolta, hogy ennek nem kellene így lennie. Kinézett a folyosóra. Osváth tanár úr, akinek órára kellett volna bejönnie, kinn trécselt egy kolléganőjével, és éppen Ady szerelmi költészetét vitatták meg, amikor Tibor odalépett, és azt mondta:

- Tanár úr, kérem, nagy felfordulás van az osztályban. Vagy nem irodalomóra lesz?

A tanár úr elvörösödött, a kollegina pedig csak nézett. Tibor visszasurrant, és még öt percig nem változott semmi. Akkor benyitott Osváth tanár úr, és azt mondta: - Most már elég. Időt akartam adni az osztálynak, hogy csendben felkészüljön a felelésre, de ahogy Harsányi fiatalúr is érzékeltette, tévedtem. Mindenki leül, megnyugszik, és elkezdjük a feleltetést. Harsányi!

Tibor persze tudta a leckét, jól megtanulta, és mindent részletesen elmagyarázott. Osváth tanár úr nem felejtette el ezt a sértést, a beszélgetésének megzavarását, valamint a szinte szájbarágó feleletet, Tibornak az év végén közepest adott. Tibor ez nem nagyon izgatta, hiszen egyetértett a mondással: „nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk”. Más kérdés, hogy Tibor határozott kiállása minden ügyben épp azt bizonyította, hogy az élet szabályait sem tanulta meg. Vagy ha meg is tanulta, nem érzi magára nézve kötelezőnek.

A diáktársak sem köszönték meg Tibornak a kegyetlen feleltetést (aznap szinte senki sem kapott jó jegyet a dühös tanártól). Hosszú ideig kiközösítették. Strébernek, besúgónak tekintették. Csak akkor vették emberszámba, amikor valamit nem értettek a tanulnivalókból. Akkor Harsányi türelmesen elmagyarázta nekik a szabályokat és a téma belső logikáját. Ennek köszönhetette, hogy ha nem is fogadták be az osztálytársak maguk közé, de eltűrték. Különcnek tartották, aki némely helyzetekben a segítségükre lehet, de általában nem kell komolyan venni.

A többi tanár tisztelte Tibor szorgalmát és komolyságát, azt az elszántságot, hogy mindent megtanuljon, és a maga erejéből. Végül Osváth tanár úr is megbocsátott neki, és amikor irodalmi önképző kört szervezett, annak is Tibor volt a motorja.

Szabad idejében Tibor otthon segített, és amikor segíteni való sem akadt, olvasott. Amikor pedig az olvasást is megunt, akkor útnak eredt, gyalogolt, testedzéseket végzett. Kiment a Pityóhoz, a régi Zagyva-mederhez. Szeretett sétálni a Tisza partján, és figyelte a pecásokat, a szállító munkásokat, a jövőmenést. Néha csak leült, és nézte a vizet.

Az tetszett neki a folyóban, hogy állandóan csak megy, egy percre sem áll meg. Látható, hogy célja van, s a cél egy nálánál nagyobb dolog: a tenger. Gyakran álmodozott arról, hogy egyszer majd ő is nekiindul a világnak, különböző hajókon szolgálva eljut Afrikába, Ázsiába, csupa olyan országba, amelyet egyelőre csak térképről ismert.

Amikor az elemiből átiratkozott a polgárba, folytatódott Tibor érése és magára eszmélése. Délutánonként gyakran kijárt a temetőbe, böngészgette a sírfeliratokat, kiszámolta, ki hány évet élt, ki kihez ment férjhez vagy ki milyen családba nősült be. A nevekkal való foglalkozás elmélyítette a képzelőerejét, hiszen valóságos történeteket tudott kitalálni, és néha jeleneteket is eljátszott: a lánykérést vagy a fiatal férj befogadását. Néhányszor mások is meghallották, hogy magában beszél, ilyenkor rémült arccal tértek ki előle. (Szerencsére senki sem jelentette az esetet, rossz lett volna, ha a fantáziálgatását orvossal kezeltetik.)

9.

A Harsányi-család számára a gimnázium volt az igazi cél. Sikerült különbözetivel bekerülnie a Verseghegy Ferenc Főgimnáziumba. Ezzel megint elérhető közelségbe került a szent cél, hogy a Harsányi-fiúból végül mégis csak úriember legyen.

Ez azonban nem volt olyan egyszerű. A latinnal nehezen boldogult, csak a nyelv logikája érdekelte, de magukat a szabályokat nehezen tudta bevésni. Általában is, sokkal inkább megérteni szeretett, mint magolni. A gimnáziumot azonban nem lehetett semmivel sem pótolni, az a családi felemelkedés megkoronázásának számított. Anyja, apja összetette a két kezét, hogy Tibor helyt tudjon állni, és többször is megbeszélték vele, hogy

mit tegyen és mit ne tegyen. Ezen a szinten megismétlődtek a korábbi intelmek, de érzékeltették vele, hogy a tét immár sokkal nagyobb.

A gimnáziumi osztálytársak, többen közülük úri fiúk, szintén lenézték, és nem barátkoztak vele, csak az intellektuális hasznosságát ismerték el. Rendszeresen az ő dolgozatairól puskáztak, de amikor kiderült, letagadták, és Tibort próbálták bemártani. A pedagógusok is gyanakodtak, többször is külön feleltették, de nem tudtak belekötni. Tibor néhány részletben hibázott csak, a tanulnivalók lényegét megértette, és értelmesen el is tudta magyarázni.

- Árulja már el, Harsányi, hogy kitől tudta meg, mi történik az oxidáció közben vegyileg! - kérdezte a kémiatanár.

- Nincs mit elárulnom, tanár úr. Benne van a könyvekben. Még a Révai Nagylexikonban is.

- És maga olvassa a Révai Nagylexikont, mi? - kérdezte a tanár gúnyosan.

- Hát, igazából nem olvasom, csak időnként belenézek. Otthon nincs meg, csak a könyvtárban. Az oxidáció külön is érdekelt. Hogy ha lélegzünk, akkor is egy égési folyamat játszódik le a szervezetünkben. Szerintem ez csodálatos.

- Az. Csodálatos - hagyta rá a tanár. - És az is csodálatos, hogy egy ilyen nagy eszű gyerek még mindig gimnáziumba jár.

Harsányi erre nem mondott semmit, pedig a diáktársai harsányan felröhögtek. Biccentett, és visszaült a helyére.

A szünetben Schneider, aki gyanúsan pedáns volt, odajött, és kérdéseket tett fel az oxidáció folyamatáról. Harsányi komolyan vette, és részletesen elmagyarázta, mi történik. A többiek távolról nézték, és nevettek. Ettől kezdve elkezdtek „professzornak” csúfolni. Harsányi előbb szerényen tiltakozott, de aztán rájuk hagyta. Igazából nem érezte sértőnek a gúnynevet. Szívesen lenne professzor is, csak még nem döntötte el, hogy milyen témában. A kémia is érdekelte, de az emberek viselkedése talán még jobban. A könyvtárban pszichológiai témájú könyveket is olvasott, és ezeket is megbeszélte Weiss bácsival, aki addigra már öregebb lett, de még mindig az a segítőkész és bölcs ember volt, aki régen. Még a lakásába is elhívta, ahol az idős anyósával lakott. A felesége régen meghalt, gyerekeik sem voltak. A polc roskadozott a könyvektől. Nemcsak magyar kiadványok voltak, hanem német és héber nyelvűek is. Olyan volt ez, mint egy kis múzeum, vagy a szabadkőművesek titkos találkozóhelye. (A szabadkőművesekről is Weiss bácsitól hallott először.)

Otthon nem bántották a konfliktusai miatt, de szomorúan vették tudomásul, hogy az előmenetele nem olyan sima, mint ahogy remélték. Anyja mindig vigasztalta, amikor el volt keseredve, megölelte, de ő sem ért rá a lelkét ápolni. Mindkét szülő keményen dolgozott, hogy meg tudjon élni a család. A nagymama addigra már sokat betegeskedett. Intelmei megmaradtak azon a szinten, hogy a mutatóujját felemelve többször is elmondja: - Vigyázz! Nagyon vigyázz!

Tibornak az osztályban Schneideren kívül is akadt barátja: Kristóf, egy órásmester fia, vele gyakran fantáziáltak kísértetekről, lakatlan szigeteken elrejtett kincsekről, no meg a lányokról.

Még regényt is írtak, amiben a kalózok elrabolják a szolnoki polgármester úr lányát, de ők ketten, Tibor és Kristóf, kiszabadítják. Csak abban nem tudtak megegyezni, hogy melyiküké legyen végül a lány. - Nem mindegy? - kérdezte Tibor. - Úgyse tudnánk eltartani. Se te, se én.

- Én el tudnám tartani - vélte Kristóf.

- Aztán miből?

- Apámnak segíték, és a zsebpénzemből veszek egy autót, azzal Amerikába is elviszem.

Kristóf szülei egy év múlva Kaposvárra költöztek, így ez a barátság megszakadt. Tibornál maradt viszont Kristóf egyik könyve, egy kalandregény, és hosszú évtizedekig terhelte a lelkét, hogy képtelen volt neki visszaadni.

Továbbra is sokat olvasott, és a nézeteit a könyvek szereplőinek viselkedésével vetette össze. Nagyon hatott rá Nemo kapitány Verne Gyulától, vagy az „Utazás a Holdba” hősei. Elképzelte, hogy mire megnő, addigra már lesz óriási tengeralattjáró és Hold-utazás is. (Búvárhajó már az első világháborúban is létezett, az űrutazásra azonban még várni kellett. De az is megtörtént, még Tibor életében.)

Móricz Zsigmondtól a „Légy jó mindhalálig” különösen sokáig foglalkoztatta. Úgy érezte, Nyilas Misivel nagyon jó barátok lennének, és az ő tapasztalatai révén Misi is többre jutna. Először is nem lenne olyan érzékeny a mások véleményére (mert ha ő becsületes, mitől is kellene félnie?), és bár ő is mindenkinek a kedvében akarna járni, nem keveredne hazugságokba, mások által kitervelt csínyekbe, és főként nem dicsekedne a rá bízott reskontóval, amit Pósalaky úr lutri-cédulájának kitöltésekor kapott (mert miért is dicsekedne a más pénzével és a reménybeli nyereséggel?). Ha nem dicsekszik, nem lopják el tőle, és elkerüli a tortúrát. Az eredendő jó szándékot viszont Tibor is erősítené benne (hiszen rá is érvényes, hogy már kisgyerekként is segíteni akart másokat, jó dolgokat kigondolni és végrehajtani). És a végén főleg nem gyerekeskedne, hogy ő nem akar debreceni diák lenni. Ahol az ember osztályelső, és már a rosszindulatú tanárai is kezdik elismerni a helytállását, onnan butaság elmenni.

A tanáraival való eddigi konfliktusaitól Tibor egyénisége is határozottabbá vált. Nem volt hajlandó megalkudni, legalábbis nem belül, a lelke mélyén. Számára minden megalkuvás csak felszíni lehet, semmivel több, mint egy színjáték.

Tibor ily módon ítélte meg az irodalmi hősök cselekedeteit. Mintha mindezek az események vele magával történtek volna meg, összevetette azokat a saját erkölcsi nézeteivel. Egyre jobban megerősödött az az elhatározása, hogy ő maga alakítja ki a saját személyiségét. Igyekezett minden jót megtanulni és elsajátítani, de egyelőre nem nagyon merészkedett túl a családi stratégia határain: „változz, ne változtass”.

10.

Magyarországon már a húszas években, a Kommün után elkezdődött a zsidók hátrányos helyzetbe kényszerítése. Harsányi még semmit sem tudott a numerus clausus törvényről, de a gimnáziumi időkben már egyre jobban érezhető volt a lakosság körében az államilag engedélyezett, sőt, bátorított antiszemitizmus. Tibor tovább is hitt a keresztény elvekben és a szeretetben. Ezért úgy érintette ez a heccelődés, mintha őt magát támadták volna.

Schneiderre is gyanakodva néztek, holott nem is volt izraelita. Az apja - a nevéhez méltóan - szabó volt, meglehetősen szegény. Csak arra volt elég a szabó mesterség, hogy a fia ruháit ő maga varrta meg, azokra nem kellett költeni. Schneideren sokszor csúfolódtak, pedig sem rossz tanuló nem volt, sem a cselekedeteibe nem lehetett belekötni. Elég volt az, hogy zsidó volt. Elég volt az, hogy azt hitték róla, hogy zsidó. Tibor kiállt mellette, és ezen a módon lassan valamiféle barátság alakult ki közöttük.

A tanárok közül egyelőre csak Kirscher, a történelemtanár engedte meg magának, hogy a zsidókról negatív hangnemben beszéljen. Az egyik órája után Tibor a többieknek türelmesen elmagyarázta, hogy nem a vallás vagy a származás számít, hanem az egyén viselkedése. Aki személy szerint nem bűnös, azt annak a társadalmi csoportnak a feltételezett bűneiért sem szabad elítélni, amelyikbe a véletlen folytán beletartozik. Ezt az érvelést valaki visszamondta Kirscher tanár úrnak, aki a következő alkalommal külön történelemórát tartott Harsányinak a zsidóság bűneiről, a bankárok gáztetteiről a zsidó újságírók és politikusok valós vagy vélt viselkedéséről, Kun Béláig bezárólag.

- A zsidók miatt halt meg Jézus - vágta ki a gondolatmenet végén a fő érvét.

- Tanár úr, kérem, Jézust a római katonák feszítették keresztre - mondta Harsányi.

- A zsidók ítélték el! - vágott vissza a tanár.

- De azok a zsidók nem azok a zsidók voltak, mint akik most Magyarországon élnek. Ennyi erővel Sankt Gallen miatt is elítélhetnék a mai magyarokat.

- Mit akar Sankt Gallennel? - kérdezte a tanár, és egy picit kizökkent a gondolatmenetéből.

- A kilencszázas évek végén, a pontos évszámmra nem emlékszem, a kalandozó magyarok kifosztották a kolostort, megbecstelénítették a keresztény könyveket, és még a csontokat is szétdobálták - mondta Tibor türelmes hanghordozással.

- Ostoba maga, Harsányi, üljön le! A két korszakot nem lehet összehasonlítani.

- Miért, az akkori zsidókat össze lehet hasonlítani a mostani zsidókkal? - mormogta magában Tibor, miközben leült.

- Remélem, Harsányin kívül nincs az osztályban zsidó-bérenc mondta a tanár.

Év végén természetesen Harsányi rossz jegyet kapott történelemből. De nem érdekelték az osztályzatok, a történelem érdekelte.

Schneider megkülönböztetett tisztelettel övezte Harsányit, úgy látta, hogy az osztályban benne bízhat leginkább.

- Ha majd híres tudós leszek, te is velem fogsz dolgozni - mondta neki. Harsányinak ez jólesett, de egyáltalán nem volt biztos benne, hogy Schneider valaha is híres tudós lesz. Ahhoz túlságosan rosszak voltak a jegyei. Talán rabbinak tanulhatna, ott nem számítanak annyit a természettudományi tantárgyakban szerzett jegyek. De hát Schneider nem volt zsidó, és így ez nem jöhetett szóba.

Aztán amikor Schneider is kezdte leszólni a zsidókat, az már sok volt Tibornak, a kettejük viszonya ettől kezdve hűvösebbé vált.

Otthon Tibor megkérdezte az apját: - Mit jelent az, hogy zsidó-bérenc?

- Ostobaság - mondta az apja. - Senki sem zsidó-bérenc. De maga a szó arra utal, hogy valaki a zsidóktól kap pénzt, és ezért a „bérért” valami olyasmi tesz, amit egyébként nem tenne meg.

- Én nem kapok a zsidóktól pénzt - szögezte le Tibor.

- Akkor hát zsidó-bérenc sem lehetsz - mondta az apja. - De honnan jutott ez egyáltalán az eszedbe?

És Tibor mesélt a történelemóráról, a tanárral folytatott vitájáról. A papa egyetértett a fiúval, de még egyszer felhívta a figyelmét arra a sajnálatos tényre, hogy Tibor és a társadalom nincsenek egy súlycsoportban. Ha a társadalom belehergeli magát valamibe, az egyén jól teszi, ha félreáll, hallgat, nem megy fejjel neki a falnak.

Tibort megpróbált lavírozni, de közben egyre kevesebb hasznát vehette a családi stratégiának. Nehéz volt úgy változni, hogy a legbensőbb erkölcsi értékeihez is hűséges maradjon. Amikor csak lehetett, ezekhez az erkölcsi értékekhez ragaszkodott.

A könyvtárban elolvasott egy könyvet a zsidók és a keresztények viszonyáról, a magyarországi zsidók történetéről. Meghökkent, amikor rájött, hogy mennyi mindent köszönhetnek a magyarok a zsidóknak - az iparban, a tudományban, a művészetekben, az irodalomban. Ezek nélkül az ország sokkal elmaradottabb lenne. Felkereste Weiss bácsit, és megbeszélte vele a kétségeit. Weiss bácsi csak szomorúan bólogatott. Aztán mesélt a Tanácsköztársaság bűneiről (a legfőbb bűne az volt, hogy túl sok volt benne a zsidó, és így az egész bolsevizmust a nyakukba lehetett varrni). Tőle hallott először a numerus claususról is. Rendkívül igazságtalannak érezte, hogy egy nép tehetséges fiait, akik magyarnak tartják magukat, itt élnek, magyarul beszélnek és írnak, bármilyen értékteremtésben korlátozzanak.

- Szerencséd, hogy nem zsidónak születted - mondta Weiss bácsi.

- De én szívesebben lennék zsidó! - mondta Tibor.

- Na, erre emlékezzél, fiam, öt vagy tíz év múlva. Majd akkor visszatérünk a témára - mondta Weiss bácsi, és szomorúan mosolygott.

Tibor tenni akart valamit. Vásárolt egy fából készült keresztet, és az antiszemitákkal folytatott polémiák során néha ultima ratioként azt rántotta elő, így emlékeztetvén őket Jézus mindenre vonatkozó szeretetére. Hogy Jézus is zsidó volt, de a tanításait kiterjesztette a nem zsidókra. Kiterjesztette a szeretetét, nem pedig megvonta azoktól, akik megmaradtak Mózes parancsolatainál. És hogy nem a zsidók ítélték el a tanításait, hanem csak a farizeusok, akik mindent szó szerint vettek Mózes tanaiból. Jézus az egyszerű zsidókról semmit sem mondott.

Néha működött ez az érvelés, a heccelődők legalábbis elbátortalanodtak, de belülről egyáltalán nem változtak meg. A „keresztény kurzus” kormányzata lehetővé tette, hogy az emberek egymást gyűlöljék, és az nekik elég is volt. A többit már csak rájuk kellett bízni. Hasonlóan sok vitát keltett az az álláspontja, hogy a Trianon által elcsatolt országrészekről jobb lenne lemondani. Igaz, hogy sok magyar nemzetiségű lakos került az országhatárokon túlra, de csak nézzük meg, mi történt a németekkel és osztrákokkal, mennyien élnek a saját határaikon kívül. Például az erdélyi szászok jó messzire kerültek Szászországtól, és mégsem sajnálkozik senki az ő sorsukon. Azonkívül az a gyerek, aki egy Amerikába kivándorolt apa családjában születik, éppen annyira nem a saját elhatározása révén került oda, mint az a gyerek, aki az elcsatolt területeken született. Amerikát pedig semmilyen alapon nem lehet Magyarországhoz „visszacsatolni”.

Az irredentizmus időszaka volt ez, az iskolai napot is azzal kellett kezdeni, hogy „nem, nem, soha” nem engedik, hogy Magyarország ilyen csonka maradjon. A magyar hiszekegyet szajkózták. Harsányi zsidó-bérenc és hazafiatlan lett a többség szemében, mivel erős fenntartásai voltak. (De még mindig jobban járt, mintha bolseviknak tartották volna, és kommunista agitációért kicsapják az iskolából.)

Sok osztálytársával vitatkozott ezekről a dolgokról, mindenki naivnak tartotta, de az érvek leperegtek róla. Nem bírtak vele, nem bírták meggyőzni. A végén mindenki úgy érezte, hogy Harsányi nem igazán szereti a hazáját, adott esetben még el is tudná árulni. A hazaárulás pedig a legförtelmesebb bűn.

Az árja faj emlegetését is nevetségesnek tartotta. Mi az, hogy árja? Ha a németek, angolok, franciák, rómaiak árják, milyen alapon árják a magyarok? És a szlávok miért lennének alacsonyabb értékűek? A cigányokról nem is beszélve, akik sokkal több joggal hívhatnák magukat árjának, hiszen közvetlenül Indiából származnak.

Az érettségi volt a következő évek legkomolyabb erőpróbája. Tibor alaposan felkészült rá, annyira, hogy minden tantárgyban, történelemből is, úgy kellett leállítani, hiszen a tanultakat minduntalan ki akarta egészíteni olyan ismeretekkel, amelyeket az olvasás során szerzett.

Kirscher tanár úr nagyon megszorongatta, olyan kérdéseket is feltett, amelyek nem szerepeltek a tananyagban, de maga

lepődött meg a legjobban, amikor Tibor azokra is szabatos választ adott. Nemcsak a Spartacus-felkelés menetét mondta el pontosan, de egy ide vágó életrajzi regény alapján a gladiátorok gondolkodásmódját és szociális helyzetét is érzékeltette. Egy odavetett megjegyzésben még a keresztények oroszlánok elé vetésére is kitért, mint a római kultúra hanyatlásának jelére. Kirscher komoran nézett, mert nem ezt a feleletet várta, de az érettségi elnök megtapsolta a feleletet.

Tibor két jegy kivételével jeles bizonyítványt kapott. A reál érettségivel lehetett volna jelentkezni a Műegyetemre. Sajnos, az egyetemi tanulmányokra nem is gondolhatott, arra már végképp nem futotta a család bevételeiből, ösztöndíjra sem pályázhatott, mert a tanárok közül senki sem mert kiállni mellette annyira, hogy ajánlást adjon.

11.

A Harsányi-apuka, mint már említettük, időnként megvette a Népszavát. A fiát azonban annyira nem foglalkoztatta a politika. Komolyan csak az 1936-os berlini olimpia eseményei és a magyar sportsikerek kezdték érdekelni annyira, hogy maga is tájékozódjon. Először az apja által megvett Népszavákat vette a kezébe, de időnként belenézett a Sporthírlapba és a Kis Ujságba is, amelyek részletesebb beszámolókat közöltek az olimpiáról. Napról napra elolvasta, hogy milyen sportágban és versenyszámban hogyan szerepeltek a magyarok.

Abban az időben szörnyű kánikula söpört végig Európán, itthon is 40 fok volt árnyékban, napon pedig elérte az 50-55 fokot is. Aki tudott, strandra ment. Az olimpiai fáklya útját is úgy kísérték, hogy sokan kinn töltötték az éjszakát a szabadban. A fáklya útja Budapestet is érintette, a Pilisen keresztül Komáromba vitték, aztán fölfelé Csehszlovákiába. Tibor apja bosszúsan olvasta fel, hogy az osztrák határon náci karlendítéssel köszöntötték a fáklyát. De a mama letorkollta: - Mindig csak a rosszat veszed észre!

Augusztus első napján, a kánikula után, szörnyű vihar csapott le az országra. Öt halálos áldozat is volt, ezeket villám csapta agyon.

Berlinben elkezdődött a nagy versengés. A tíz magyar aranyérem közül különösen örült Csik Ferenc úszó, Csák Ibolya

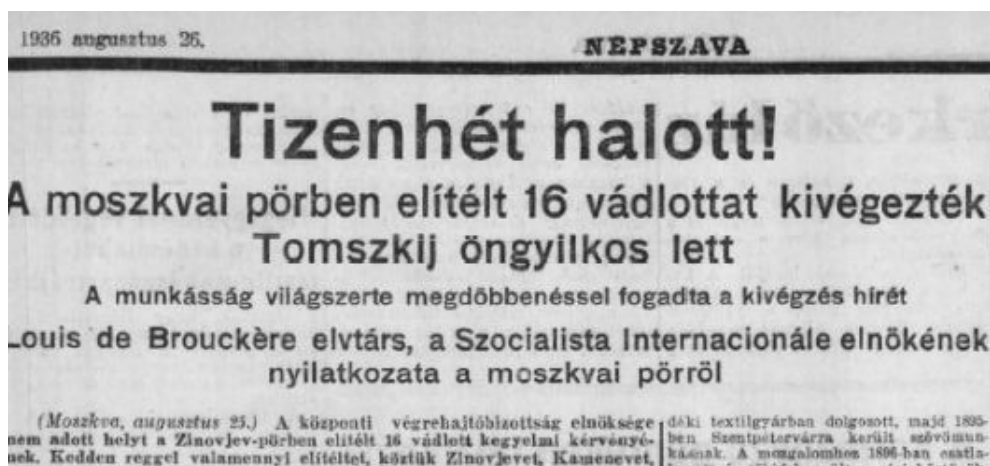
magasugró, Harangi Imre ökölvívó, valamint a vízipólócsapat győzelmének. (A magyar focisták kikaptak a lengyelektől és így kiestek, de kiestek a németek is, és ez némi elégtételt jelentett.)

Az amerikai néger atléták számos aranyérmet szereztek Berlinben (Tibornak elsősorban Jesse Owens három olimpiai győzelme imponált), és ez jó érv volt amellet, hogy az „árjakon” kívül más fajok is tehetségesek, a fajelméletnek tehát semmi alapja sincs, minden náció elvileg egyenlő esélyekkel indul a küzdelembe.

Az olimpia befejeződött. A magyar sportolók Berlinben a nemzetek rangsorában a harmadik helyet érték el, és ez nagyban erősítette a nemzeti büszkeséget.

Augusztus 19-én szörnyű szerencsétlenség történt egy szolnoki építkezésen. Tibor apja kiment, hátha segíthet, de a gyereket nem vitte magával. Mint másnap megtudták, összesen huszonötén haltak meg, amikor az állványok összeomlottak egy daru rossz hegesztése miatt.

Tibor a sporthíreket böngészve értesült a Népszavából a spanyol polgárháború véres fejleményeiről és az olaszok Abesszínia elleni barbár háborújáról is. Amikor az apját kérdezte, az szomorúan magyarázta, hogy a fasizmus milyen nagy veszély a világra nézve, de részletekbe nem volt hajlandó belemenni. A Népszava írt a bolsevikok által folytatott tisztogatásokról, „csinált pörökről”, ez a Szovjettől is elvette a kedvét. A pereken a volt vezetők olyan bűnöket ismertek be, amelyek elkövetése teljesen elképzelhetetlen volt. Tibor erről is kérdezte az apját, de az csak legyintett.

Harsányi 1938-ban már kisebb-nagyobb rendszerességgel olvasta az újságokat, és aggodalma egyre fokozódott. Nagyon nem tetszett neki Csehszlovákia feldarabolása, a magyar csapatok bevonulása. Később az Észak-Erdélyt Magyarországnak juttató második bécsi döntés is elkésérítette, pedig arról a Népszava is lelkesítően számolt be. Harsányi úgy gondolta, hogy a legjobb az lenne, ha visszaállítanák az egykori Erdélyt magyar, román és szász népességgel, demokratikus berendezkedéssel. Észak-Erdély bekebelezése ezzel szemben egymás ellen fordította a magyarokat és a románokat.

Bár egyre több újságot olvasott (otthon a Népszavát, a könyvtárban a polgári lapokat is), csak akkor figyelt fel, amikor valami drámai esemény történt. Ilyen volt a pécsi csendőrsortűz, Guernica brutális lebombázása, a szociáldemokraták hűvösvölgyi népünnepélyén történt lövöldözés, a Kína elleni japán támadás, a budapesti és vidéki légi-próbariadók vagy a nyilasok robbantása egy budapesti zsinagóga ellen.

A zsidótörvényt kétszer is módosították, illetve megszigorították, egyre nehezebbé téve a vagyontalan zsidó kisiparosok és kiskereskedők életfeltételeit. Annak ellenére, hogy ekkor még a zsidókkal szinte semmilyen személyes kapcsolata sem volt, megértette, hogy a bármely népcsoportot sújtó rendelkezések az egész lakosság ellen irányulnak. Ha nincs fogorvos, a nem zsidók foga is tovább fáj, a gyógyítás vagy oktatás nem lehet faji kérdés.

1938-ban még a labdarúgó-világbajnokság volt a nagy esemény. Magyarország bejutott a döntőbe, és a mérkőzést a rádió is közvetítette. Harsányi már nem volt annyira hazafi, de egy kicsit elszomorodott az olaszoktól elszenvedett vereség miatt. És az különösen nem tetszett neki, hogy egy fasiszta állam csapata vert meg bennünket. A fasiszta diktatúrák léte nyugaton és a bolsevista diktatúra keleten meglehetősen rossz jövőt sejtetett. De hát Tibor még csak tizenhét éves volt.

Munka és szerelem

12.

Az érettségi véget vetett a gondtalan diákéletnek. Tibornak pénzt kellett keresnie. Apja felvetette, hogy az esze révén talán a gazdagabb családoknál lehetne házi tanító. Ezt ki is próbálták, de néhány hét alatt kiderült, hogy a gazdag családok buta gyerekei egyáltalán nem akarnak megokosodni, ezért szabotálták a tanulást, néha még beteget is jelentettek, és ezt Tibor csak akkor tudta meg, amikor már ott állt a küszöbön. És arra a napra természetesen nem fizettek.

Harsányiék „családi kupaktanácsa” úgy döntött, hogy Tibornak nagyobb esélyei lennének a fővárosban, mint Szolnokon. Ezért levelet írtak az apai ágon rokon Matild néninek, aki nemrég özvegyült meg. Igaz, Matild nénivel nem tartottak szoros kapcsolatot, magának való, meglehetősen zsémbes öregasszony volt, de a papa ragaszkodott hozzá, hogy ezt a lehetőséget is próbálják meg.

Matild néni - némi meglepetésre - válaszolt, sőt, azt is megírta, hogy szívesen venne valakit maga mellé, mert nehézségei vannak a bevásárlás terén. A papa nemsokára meglátogatta a nagynénit, és természetesen Tibor is vele ment.

Tibor nagyon jó benyomást gyakorolt Matild nénire. - Milyen helyes, jó kiállású fiatalember! - mondta.

Rövid tárgyalás után megállapodtak. Tibor odaköltözhet, egy ablak nélküli cselédszobába, és ha jól viseli magát és segít, akkor hosszabb ideig is ott maradhat, sőt, lakbért sem kell fizetnie.

Tibor felköltözött (a ruhái belefértek egy nagyobb bőröndbe), és elkezdte a „cselédi” feladatokat ellátását.

Matild néni szeretett mesélni, és tőle új fejezeteket tudott meg a Harsányi-család viselt dolgairól is. A nagypapa sokat udvarolt és ivott, néha kártyázott is, amíg a nagymama nem állt a sarkára. Matild néni szülei hajdan birtokosok voltak, de elszegényedtek, és már a korábbi ismerőseikkel sem nagyon érintkeztek. A férje vasúti tisztviselő volt, komoly ember, bár neki sem volt nagy fizetése. És egy ismeretlen betegség hirtelen elvitte.

Tibor tehát sokat segített az idős hölgynek. De közben munkahelyet is keresett.

13.

Egy biztosítási irodában kapott állást. Ott is igyekezett helyt állni, jól dolgozott, a munkaidő letelte után is benn maradt, csak hogy másnapra kevesebb elintézetlen ügy maradjon. Ezt a főnöke is méltányolta.

Addig, amíg Tibor meg nem sajnált egy Pest vidéki paraszttasszonyt, akinek a tehénkéjét az alatt csapta agyon a villám, amíg az asszony a piacon járt. Igaz, hogy a szerződésben szerepelt egy passzus, ami szerint a károsultnak mindent meg kellett tennie, hogy a saját eszközeivel elkerülje a kárt, az asszony pedig, mielőtt elment a piacra, nem terelte be a tehenet az istállóba, de megesett rajta Tibor szíve.

A főnökének azonban nem esett meg a szíve, sem az öreg-asszonyon, sem Tiboron.

- Ez az asszony most mindenét elveszítette - érvelt Tibor.

- Mit érdekli az magát? Nem vagyunk jótékonyági intézmény mondta az irodavezető.

Ez után az eset után a főnök már csak az alkalmat várta, hogy megszabaduljon tőle. Ez az alkalom akkor jött el, amikor antiszemita vendégek látogatták meg a főnök urat. Tibor sokáig nem szólt bele a társalgásukba, de egyszer nem tudta megállni, hogy a keresztény etikára ne hivatkozzon, és ezzel betelt a pohár. A főnök, maga is fenntartásokkal viseltetvén a zsidókkal szemben, kiadta az útját. Tibor az utcára került. Abban az időben vasárnaponként beszélgetett az édesapjával, aki egyre jobban megkeseredett.

- Apám mit tett volna az én helyemben? - kérdezte az esetről.

- Lényegében ugyanazt, legfeljebb titokban. Az egyik szegény ember nem hagyhatja cserben a másik szegény embert. Talán még ravaszkodni is megpróbáltam volna. Rábeszélni az asszonyt, hogy másítsa meg a történetet.

- Én utálnék hazudni - jegyezte meg Tibor.

- Pedig időnként muszáj. Ilyen a világ rendje.

Tibor ezt megjegyezte magának. De ritkán alkalmazta.

- A zsidókkal azonban vigyázz! - figyelmeztette az apa. - Nagy közöttük az összetartás, a magunkfajtat háttérbe szorítják. És sok a szélhámos is.

- Miért, talán apámra is zsidó kereskedő szóta rá a rossz minőségű nyersbőrt?

- Nem. De lehettek zsidó cimborái.

- Az nem számít. Amikor bajban vannak, segíteni kell nekik. Nem látja apám, hogy fokozatosan megfosztják őket a jogaiktól? Már a Kommün óta.

- A Kommünt csak ne emlegeds!

- Ugye Prónayék sem voltak zsidók, akik a Kommün után elvitték apámat?

- Nem. Virtigli magyar katonatisztek és csendőrök voltak. De azok az idők már elmúltak. Ne keverd bele magad a politikába!

- De ugye ettől még mindig nem vagyok zsidó-bérenc?

- Nem, nem. De légy nagyon óvatos. Elég, ha mások annak tartanak. És most sürgősen keress egy másik állást!

- Keresek, keresek. Eddig nem találtam. Talán egy kisebb könyvesboltban el tudnék helyezkedni. Annyit tudok, amennyit ott kell tudni.

14.

Tibor jelentkezett néhány helyen, de nem volt felvétel. Végül Braunékhoz kopogtatott be. Braun úr egy könyvkereskedést vezetett a Terézvárosban. Korábban viszonylag nagy vevőköre volt, ami csak a zsidótörvények miatt került veszélybe. De egyelőre tartotta magát. Tibor úgy gondolta, szerencsét kell próbálnia.

Bizonytalanul lépett be a helyiségbe. A polcokon lévő sok könyv felidézte benne a szolnoki könyvtár és a jóságos Weiss bácsi képét. A pultnál felnézett egy középkorú férfi.

- Mi tetszik? - kérdezte.

- Munkát keresek - felelt Tibor. - Imádom a könyveket, szívesen dolgoznék könyvesboltban. És ha itt nincs állás, akkor esetleg ismer valakit, akinél jelentkezhetnék.

A férfi alaposan megnézte, majd megszólalt. - Nálam épp van üresedés. De mondja, fiatalember, maga keresztény?

- Papír szerint. De igazából nem vagyok vallásos. Miért tetszik kérdezni? Ez baj?

- Nekem nem baj. De magának esetleg baja lehet belőle, hogy egy zsidónak dolgozik.

- Remélem, hogy idővel javulni fog a helyzet.

- A helyzet, fiatalember, nem javul, hanem romlik - mondta Braun úr, és beljebb invitálta Tibort.

Tibor minden rossz előjel ellenére örömmel vállalta a munkát, mert úgy gondolta, hogy ha már zsidó-bérencnek nevezték, akkor legalább keressen is egy kis bért.

Annál is inkább szeretett oda járni, mert Braun úrnak volt egy bájos kislánya, egy sugárzó arcú teremtés, és a két fiatal hamarosan összebarátkozott.

Ráhel is feltette ugyanezt a kérdést, És Tibor őt is igyekezett megnyugtatni. Megbeszélték a Németországból érkező legújabb híreket, aggodalommal látták, hogy Hitler birodalma kelet felé bővül.

Ráhel mamája szeretetreméltó hölgy volt, látszott rajta, hogy jóságos és szerény. A haja szelíden őszült, hátul tűvel volt összefogva. Ráhel vonásai voltak az arcán. Ha a kislány idősebb lesz, akkor is ilyen szép hölgy lesz - állapította meg Tibor. És ő is jó benyomást gyakorolt az asszonyra, kezdettől fogva igen rokonszenvesnek tartotta.

A házaspárnak egy fia is volt, Salamon, néhány évvel idősebb Ráhelnél, és Svájcban, Zürichben járt egyetemre. Csak karácsonykor tudott hazajönni. Csokoládét hozott, amit itthon már nem lehetett olyan gyakran látni az üzletekben.

Otthon a lány kedvenc gramofonlemezeit hallgatták, néha együtt mentek moziba. (Már jutott erre is Tibor pénzéből, noha a fizetésének túlnyomó részét haza adta. Együtt látták a Hyppolit a lakájt Kabos Gyulával és a Halálos tavasz című filmet is, Karády Katalinnal.)

Tibor életében először érezte azt a bizsergető érzést, amit egy másik nemű fiatal érdeklődése okoz a lélekben. A korábbi lány-pajtások még annyira gyerekek voltak, hogy lány voltukat inkább csak a ruházatuk, a hajviseletük és a beszédmódjuk árulta el, ezzel szemben Ráhel már nő volt, női kisugárzással, a pillantásától Tibor szinte elolvadt. Ezt észrevette a lány is, örült annak, hogy ekkora hatása van a fiúra, és érezte, hogy ő is úgy nyílik ki feléje, mint egy virág, amikor felkel és cirógatni kezdi a nap.

Tibor persze nem merte konkrétan is cirógatni, de az a sok tiszta és udvarias szó, ami a lány jelenlétében kijött a száján, Ráhel számára csakugyan olyan volt, mint a reggeli napsütés.

Amikor együtt voltak, mind a ketten örültek, és ezt az örömet az sem kisebbítette, hogy közben is tudták: a világ, a történelem nem az ő vonzalmuk pártján áll, hanem ellene dolgozik. Annál jobban ki akarták használni az együtt töltött időt.

Rendszeresen ellenőrizték a többi könyvesbolt kínálatát. Elmentek a könyvnapokra is, bár amelyik könyv kellett, azt Braun úr hivatalból beszerezte.

De a világ nem sokáig hagyta őket békében. Az egyre szigorodó zsidótörvények szűkítették a zsidók és nem zsidók közötti legális kapcsolat lehetőségét. Többször is megesett, hogy az utcán gyanús pillantásokkal méregették őket. Tibor először kihúzta magát, büszkeséggel töltötte el, hogy a lány „lovagja”, védelmezője lehet. Többször megtörtént, hogy verbális atrocitások érték őket. Ilyenkor Tibor először előrántotta a mindig nála lévő fakesztet, és eldarálta az erre az alkalomra kidolgozott szövegét. Ha ez nem volt elég, akkor az óvodai és iskolai tapasztalatainak vette hasznát, nevezetesen, hogy az erősebb fiúktól kénytelen volt megvédeni magát. Egy-két sihederrel könnyedén elbánt, de ha többen is voltak, akkor okosabbnak tartotta, ha elszaladnak.

Braun úr csendes megértéssel figyelte a lánya és az ifjú könyvesbolti eladó románcát. Úgy volt vele, hogy bár az életük vélhetőleg egyre rosszabbra fordul majd, joguk van rá, hogy egy picit még mindenki boldog lehessen. A lányának is ez volt az első komolyan vehető partnere, akivel teljesen fel tudott oldódni, és az apának is az első öröme mint lányos apának.

Egyszer négy gimnazista kinézetű fiú kötött beléjük. Kénytelenek voltak elmenekülni, és sokáig kellett szaladniuk, mert a gimnazisták is jól bírták az iramot. Végre egy fordulónál sikerült lerázniuk őket.

- Ezt megúsztuk - mondta Ráhel lihegve.

- Meg. De ez az egész végtelenül szomorú.

Ráhelnek imponált Tibor lovagiassága, de jobbnak látta, ha kevesebbet mutatkoznak együtt nyilvános helyen.

Ráadásul amikor Tibort Ráhel összeismertette Sárával, a legjobb barátnőjével, annak is voltak fenntartásai. Úgy vélte, hogy ha komolyabbá válik a helyzet, aligha számíthatnak majd a goj udvarlóra. Ráhel nekiszegezte a kérdést Tibornak: „Mennyire bízhatunk benned, ha majd itt is üldözni kezdik a zsidókat, mint Németországban vagy Ausztriában?”

Tibor megértette a bizalmatlanságot, de kitartott Ráhel mellett. - A jövőt nem lehet előre látni, de biztos lehetsz benne, hogy mindent megteszek értetek, amit csak tudok.

Ráhel odabújt a fiúhoz, és a szemei könnyel lettek tele. - Milyen jó lenne, ha meg tudnál védeni a szörnyűségektől!

Egy nap aztán Ráhel arra kérte a fiatalembert, hogy teljesen szüntessék be az együtt járkálást. Tibort továbbra is szívesen látták, de a randevúik ezentúl Braunék házára korlátozódtak.

A lány apja megkedvelte, és gyakran beszéltek meg együtt a politikai fejleményeket. Tibor belátta, hogy egyedül nem szállhat szembe az állami apparátussal, de elszomorodott, mert úgy tapasztalta, hogy ebben a kérdésben a baloldal is tehetetlen, vagy nem is akar tenni semmit, a jobboldali csoportok pedig még tovább szították az ellenségeskedést.

Többször felvetődött a cionizmus kérdése. Braun úr nem volt híve a zsidók Palesztínába való áttelepülésének, mert úgy vélte, hogy a zsidók épp azzal tudnak a legtöbbet használni a világnak, ha azokban az országokban válnak a tudományos, a művészeti és a gazdasági élet fellendítőivé, amelyekbe bevándoroltak. - Palesztínában nem lehet mindenki Weiss Manfréd - mondta.

Ráhel büszke volt arra, hogy Herzl Tivadar, a cionista mozgalom kezdeményezője magyar volt, és hajlott rá, hogy a zsidók európai asszimilációját kudarcnak tekintse, de az apja érveivel nem boldogult.

Ha Tibor náluk volt, ő is az apával értett egyet. - Lehet, hogy a zsidóknak nem feltétlenül kellene asszimilálódniuk, de elfogadott és teljes jogú csoportként kellene élniük, mint a magyarországi nemzetiségek, a svábok, szlovákok, románok, ruszinok.

Az is felvetődött, hogy a zsidók a béke őrei lehetnének Európában. Hiszen a német zsidók nyilván nem akarnának háborúzni a francia vagy az angol zsidók ellen, és ugyanígy, a magyar zsidók sem a kárpátaljai vagy lengyel zsidókkal. Elég lenne, ha ezekben az országokban zsidó lenne a külügyminiszter. Ehelyett számos országban a zsidókat tették meg bűnbaknak. Ez történt már a századforduló Franciaországában, a Dreyfus-perben, és Hitler is a zsidók árulásával magyarázta a világháborús kudarcot. A cári Oroszországban is kedvtelve rendeztek pogromokat, ahelyett, hogy megengedték volna, hogy a zsidók a saját tehetségükkel és ügyességükkel fellendítsék az ipart, a kereskedelmet, a tudományt és a művészetet.

- A zsidók is utálják egymást - mondta Ráhel. - Elég, ha az egyik ortodox, a másik meg neológ.

- Hát azt tudtátok - vágott közbe a papa -, hogy mivel került többségbe a magyar népesség a Trianon előtti Magyarországon?

- Miért, többségben voltunk? - kérdezte Harsányi.

- 54,5 százalék - mondta Braun úr. - És azért, mert a mind-össze 5 százaléknyi zsidóság is magyarnak vallotta magát. Ha ők nem minősülnek magyarnak, akkor csak 49 és fél.

- És most ezt az 5 százalékot akarják eliminálni.

- Attól tartok. De ha eltűnik ez az 5 százalék, mire föl akarja Magyarország visszaszerezni és megtartani az elcsatolt területeket?

A papa egy darabig tűnődött ezen, aztán így folytatta: - Hát azt tudjátok-e, hogy az Antant úgy engedte hatalomra Horthyt, hogy garantálja az izraeliták bántatlanságát?

- Rég volt már az - mondta a mama, és kiment a konyhába.

- Ja, és még a Nemzeti Hadsereg javára is létrehozott a hitközség egy 100 ezer koronás alapítványt - tette hozzá az apa.

- Így romlik a pénz - jegyezte meg Tibor, de nem méltányolták a szellemességét.

A kivándorlás kérdésében Ráhel az elköltözés mellett volt, de Tibort sem akarta elhagyni. Mivel a bátyja, Salamon, Svájcban tanult, az is szóba került, hogy esetleg Svájcba vándoroljanak ki.

- Nem jó - mondta a papa. - Svájc nagy része német ajkú, előbb-utóbb Hitler arra is ráteszi a kezét. Úgy járnak majd, mint az osztrákok.

Ráhel orvosnak készült, de a numerus clausus törvény megszorítása miatt erre eleve kevés esélye volt. Jól tanult, de nem került be azoknak a helyeknek egyikébe sem, amelyek még elérhetőek voltak a zsidók számára. Hogy közel kerüljön a szakmához, ápolónőnek jelentkezett, és egy rövid képzési időszak után fel is vették a Szent János Kórházba.

Tibor néha elkísérte, és csak utána ment be a könyvesboltba. A lányon nem látszott annyira, hogy zsidó, a gyanús arcvonásokat meg a ruházatával elég jól el tudta leplezni. De szenvedett attól, hogy nem lehet nyíltan az, ami.

Az első zsidótörvényt még 1938-ban fogadták el, akkor Tibor még nem ismerte Braunékat, és a törvényt csak keresztény meggyőződése és igazságérzete miatt tartotta felháborítónak. És nemzetellenesnek is, hiszen azzal, hogy korlátozzák bizonyos rétegek munkáját, azzal az egész országnak ártanak.

Tibor néhányszor még azt is megtette, hogy amikor látta, hogy egyes boltokra ráfirkálták, hogy „zsidó”, krétát szerzett, és titokban hozzáírta: „mint Jézus”. Persze az ilyen magánakcióknak nem lehetett igazán hatása, és Tibor is félt, hogy elkapják és megbüntetik. Ha semmi másért, akkor firkálásért.

Az alig egy évvel később elfogadott második zsidótörvény mindenben meghaladta az első, itt már nem az úgynevezett faji arányok „javításáról” volt szó, hanem a zsidók intézményes háttérbe szorításáról. Ekkor Tibor már Braunéknál dolgozott, és közről látta, hogyan próbálja meg ellehetetleníteni a kormányzat az addig is csak eltűrt zsidóságot.

A spanyol polgárháború Franco tábornok madridi bevonulásával ért véget. Hitler Ausztria megszerzése után már Lengyelországot is célba vette.

Tibor aggódva figyelte az angolok és franciák tárgyalásait az oroszokkal, ezek a tárgyalások hétről hétre húzódtak, és utána hideg zuhanyként érte, amikor 1939 nyarán bejelentették a szovjet-német meg nem támadási szerződést. Braun úr azon a véleményen volt, hogy Sztálin odadobta Hitlernek Európa nagy részét, bennünket is beleértve. Továbbra is a kétségeit hangoztatta Svájc függetlenségének megőrzésével kapcsolatban.

1939 szeptemberének első napján Németország megtámadta Lengyelországot. (A danzigi korridor kapcsán már nagyon kiéleződött a két ország viszonya, és Braun úr biztosra vette, hogy Hitler a maga javára fogja eldönteni a kérdést.) Nemsokára megindult a menekülők áradata Magyarország felé. Néhány nappal később a szovjetek is megszállták Lengyelország keleti részét, és nem barátilag, a szláv testvériség jegyében, a németek megállítása céljából, hanem a hódítás, a régi cári birodalom határainak visszaszerzése szándékával. Ez beigazolta az Európa felosztásával kapcsolatos aggodalmakat.

A Szovjetunió egyre tovább terjeszkedett. Sztálin egy szovjet hajó ellen ismeretlen tengeralattjáró által elkövetett állítólagos támadásra hivatkozva szerződést íratott alá Észtországgal, majd mind a három balti köztársaságot bekebelezte (vagy visszacsatolta, hiszen ezek a breszt-litovszki béke előtt a cári Orosz birodalom részei voltak). Aztán kicsikarta Romániától Besszarábiát, és háborút kezdett Finnország ellen. Braun úr egy kicsit még mindig optimista volt: Ha a két nagyhatalom jóllakott, talán kell majd kis idő kis emésztésre is.

De még korántsem laktak jól. Mivel Franciaország és Anglia hadat üzent Hitlernek (Braunék szerint elhamarkodottan és értelmetlenül, hiszen nem voltak felkészülve Németország megfékezésére), csak idő kérdése volt, hogy a németek mikor fordulnak a nyugati demokráciák ellen.

Tibor egy beszélgetés során megemlítette, hogy volt egy terv a Franciaország és Anglia közötti szárazföldi összeköttetés, egy nagyszabású alagút megépítésére. - Na, ha ez most létezne, nem sokáig tartana Anglia lerochanása - jegyezte meg Braun úr.

1939 novemberében merényletet követtek el Hitler ellen. Tömeges letartóztatások következtek, de sokan remélték, hogy ezt majd mások, máskor is megpróbálhatják. Hitler nemcsak erőt

sugárzott, hanem a gyűlöletnek is jogos céltáblájává vált. A merénylet sikertelen volt, de ezzel mégis megszületett a remény.

Németország 1940-ben folytatta. Lerohanta Belgiumot, Dániát, Norvégiát, Hollandiát, aztán Franciaországot is térdre kényszerítette.

Braunék nyugtalansága fokozódott, és Tibor is velük izgult. A királyi légierő eddigi szórványos légitámadásai miatt következtek az Anglia elleni pusztító légitámadások, megkezdődött az „angliai csata”. Braunék pesszimizmusa letargiává fajult.

Egyre ritkábban találkoztak, és Tibor azon törte a fejét, hogy mit tehetne Braunék megsegítésére. Ha menekülniük kell, nem tudja őket elbújtatni. Egy vasárnap felkerekedett, Szolnokra utazott, és megbeszélte a dolgot az apjával és az anyjával.

- Tudom, hogy nagyon szereted azt a kislányt - mondta az anyja. - De tőlünk nem várhatod, hogy befogadjuk. Mit mondanánk a szomszédoknak?

- El lehetne őket úgy bújtatni, hogy senki ne tudja meg - reménykedett Tibor. - Még az ólban is meghúzhatnák magukat.

- Azt el se fogadnák. Ők úriemberek.

- Van, amikor az élet fontosabb, mint a méltóság.

- Talán nem romlik tovább a helyzet - mondta az apa.

- A helyzet, apám, nem javul, hanem romlik. Mindig. Németországból olyan hírek jöttek, hogy ott már börtönbe megtáborba zárják a zsidókat. Ugyanúgy, mint a szociáldemokratákat. Ez lesz majd nálunk is.

- Reméljük, hogy nem - mondta az anya.

- Teljesen megértem az érzéseidet, fiam, de mi nem tudunk segíteni mondta az apja. - Van elég pénzük, menjenek külföldre. Amíg lehet.

- Igen, de ezzel minden vagyonukat elveszítenék.

- A vagyont el lehet adni, és a pénzt külföldre utalni. Azt mondtad, hogy van valakijük, aki Svájcban él.

- Igen, Salamon, Ráhel testvére. De nem tudjátok elképzelni, hogy ez mennyire komplikált ügy. Azonkívül mi lesz, ha a

németek ugyanúgy magukhoz csatolják Svájcot, mint Ausztriát? Már régóta beszélnek arról, hogy minden németnek az anyaországban a helye. Az anyaország a svájci németekig is kinyúlhat.

Braunék helyzete tényleg nagyon komplikált volt, de nem csak a vagyon miatt. Abban, hogy maradtak, talán a lány vonzalma is játszott némi szerepet. Nem sejtették, hogy nemsokára Tibornak is mennie kell. A történelem szétzúzta a két fiatal ártatlan szerelmét. (Ártatlant írok, mert a csókolózáson alig jutottak túl, és mindkettőjükben a szerelem tiszta érzése lobogott.)

15.

Azokban az időkben még erős volt a baloldal, de megosztotta a szociáldemokrata-kommunista rivalizálás, ráadásul a kommunista párt illegalitásban működött. Voltak tüntetések, röpcédulaosztások, falra festett jelmondatok, de Harsányi nem érzett kedvet rá, hogy részt vegyen a politikában. Tartotta magát a családi intelmekhez. De azt elhatározta, hogy ha alkalma nyílik segíteni a világ és az ország jobbá tételében, akkor nem fog tétlen maradni. Ha nem szeretete volna Ráhelt, akkor is megpróbált volna fellépni a zsidók hátrányos megkülönböztetése ellen. És hogy szeretete, attól sem tudott többet tenni érte. Ez magyarként szégyenkezéssel töltötte el.

1939-ben még nem vehetett részt a választásokon (férfiak esetében 26 év volt a korhatár), az apja és anyja elmentek szavazni, és természetesen a szociáldemokratákra voksoltak. A Magyar Élet Pártja (a kormányzó párt) több mint 50 százalékot ért el, és a nyilasok csaknem hatszor annyi mandátumot kaptak, mint a szociáldemokraták. Ez Tibort is lehangolta. Úgy érezte, hogy az ország valamiféle katasztrófa felé sodródik. És nincs alternatíva. Hiszen a kommunizmus ugyanolyan erőszakos és kegyetlen, mint a nácizmus.

A könyvesboltban nem árultak marxista kiadványokat, de a könyvtárban Harsányi talált egy szociáldemokrata beállítottságú ismertetést. A kommunizmus eszméjét értékesnek tartotta, de elriasztotta az, amit az újságokból megtudott Szovjet-Oroszország belső viszonyairól.

Braun úr átvett harminc példányt Illyés Gyula oroszországi útinaplójából, de a nemzeti érzelműek a témája miatt nem vették, a szociáldemokraták szerint kommunistabarát könyv volt, a

kommunisták pedig nem is nagyon mertek ilyen témájú könyveket vásárolni. Harsányi kikereste a könyvet a raktárból, izgatottan végigolvasta, de úgy érezte, hogy csak a felszínről van szó, a mélyben nagy-nagy szenvedés lehet, amiről az érdeklődő és a szovjet rendszerrel szimpatizáló magyar író is csak nehezen összeilleszthető részleteket láthatott.

Egyszer a villamosról Harsányi tanúja volt egy üldözési jelenetnek, amely komolyan elgondolkodtatta. Egy fiatalember és egy fiatal lány futott a széles utca két oldalán, és olyan férfiak követték őket, akikről már az első pillantásra lerítt, hogy detektívek. Amerikai filmekben látott ilyen üldözéseket. Hogy mi lett ennek a vége, azt Harsányi nem tudta, de látta, ahogy az üldözők megállnak, és tanácstalanul jobbra-balra nézelődnek. Fellélegzett. Önkéntelenül is a menekülőkkal rokonszenvezett. Aztán elindult a villamos.

A mindennapi küzdelmek ilyen formában gyakoroltak hatást Tiborra. Nem igazán az életére, de biztos volt benne, hogy egy olyan folyamaton belül van, amire nincs hatással, és amiből nagyon nehezen lehet kitörni. És nemcsak ő van ezen a folyamaton belül, de az egész ország és talán az egész világ is. „A helyzet romlik, mindig csak romlik” - gondolt Braun úr véleményére.

A történelem úgy tör rá az egyénre, úgy ragadja magával, mint az árvíz. Ez jutott eszébe, amikor 1940 áprilisában katasztrofális árvíz vonult le a Tiszán. Több falut elöntött a víz. A következő évben a Dunán volt jeges árvíz, a jégtáblákat repülőgépek bombázták, Apostagnál átszakadt a gát.

A Trianonban elcsatolt országrészek közül több visszakerült az anyaországhoz, a Felvidék az első bécsi döntés következtében, 1938-ban, a második bécsi döntés révén pedig, 1940 nyarán, Észak-Erdély és a Székelyföld. Ezeket nem visszaszereztük, hanem visszakaptuk. Hitlertől.

Hív a haza

16.

Franciaország legyőzésével Tibor reményei megfakultak. Hitlert nem lehet megfékezni. Egyedül talán a Szovjetunió lenne erre képes, de hát az is a szövetségesévé vált.

Egyben Braun úr félelmei is beigazolódni látszottak. Svájc is általános mozgósítást rendelt el, nem bízott meg a semlegességében.

A magyar-jugoszláv „örök barátsági” szerződés megkötésétől ugyan megkönnyebbült, de alig telt el fél év, már fel is rúgtuk. Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságát sokan ezzel a hitszeggel magyarázták, de mint kiderült, korántsem ez volt a legutolsó hitszegés.

A Jugoszlávia elleni német támadás magával sodorta Magyarországot is, visszaszereztük Újvidéket és a Bánátot. Később kiderült, hogy a magyar katonák és csendőrök erőszakoskodtak a polgári lakossággal, a razziáknak sok ártatlan ember esett áldozatul, köztük magyarok is.

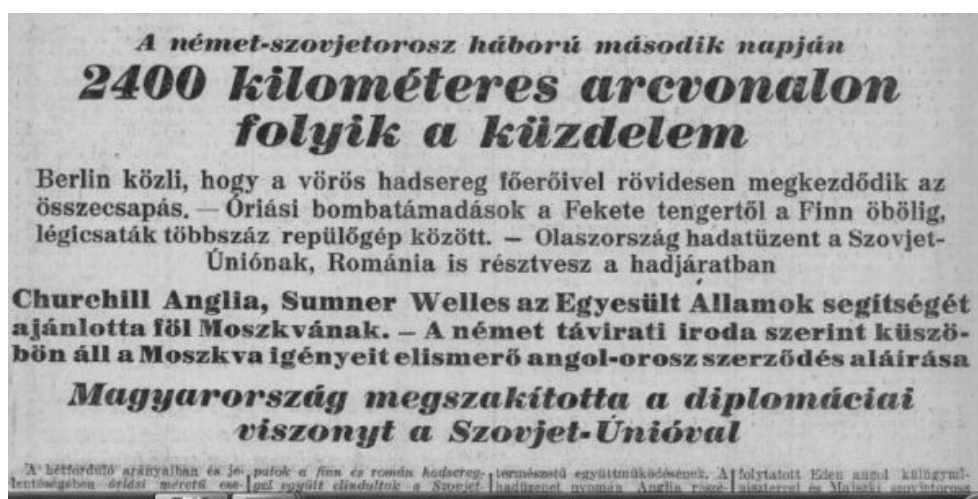

Különösen sok volt a zsidó áldozat, holott aligha hihető, hogy a zsidók bármennyire is belekeveredtek volna a szerb csetnikek partizántámadásaiba.

Ebben az évben meghozták a harmadik zsidótörvényt, amely már a vegyesházasságokat, sőt, a házasságon kívüli nemi kapcsolatokat is tiltotta. Még a „fajgyalázás kísérletét” is büntette. (Vajon Tibor és Ráhel érzelmi kapcsolata kimerítette-e egy ilyen kísérlet tényét?)

1941 márciusában a Szovjetunió visszaadta Magyarországnak az 1849-ben zsákmányolt zászlókat. Ennek a jelentőségét Harsányi nem értette, de úgy vélte, hogy talán a két ország közeledni fog egymáshoz. Nem ez történt.

Az érvényben lévő meg nem támadási szerződés dacára Hitler megtámadta a Szovjetuniót. Magyarország még aznap megszakította diplomáciai kapcsolatát az oroszokkal. (Vajon milyen alapon? Mi közünk van nekünk a német-orosz viszályhoz? És miért siettünk ennyire?)

A Népszava közölte Hitler beszédének néhány részletét. Minden felelősséget az áldozatra hárított, állítólagos csapatösszevonásokra és határsértésekre hivatkozott, szerinte ezekkel a szovjet fél szegte meg a meg nem támadási szerződést. De elárulta magát, amikor arról beszélt, hogy „eljött az az óra, amikor szembe kell szállni a zsidó-angolszász háborús uszítókkal, valamint a bolsevista moszkvai központ zsidó hatalmaival”. Ezt erősítette meg Ribbentropp külügyminiszter jegyzéke is: „Németország tudatában van annak, hogy hivatása az is, hogy a művelt világot megmentse a bolsevizmus halálos veszedelmétől”.

Június 25-én Tibor azt olvasta, hogy Szlovákia hadat üzent a Szovjetuniónak. Ezek után nem volt meglepő, hogy állítólag szovjet repülőgépek bombázták Kassát. Valahogy nekünk is csatlakoznunk kellett, és ez lehetett az ürügy. Egy még semleges állam elleni légitámadás nem állhatott érdekében a megtámadott országnak, a németeknek viszont nagyon is érdekükben állt, hogy minket a Jugoszlávia elleni háború után ebbe is belesodorjanak. Ez a bombatámadás nagyon hasonlított ahhoz, ahogy lengyel határőrök állítólag „támadást intéztek” egy német rádióadó ellen 1939. szeptember elsejének hajnalán, vagy ahogy az ismeretlen tengeralattjáró megtámadott egy szovjet hajót Észtország visszacsatolása előtt.) Amikor Románia és Finnország is belépett a háborúba, talán már nem is lehetett kimaradnunk.

Tibort mindazonáltal megrázta az esemény, hiszen történelmi olvasmányai alapján tisztában volt a hadüzenet abszurditásával. Hogy háborúzhatna egy kis ország egy nagy ellen? Oroszország ellen, amivel Napóleon hadai sem bírtak. Még ha olyan erős szövetségesük is van, mint az addigra már Európa legnagyobb részét uralma alá hajtó Harmadik Birodalom. Tibor úgy vélte, hogy a németek számára is tragikus lesz a végkifejlet, hazánkra pedig a teljes megsemmisülés vár.

Az különösen bosszantotta, hogy a kassai bombázásra a honvédség aránytalanul erősen vágott vissza. Légitámadásokat intéztek szovjet célpontok ellen, még hozzá „nagyobb számú repülőgép bevetésével”, majd a szárazföldi csapatok „több helyen átlépték a szovjetorosz határt”. Még néhány nap, és már azon sem lepődött meg az újságolvasó, hogy a magyar repülőgépek „a visszavonuló ellenséget eredményesen bombázták”.

Az egész háborús beavatkozásunknak egy ide egyáltalán nem illő motívuma volt: hogy majd a háború utáni osztozkodáson, Hitler jóvoltából, minél nagyobb szeletet kapjunk. A szövetséges Romániából! Ha nem élte volna át az ember, el sem hinné ezt az ostobaságot.

A hadiállapot arra is alkalmat adott, hogy katonai szükségállapotot vezessenek be, belföldi és külföldi cenzúrával, internálással, a munkaidő meghosszabbításának lehetőségével. A helyzet valóban rohamosan romlott.

A magyar-szovjet diplomáciai viszony megszakítása után néhány héttel teljessé vált a kép: Magyarország elismerte a japán agresszorokkal kollaboráló nankingi kínai kormányt. Ezekkel a

lépésekkel hazánk hosszú időre a rosszabbik oldalhoz csatlakozott. Harsányi világosan látta, hogy ezzel olyan tragédiába léptünk bele, amelyikben mi csak az áldozat szerepét játszhatjuk el. Kétségeit megbeszélte az apjával, aki egyetértett, csak - ez várható volt - a fiát fokozott óvatosságra intette.

Tibor elővette Tolsztoj nagy regényét, a Háború és békét, és párhuzamokat próbált keresni a két esemény között. A borogyinói csatában is mindkét oldalon töménytelen ágyú ontotta a halált, század menetelt század után a csatába, amelynek füstje csak estére szállt fel, és akkor kiderült, hogy a hazájukat védelmező orosz seregekkel - pályafutása során először - nem bírt Napóleon. Máig vitatják, hogy ki nyerte meg azt a csatát, de az világos, hogy Napóleon itt veszítette el az egész hadjáratot. A lendület még elvitte a menekülőket által felégetett Moszkváig, de hiába várta a tisztelgő küldöttséget, hogy az a megadásról tárgyaljon. A visszavonuló franciákat pedig a partizánok zaklatták, míg a francia sereg ereje már csak a szégyenteljes menekülésre volt elég.

A Wehrmacht természetesen sokkal erősebb Napóleon seregénél, de a kommunisták alatt a Szovjetunió is sokkal nagyobb és modernebb hatalommá vált a cári Oroszországnál. A szovjet vezetés a harmincas évek nagy beruházásai után minden erejét a hadsereg felfegyverzésére, a legkorszerűbb fegyverek tömegtermelésére fordíthatja, és Németországnál összehasonlíthatatlanul nagyobb erőforrásokkal rendelkezik. A partizánharc is biztosan bekövetkezik majd, hiszen a hatalmas földterület kedvez annak, hogy partizánosztatok szerveződjenek, gyülekezzenek és váratlanul lecsapjanak a megszállókra.

Tibornak nem voltak kétségei afelől, hogy Hitler is ugyanúgy végzi majd, mint Napóleon. Csak gyorsabban. És őt aligha fogják Szent Ilona szigetére száműzni, hanem rövid úton felakasztják.

A könyvesboltban talált egy orosz nyelvkönyvet. Ennek nagyon megörült, azonnal megvette volna, de Braun úr ajándékba is odaadta neki. Tibor mohón olvasta végig, memorizálta a legfontosabb nyelvtani szabályokat, és bejelölte a leginkább használható társalgási kifejezéseket. Később kiderült, hogy ez volt élete egyik legokosabb döntése.

17.

Tibort néhány hét múlva behívták katonának. Ráhel sírt, Braun úr komor arccal ölelte magához. - Ezt tedd el, fiam - mondta Tibornak, és a kezébe nyomott egy csontháznyelű, minden elképzelhető feladatra alkalmas kombinált bicskát. Ráhel egy fotót adott neki emlékül, amelyen kislány korában volt látható. - Ha elfognak, mondd meg, hogy vár otthon a kamasz lányod - mondta, és mosolygott.

Tibor nem tudott semmit adni nekik, csak sok szerencsét kívánt. És a biztonság kedvéért azért lediktálta a szülei lakcímét. - Önként nem vállalkoztak az elbűjtatásokra, de ha bekopogtattok náluk, majd csak kitalálnak valamit. Annyira csak lesznek jószívűek.

Másnap reggel kellett megjelenni a gyülekezési helyen. Tibor szomorúan jelentkezett.

Már az iskolai leventeoktatás sem tetszett Tibornak (úgy tűnt neki, hogy mindenütt a legostobább és legerőszakosabb emberek közül kerülnek ki a leventeoktatók), de úgy gondolta, hogy a fegyverek kezelésének technikai ismeretei később még jól jöhetnek, és hogy kiért vagy ki ellen kell fegyvert fogni, azt majd az élet eldönti.

Harsányit szülőhelye szerint a szolnoki hadtestparancsnokság hívta be, de az összetételük meglehetősen vegyes volt. A többi újonc sem lelkesedett a háborúért, nem értették, hogy miért kell harcolniuk. Még az elcsatolt területek visszaszerzésében és elfoglalásában volt valami logika, de azt végképp nem értették, hogy miért kell harcolniuk az oroszok ellen, akik egy négyzetméternyi magyar területet sem foglaltak el. Amikor erről beszélgettek, Tibor is érzékeltette a véleményét, de igyekezett minél kevesebbet beszélni, nehogy mindjárt az elején valami lázadás-félébe keveredjen. Többször hagyta, hogy valaki más nyilvánítson véleményt, ő jobban szeretett csak komor arccal bólogatni. De így is őt tekintették szaktekintélynek, különösen, hogy egyedül neki volt gimnáziumi érettségije. Viszont ő volt a legfiatalabb, és az idősebbek ezt szerették érzékeltetni vele.

A hadseregben Tibor első kézből tapasztalhatta a magyar katonai vezetés hozzá nem értését, és hogy az arroganciájuk nagyobb, mint a tudásuk. A kiképző tisztjük is faragatlan volt,

aki abban lelte a legnagyobb örömét, hogy megalázza őket. A magasabb végzettségűeket még jobban, mint az egyszerű bakákat. Tibor már ekkor fontolgatni kezdte, hogy mikor fordítja majd fegyverét a saját tisztjei ellen, ha eljön az idő. És hogy mi mindennek kell klappolnia ahhoz, hogy eljőjön az idő.

Tibor megpróbálta humorral felfogni a megpróbáltatásokat. Amikor a legmegalázóbb parancsokat adták neki, akkor is úgy vette, hogy erre is szükség van a kiképzéshez.

- Érettségizett úr, súrolja fel a latrinát! - adta ki a parancsot az őrmester.

- Boldogan - válaszolt Harsányi.

- Ne azt mondja, hogy boldogan, hanem, hogy igenis!

- Boldogan. Akarom mondani, igenis.

Így zajlott a kiképzés. A többiek is rajta bosszulták meg a megaláztatásaikat. Mindenféle parancsokat adtak neki, és ő azokat is szó nélkül teljesítette.

- Mondd, Harsányi, miért csinálsz te meg mindent „boldogan”? - kérdezte az egyik bajtárs.

- Mert úgy gondolom, a kiképzés része, hogy a leghülyébb parancsokat is képesek legyünk teljesíteni.

- Szóval az őrmester hülye parancsokat ad?

- Persze. Ez a dolga. Ha mindig okos parancsokat adna, hozzászoknánk, és az nem tenne jót, amikor az életünket kell majd kockáztatnunk. Itt csak azt kockáztatom, hogy kapok egy másik hülye parancsot. Higgyétek el, hogy ez semmi az igazi háborúhoz képest.

- Te vagy a hülye, Harsányi, de csak élvezkedj. Itt van a csizmám. Azt is kipucolhatod.

- Boldogan - mondta Harsányi.

És ez így ment nap mint nap. Harsányira a többiek már kezdtek úgy tekinteni, mint aki a lelki ereje révén emelkedik fölébük, és az egész katonai vezetés fölé. És hátha tényleg neki van igaza.

Kornainak hívták azt a bajtársát, aki a legközelebb állt hozzá. Neki még a pacifizmussal kapcsolatot ötletét is előadta, csak azt tette hozzá, hogy mindezt Pesten hallotta valakitől.

- A pacifistákat minden országban büntetik, mivel a saját hadseregüket gyengítik. De ha két, egymással harcban álló ország polgárai megbeszelnék egymással, akkor párokat alkothatnának, és a két fél egyforma mértékben gyengülne.

- Akkor hogyan gazdagodnának meg a fegyverkereskedők és a hadiszállítók? - mondta Kornai.

- Hát ez az. Mi nem vagyunk pacifisták, tehát mi addig harcolunk, amíg szét nem rúgják a hátsófelünket.

- Na, ne politizáljunk! - mondta Kornai. És ebben maradtak.

Gimnáziumi végzettségének hála a kiképzés után karpaszmányos lett, de nem nagyon élvezte az előléptetésének előnyeit. Hiába adhatott időnként több alárendelt bakának utasítást, nagyon ritkán történt meg, hogy valamiről a saját hatáskörében határozhatott volna.

Mire a kiképzés befejeződött, már kialakult Ukrajnában a magyar megszálló rendszer. Harsányiékát csak néhány hónappal később, a keleti övezetben vetették be, a németek mellett (és felügyelete alatt). Nehezen jutottak el a kijelölt körzetbe, egészen a Dnyeszter partjáig. Többször gyalogmenetben kellett megtenniük az utat.

Munkaszolgálatosok is voltak velük, főleg zsidók, de kommunistagyanúsak is. Ezekkel a tisztek meglehetősen durván bántak. Egyenruhájuk nem volt, sapkát és csizmát kaptak, és előbb nemzeti színű, aztán - a magyar érzelműek tiltakozása eredményeként - sárga karszalagot kellett viselniük. Harsányit szomorúsággal töltötte el a zsidókkal való bánásmód, de csak nagyon ritkán tudott beavatkozni. Elterjedt a híre a „boronás” aknaszedésnek. Ennek során egy-egy zsidó munkaszolgálatost ráállítottak egy boronára, a nyakán kötéllal, és a boronát mozgatták. Ha felrobbant egy akna, a munkaszolgálatos is meghalt.

Amikor a kerettől Harsányi egy időre a saját parancsnoksága alá helyezte a zsidókat, nagy feltűnést keltett azzal, amit mondott nekik.

- Honfitársaim! Magyarok! - kezdte, és már erre a megszólításra is felkapták a fejüket. - Nagyon nehéz és bizalmi jellegű munkát bízunk önökre. A hadi építkezésen és a műszaki záruk telepítésén múlik a harcoló csapatok biztonsága. Elvárom, hogy ezt a munkát a legjobb tehetségüknek megfelelően végezzék el. És köszönöm, hogy ebben helytállnak, ezzel döntő mértékben hozzájárulnak a honvédség erőfeszítéséhez. A magam részéről mindent megteszek, hogy semmiben se szenvedjenek hiányt. Sajnos, a kezem meg van kötve, de rajtam nem fog múlni.

Kíméletesen dolgoztatta őket, árkokat kellett ásniuk, vizet vagy egyéb anyagot hordaniuk, és elég időt adott nekik a pihenésre, szerzett a saját adagjukon túlmenően is „repetát”, amit nagy örömmel fogyasztottak el. Még egy gyengélkedőt is kialakítottak a számukra, ez pedig újra felvetette Harsányi zsidóbérencségének gyanúját.

Ugyanerre az időre esett az idegen, illetve „kétes” állampolgárságú zsidók Kamenyec-Podolszkba való kiszállítása, a német hatóságoknak való átadása, ami a halálos ítéletet jelentette a számukra. Augusztus végén a németek megsemmisítették őket. Ennek a tömeggyilkosságnak a híre titokzatos utakon a hadseregben is terjedt, főleg a tisztek beszéltek róla, de Harsányihoz is eljutott.

Harsányit fájdalmasan érintette, hogy az ukrán lakosság még a németeknél is jobban gyűlöli a zsidókat, önszorgalomból is szívesen bántalmazza őket, sőt, ha alkalmuk adódik rá, gyilkolni is képesek. És egymást is kíméletlenül öldösték: ukrán a lengyelt és a zsidót, lengyel a zsidót és néha az ukránt. Ahogy nőtt az áldozatok száma, úgy nőtt a szétesztható javak mennyisége is.

A magyar csapatok első számú feladata a megszállt területek biztosítása, azaz a partizánok elleni harc volt (a jobb hangzás kedvéért a partizánokat hajlamosak voltak a jelentésekben „bolsevista orvlövészeknek” nevezni). Gyakran civileket is partizánoknak vagy „partizánsegítőknak” tekintettek, főleg, ha zsidók voltak.

Bár a magyarok ekkor még általában nem végeztek ki zsidókat, részt kellett venniük a kivégzések „biztosításában”. Tibor egyszer keveredett bele ebbe, és felháborodott a történeteken. De azon is, amilyen könnyel ezeket a tömeges kivégzéseket a magyar katonák szemléltek. Még fényképeket is készítettek a tömeggyilkosságokról, és pénzért terjesztették egymás között. Elég volt egy rosszindulatú feljelentés, és a német Einsatzgruppék elvégezték a piszkos munkát. Százával, ezrével ölték meg az elfogott embereket, zsidókat és partizánokat (sokszor csak „partizángyanús” civileket).

A harci cselekmények alatt több száz falut égettek fel (legtöbbször a partizánoknak adott valós vagy vélt segítség miatt), a földönfutóvá lett lakosok pedig kénytelenek voltak az utakon vándorolni („csellengeni”, ahogy a hadvezetés mondta), illetve az erdőkben megbújni - akkor pedig könnyű volt őket is partizánoknak tekinteni.

Nyilvánvaló volt a helyiek mérhetetlen szegénysége. A németek ezen nem akartak változtatni, elvitték azt is, ami volt, és arra hivatkoztak, hogy csak a rend fenntartása a megszálló

hatalom kötelessége, arra pedig joga van, hogy a hadseregét a megszállt ország rovására lássa el. Ez látszatra jogi szöveg, de ami mögötte volt, azt úgy hívhatjuk, hogy az éhínség mesterséges előidézése. (Ez pedig fokozottan sújtotta az ukránokat, hiszen a harmincas években már Sztálin kollektivizálási örülete miatt is milliószám haltak éhen.)

Tibor megpróbált barátságosan viselkedni a helyiekkel, megismerkedett velük, rámosolygott az asszonyokra, és meg-simogatta a kisgyerekeket.

A piacon is igyekezett kimutatni rokonszenvét. Egy öreg-apót és öregasszonyt meg is ölelt. Azok nem értették, miért viselkedik így, de visszamosolyogtak rá. Vásárolt egy díszes ukrán fadobozt és több kisebbet is, és mindenért korrekt módon fizetett. Hadizsákmányról (ahogy akkor mondták, „harácsról”) a maga részéről szó sem lehetett. Mások is igyekeztek vásárolni olyan dolgokat, amiket majd hazavihetnek, amiket otthon nem láttak.

Az egyik tisztet egy ukrán családnál szállásolták el, Harsányi is vele ment, és barátkozott a háziakkal. Addig nem is volt baj, amíg a házigazda nem kezdte ecsetelni, mit tettek, illetve hogy mit kellene tenni az oroszokkal, a kommunistákkal vagy a zsidókkal. Akkor Harsányi elnézést kért, és távozott. Nem tudta elviselni azt az embertelen szemléletet, ahogy a szerencsétlen áldozatokról beszéltek.

Más alkalommal is a helyieknél szálltak meg a magyarok, ilyenkor Harsányi igyekezett rokonszenvesen viselkedni, ember-ségesen bánni a háziakkal. Egyik-másik ukrán asszony néha félreértette ezt, és érzékeltette, hogy ha muszáj, még az ágyba is hajlandó lenne belefeküdni a magyar fiatalemberrel, de Harsányi csak addig ment el, hogy megsimogatta egy-egy nő arcát, távo-záskor kezet csókolt neki (és a mamának is), a kisgyermekeket pedig felvette a karjára. Mindenképpen el akarta kerülni, hogy úgy érezzék, megszállóként ki akarja használni a helyzetét.

Volt olyan eset is, amikor egy részeg bajtársa erőszakos-kodni kezdett egy fiatalasszonnyal, és Harsányi védte meg. Persze nem lehetett jelen minden ilyen esetről.

A háború azonban háború, nem lehet sokáig megélni az együttérzésből. Tibor egységét harcba vetették, több bajtársát elvesztette. Láta a felégetett házakat, a szétlőtt szovjet katonai járműveket, ágyúkat, és a sok halottat az utcákon, az árokparto-kon. Az ellenség teljes erővel védelmezte a hazáját, és Tibor többször feltette a kérdést magának - és olykor-olykor a baj-társainak is: - Ezek ellen, így védjük mi a hazát? Ukrajnában? Hát ők talán nem a hazájukat védik? Ha honvédek vagyunk, mit keresünk itt? És a németek? A Wehrmacht azt jelenti, hogy „véd-erő”. Ha véderő, miért támad, miért foglal el idegen területeket?

Az igazi partizánok is megjelentek. Először csak szórványo-san csaptak le itt-ott, de eljött az idő, amikor már éjszaka minden fa mögött, minden zaj hallatán partizánokra lehetett gyanakodni. Szó szerint rettegtek tőlük. Egyik szolnoki bajtársát is megtá-madták egy szánon, és bestiálisan, fejszével megölték. Harsányit ez elkésérítette, de nem a gyilkosság (hiszen a partizánok, ha akartak volna sem tudtak volna gondoskodni a foglyaikról), hanem az emberölés vadállati módja. Az ember sosem sülyyedhet ilyen mélyre - gondolta Harsányi. De tévedett.

A magyarok első számú feladata a partizánok felkutatása és megsemmisítése volt. De ha nem találtak partizánt, akkor ott voltak az elégetett falvak földönfutói, az erdei bujkálók. Minél többet megöltek közülük, annál több dicséretet kaptak. Egy harci jelentésben kiemelték Merész László zászlós hőstettét, aki egysé-gének „vitéz előretörésével egy túlerőben lévő ellenséges cso-portot szétszórta”. (Az újságolvasók felfigyelhettek volna arra a szóra, hogy „túlerőben lévő”). Később Harsányi megtudta, hogy egyáltalán nem partizánokat ölt meg, hanem civileket. Mégis

kitüntetésre terjesztették fel. Azt is mesélték róla, hogy mindig tartott a szállásán néhány elfogott civilt, ezek közül egyet-kettőt a vacsoravendégei előtt végzett ki. Hasonló történetek keringtek Goreczky Elemérről is, aki Mihajlovka polgári lakosait gyilkolta halomra, a pincébe menekült lakosok közé kézigránát dobott, és a végén az egész falut felgyújtatta.

A zsidók munkaszolgálatba kényszerítése olyan abszurd helyzeteket teremtett, hogy nem volt elég katonaorvos, miközben tucatjával végeztek zsidó orvosok alantas munkát, lapátolták a földet, ásták a fedezéket. A partizángyanús helyiek között is sok volt a zsidó orvos. Meséltek egy fogorvosról, akihez még az erdőbe is kimentek, mert jobban bíztak benne, mint a századnál lévő felcserben.

Egyszer egy feljebbvalója felelősségre vonta Harsányit, idézve azt a honvédekcsapatokhoz eljuttatott utasítást, hogy „a zsidóért a keresztények rovására kímélni nem szabad”, a zsidókkal úgy kell bánni, mint az állatokkal.

Harsányi megkérdezte a feljebbvalót: - Bocsánat. Van önnél Kalmopyrin vagy Hyperol?

- Igen, van a holmimban mind a kettő. Adjak?

- Nem. Csak azt akarom megjegyezni, hogy ezeket már a nagy háborúban is használtuk. És Richter Gedeon találta fel őket. Egy magyar zsidó.

- Lehet közöttük okos is - mondta a tiszt bosszúsan. - De a többségük olyan, mint az állat.

- Rendben van. Tételezzük fel, hogy állatok. De talán a saját háziállatainkat nem kell megvédenünk a tolvajokkal vagy a betegségekkel szemben? A zsidó származású magyarok is a kincstár részét képezik, okosan kell gazdálkodni velük.

- Nagyon kicsavarja maga ezeket a dolgokat - mondta a feljebbvaló, de a továbbiakban hagyta Harsányit, hogy kímélő módon „gazdálkodjon” a kincstári munkaszolgálatosokkal.

Tibort sokáig megkímélte a sors attól, hogy embert kelljen ölnie, de az az idő is eljött. Illetve majdnem.

Járőrszolgálatban tűzpárbajba keveredett egy szovjet katonával, és megsebesítette. Amikor közelebb ért, látta, hogy nem halálos a seb, de erősen vérzik. Arra gondolt, hogy kár lenne ennek a katonának meghalnia. Mert az ellenséges hadsereg katonája is az embertársa. Elővigyázatosságból elvette a fegyverét, aztán levette a katona zubbonyát, letépte az egyik ingujját, és tépésként rákötötte a sebre. Utána megrázta, és mutatta, hogy menjen, szaladjon. (A puskáját nem adta vissza.)

Az orosz még kissé kába volt a sérüléstől, nehezen értette meg, hogy mi történt vele, de nagy nehezen elszaladt, vissza az övéihez.

Ennek azonban tanúja volt Tibor egyik járőr-bajtársa, és kérdőre vonta.

- Ezt miért csináltad? Miért hagytad futni? Majd visszajön, és megöl mindkettőnket!

- Ugyan. Örül, hogy életben maradt. És másoknak is el fogja mesélni, hogy az ellenség mentette meg az életét. A frontkatonák nem ellenségei egymásnak. Nem egymás ellenségei. A valódi ellenségek Hitler és Sztálin, akik egymásnak uszítják a köznépet.

- Ez a katona tovább harcol ellenünk. Legalább foglyul kellett volna ejtened.

- Nincs is kórházunk. Mire orvoshoz jut, elvérzik. Jézusra hallgattam, aki a szívemben azt mondta, hogy ő is a felebarátom. Én pedig az a szamaritánus voltam a történetben, aki segít és ápol.

- De ő ellenség! Nem gondolod, hogy a jó tettered ellenére bosszút áll a magyarokon?

- Ez már rajta múlik. Ha Magyarországra kerül, ő biztos nem fog minden magyar katonát gyilkos gazembernek tartani.

Az olvasót talán meggyőzi ez az érvelés, de a bajtársat nem győzte meg. Ő kötelességének tartotta jelenteni az esetet.

Harsányit hadbírótság elé akarták állítani, a parancsnoka példát akart statuálni, a tábori papnak pedig az lett volna a feladata, hogy az eset kapcsán elmagyarázza a legénységnek, hogy a harctéren nem érvényes a felebaráti szeretet. Valószínűleg agyon is lőtték volna (és ezzel ez a történet is hirtelen véget ér), ha a front hullámozása miatt nem kellett volna átmenetileg visszavonulniuk. Az oroszok egyik váratlan, feltehetően csak felderítő célzatú vállalkozása folytán a parancsnokuk is elesett. Így fátyol borult Harsányi keresztényies hazaárulására.

A bajtárs sem feszegette már tovább az ügyet. Megtette, ami a kötelessége volt, a többi nem az ő dolga. És hátha Jézus tényleg közbeavatkozott, hátha Ő mentette meg az orosz katonát is, és Harsányit is.

A háború folytatódott, de Harsányi továbbra is igyekezett kerülni, hogy embert öljön. A puskáját inkább csak azért sütötte el, hogy elijessze az ellenséget, nem célzott pontosan, és amikor időnként rohamra vezényelték őket, a végén mindig talált lehetőséget arra, hogy egy jobban védhető állásba, árokba, vízmosásba, facsoport mögé vonulhasson vissza.

Szerencséje volt, nem sebesült meg. Akkor még a németekkel volt a hadi szerencse. És egyszer csak eljött az ideje, hogy Tibor egységét újonnan kiérkezett alakulattal váltsák fel. Október végén indultak haza.

Kárpátalján ünnepélyesen fogadták őket, kitüntetésekkel adták át nekik, díszmenet is volt. Hősöknek tekintették a hazatért honvédeket, pedig az igazi hősök azok voltak, akik még mindig a nagy hidegben reszkettek, részben az időjárás, részben a partizánok miatt.

Amikor hazaértek, leszerelték, és Tibor egy kicsit reménykedett benne, hogy nem hívják be újra. De ha jobban belegondolt, tudta, hogy a gyors kezdeti német győzelmek nem tartanak sokáig, a szovjet birodalom előbb-utóbb összeszedi magát, és úgy rázza le magáról a betolakodókat, mint a medve a rácsimpaszkodó kutyákat.

18.

Hazautazása során Tibor legelőször is felkereste Braunékat. Még mindig a régi házban laktak, de az üzlet pangott. Braunéknak el kellett adogatniuk a családi ékszereiket. A zsidótörvények egyre szigorodtak.

- Miért nem utaztok már el? - kérdezte Tibor Ráheltől. A lány erre nem tudott válaszolni, csak könnyes lett a szeme, és Tibor nyakába borult.

- Ha te is jöhetnél velünk...

- Én nem mehetek, de a háború után még találkozhatunk. Felkereslek, és elveszlek feleségül.

- Hozzád is mennék - mondta szomorúan a lány. - De ez egyelőre lehetetlen. A törvények tiltják. Pedig milyen szép lett volna felnevelni a közös gyerekünket!

- A közös gyerekeinket - tette hozzá Tibor.

- Többet is? - kérdezte Ráhel.

- Minimum kettőt.

- Ugye szívesen nevelnéd fel őket?

- Boldogan - válaszolt Tibor.

Otthon is csak a rossz hírek fogadták. Az apja egyre betegbb lett, már nem járt be dolgozni, a betegsegélyzőtől kapott valamennyi pénzt. A nagymama is betegeskedett. De amíg lehetett, tartotta magát. Tibor odaadta nekik a megspórolt zsoldját, és próbálta vigasztalni őket. De akkor már az apja is azt mondta, hogy „a helyzet mindig csak romlik”.

És tényleg. A kormányzat megpróbálta megfékezni az ár-emeléseket, az áru azonban egyre fogyott az üzletekből. Bevezet-

ték a jegyrendszert, egyre csökkentek a fejadagok (de a fővárosban mindig egy kicsit magasabbak maradtak, mint vidéken). Általában nem úgy festett a hátország, mintha a harctéren aratott diadalok bármiféle javulást hoznának.

- Amióta háborúba léptünk, sokkal rosszabb lett a helyzet - mondta Tibor.

- Ezt senkinek ne mondd! - válaszolt a nagymama. - Még az hiányzik, hogy rémhírterjesztőnek tartsanak bennünket.

Tibor visszament Pestre. Matild néninél továbbra is ott lakhatott. A nagynéni megörült, amikor viszontlátta Tibort, nagyon hiányzott neki a készségesen segítő fiatalember.

Részletesen el kellett mesélnie a frontélményeit. Tibor persze erősen válogatott, és csak addig részletezett valamit, amíg a nagynéni azt nem mondta rá, hogy „óh, óh!” Vagy „Hát, ez borzasztó.”

A fiatalember befogadása óta egy kicsit megélénkült a rokonok közötti levelezés, de ami igazán rossz volt, azt igyekeztek elhallgatni. Így Tibornak a szüleinél történt látogatás legapróbb részleteit is el kellett mesélnie.

Tibornak megint munkát kellett keresnie. Egy hadi üzemben vették fel, amely a Weiss Manfréd Művekkel volt termelési kapcsolatban. A gyár három műszakban termelt, alkatrészeket gyártottak, amiket aztán másutt szereltek össze. A fizetés nem volt sok, de étkezést biztosítottak a dolgozók számára. Harsányi abban reménykedett, hogy a hadiüzemi munka miatt most már nem hívják be újra. De sajnos nem mérnök volt, csak egyszerű munkás, könnyen lehetett mással helyettesíteni. És talán a „háborús” múltja is hozzájárult ahhoz, hogy még egyszer megmutathassa, mennyire szereti a hazáját. (Az sem lehetetlen, hogy valaki utána nyúlt, és így akarta büntetni a zsidókkal való emberséges bánásmódja miatt, de ez sosem derült ki.)

A ritka szabadnapokon vagy Szolnokra utazott, a családjához, vagy Ráhelhez sietett. De Ráhel egyre kedvetlenebb lett, legtöbbször csak odabújt Tiborhoz, és sírt, a férfi nem győzte vigasztalni. És igazán nem is tudta, hogy mit mondjon. (Ahogy e könyvecske írója sem.)

Második menet

19.

Negyvenkettőben hívták be újra. Áprilisban szállították ki őket a keleti frontra. Ezúttal a Donig kellett előre vonulniuk. A kilenc friss magyar hadosztályt Kurszkig vasúton szállították, onnan már gyalogolniuk kellett. Most derült ki igazán, hogy a hadvezetés számára az egész háborúskodás csak szájalás volt, a vezérkar nem volt felkészülve a távoli harcok levezénylésére, nem tudtak hatékonyan szervezni, akadozott a hadtáp, és nem volt mivel harcolniuk. Lényegében csak a jobban felszerelt Wehrmacht „rongyos gárdája” voltak, golyófogók a Vörös Hadsereg páncélosaival szemben. Gyenge volt a fegyverzetük, kevés a páncéltörő puska és ágyú, alig volt géppisztoly, és hiányos volt a kiképzésük a védelmi jellegű hadműveletekre (amiből viszont itt igen komoly gyakorlati oktatásban volt részük). A harcoló erők felváltásához nem volt elég saját fegyver, a vonatokról kellett összegyűjteni még a puskákat is. Kevés volt a teherautó és egyéb vontató, lovakat kellett befogni, és megfelelő takarmány hiányában a lovak egyre gyengültek. De a honvédeknek sem jutott elég élelem, ők csak annyiból voltak jobb helyzetben, mint a lovak, hogy beszélni, kérni tudtak, és szóltak, ha nagyon éhesek voltak. (Más kérdés, hogy többnyire hiába.)

Már a folyóhoz való kijutás során 20 százalékos ember-veszteséget szenvedtek, és korántsem volt könnyű az előrenyomulás. A szovjeteknek a Don kanyarulataiban sikerült megtartaniuk néhány kulcsfontosságú hídfőállást.

A partizánok is fokozták a rajtaütéseiket. Kiderült, hogy sok partizánosztágot közvetlenül Moszkvából irányítottak, ejtőernyővel nemcsak katonákat dobtak le a körzeteikben, hanem igen komoly hadfelszerelést is. Így előfordult, hogy a partizánok még könnyű harckocsit is bevetettek, míg a magyaroknak páncéltörő ágyúik sem voltak. (Erről néhányan úgy vélekedtek, hogy az oroszok még a visszavonulásuk idején rejtettek el néhány tankot, amelyek most hirtelen feltűntek, nagy riadalmat keltve az úton vonuló ellenség soraiban. De erre nem volt semmiféle konkrét bizonyíték.)

A hadihelyzet fokozatosan változott. Hadiállapotba léptünk Angliával, aztán Amerikával is. A németeknek sem ment már olyan jól, mint nyáron. A sajtójelentések 1941 végétől egyre gyakrabban utaltak az arcvonal kiegyenesítéseire, a súlyos, illetve kemény „elhárító” harcokra (mi mást kellett volna elhárítani, mint a szovjet támadásokat), még hozzá gyakran „az összes keleti arcvonalakon” (ami magyarra lefordítva általános szovjet offenzívát jelent). Ugyanezért kellett annyiszor visszaverni „a Szovjet meg-megújuló páncélostámadásait” is.

Mindez 1942-ben is folytatódott. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet hadsereg tartósan ellenáll, és bár vissza kell vonulnia (nyilván ők is „egyenesítik” az arcvonalukat), a harkovi „óriáscsatában” komoly ellenállást fejtettek ki. A Harkovért folytatott harcokban magyar egységek is részt vettek (az érsekújvári kerékpárosászlóaljat külön is megdicsérték). De a fő feladatunk az „orvlövészbandák” (azaz a partizánok, és a zsidók) megsemmisítése maradt.

Közben az újságok hírt adtak a németek szörnyű kegyetlenkedéseiről: Csehországban kiirtották Lidice és Lezsaky teljes nagykorú férfilakosságát, a nőket internálták, a gyerekeket „nevelőintézetben” helyezték el. A két falut porig égették, eltörölték a föld színéről. „Mint a tatárok” - mondta magában Harsányi.

A Don-kanyarban a német hadsereg északi szárnyát kellett biztosítaniuk. Kegyetlen csaták zajlottak a rosztovi hídfőállásért. Mire elérték a folyót, már 15-20 százalékos veszteségük volt. De a legvéresebb veszteségeket akkor szenvedték el, amikor augusztus végén és szeptember elején egy-egy hídfőállást igyekeztek elfoglalni a szovjetektől, az urivi körzetben. Sikertelenül.

Mivel az alakulatok csak kétharmad létszámmal voltak feltöltve (ezért is lehetett őket „könnyű hadosztályoknak” nevezni), a munkaszolgálatosok aránya csaknem felét tette ki az összlétszámnak. Természetesen fegyver nélkül. És ők is sokszor hiába telepítettek volna műszaki zárat, hiszen kevés volt az akna, és a telepített aknák egy része nem is volt működőképes.

Az egyik felsőbb parancsnok nazarénusokkal akarta kirakatni a hadianyagokat tartalmazó szerelvényt. Ők, vallási meggyőződésükhöz híven megtagadták a parancsot. Kivégezték őket.

- Na, most kivel fogja kirakatni a löszert? - kérdezte Harsányi. A parancsnok majd felrobbant a méregtől. - Ne üsse bele az orrát más dolgába! - kiáltotta fenyegetően.

Harsányi igyekezett jól bánni a keze alá beosztott munkaszolgálatosokkal. Gondoskodott a pihenésükről és az ellátásukról is már amennyire egyáltalán volt mit adnia.

Rosztov teljesen elpusztult, egyetlen ép ház sem maradt. A Magyar gyalogság is folytonos szovjet támadásoknak volt kitéve, nem volt ritka, hogy még kézitusára is sor került. Állítólag magyar ruhás és magyarul beszélő partizánok is megjelentek, de ezekkel Harsányi közvetlenül nem találkozott. (Különben is nehezen lehetett volna elhinni, hogy az oroszok csak egy támadás kedvéért megtanuljanak néhány magyar mondatot.)

Közben Horthy István kormányzóhelyettes repülőgépét eltalálták a keleti fronton (Harsányi nem tudta elképzelni, hogy miért kellett az ország második főméltóságának részt venni a harcokban), de sértetlen maradt, a következő alkalommal azonban már meghalt. Jány Gusztáv vezérezredes is megsebesült. Kiderült, hogy a háború veszélyes játék. És ennyi veszteséget sem a kassai bombázás megbosszulása, sem a Románia és Jugoszlávia kárára történő esetleges országgyarapítás nem ér meg. (Mint később Harsányi megtudta, elkezdődtek a Magyarország elleni angolszász bombatámadások, és Szolnokot is bombázták.)

A Vörös Hadsereg novemberben indított egy nagy offenzívát, és januárban már a németek is megkezdték a visszavonulást. Mentek volna hátra a magyarok is, de a kihirdetett hadparancs értelmetlen hősiességet követelt: „egy lépést sem szabad hátrálni, ki kell tartani, meghalni lehet, de hátramenés nincs”.

A frontvonal túlságosan hosszan húzódott, a magyarok által védett terület egyre nyúlt. Többen mondogatták: „csak odaát meg ne tudják, mennyire kevesen vagyunk”.

Egyre többen vetették fel, igaz, csak suttogva, hogy mit keresnek itt, ilyen nagy távolságra a hazától. Féltek az orosz repülőgépektől, a Ratáktól, a tüzérségtől, és különösen a Sztálin-organának becézett rakétasorozatvetőtől, amely nagy területeket tudott elpusztítani a becsapódó lövedékek szóródása következtében. És nem tudtak ellene mást tenni, mint hogy minél mélyebbre ássák be magukat. Szaladni nem volt hova.

A kiképzés hiányosságai miatt sokan most, a keleti fronton találtak először az ellenséges páncélosokkal, és ha egyszerre három-négy is feltűnt, a magyarok között kitört a pánik.

Rettenetes volt a hideg, a hőmérséklet mínusz 30-40 fokra süllyedt, a lövészárkokat is kénytelenek voltak szalmával kibélelni. A nyári ruházattal ellátott magyar katonák ezrével fagytak meg. Ráadásul már az alsónadrágjaik és trikóik is elkoptak, és pótlást nem kaptak. Egyesek úgy segítettek magukon, hogy gatyá helyett törülközőt vagy zsebkendőt tettek a nadrág alá, de maga a nadrág is több helyen lyukas lett.

Egyre szaporodtak a katonasírok. Sokaknak a nevét sem tudták, ezért csak azt írták a keresztjükre, hogy „N. N. ismeretlen honvéd”.

A tábori konyha sem tartott lépést a helyzettel, nem volt kitől beszerezni az élelmet, fogytán volt a bab, borsó, krumpli, tészta, és legtöbbször csak a németektől tudtak kapni valami csonttá fagyott olajos halat vagy levesport. Az már nagy csemegének számított, ha a gumi keménységű, szeletelhető gyümölcsízt, az úgynevezett hitlerszalonnát is mellé adták. Ráadásul az étel kiszállítása is legtöbbször kis ételhordókban, csajkákbán történt. Már az első métereken megfagyott. És mindehhez hozzájárult, hogy a tábori szakácsokat sem kímélte a bombazápor és az ágyúzás.

A katonák közben a tábori színház látogatását várták. Dayka Margit és Kiss Manyi is be volt ígérve. Ez élénk beszélgetések témáját képezte.

- Én Kiss Manyival szívesen bújnék a lövészárokbá - mondta egy viccmester. - És megkérdezném tőle, hogy csakugyan olyan jó-e a habos sütemény.

De erre egyelőre várni kellett. Egymás után következtek az orosz rohamok, hiába géppuskázták le őket, újabb és újabb sorok jelentek meg. A Vörös Hadsereg kifogyhatatlannak bizonyult előerőben. (Talán akkor született az a mondás, hogy „sokan vannak, mint az oroszok”.)

Kiderült, hogy a szovjeteknek igen jó minőségű tankjaik vannak. A T-34-esek fürgén rohantak előre, a KV-1 és KV-2 nehéz harckocsik pedig szinte kilöhetetlenek voltak. Nem volt már szó villámháborúról, otthon a kormányzóné is téli ruházat, érmelegítők kiküldésére hívta fel az asszonyokat. Közeledett az igazság pillanata.

A végtelen hótól néhányan hóvakságot kaptak. A katonák testileg-lelkileg legyöngültek.

A szovjetek folyton támadtak, újra és újra felhangzott a félelmetes „hurájuk”. Egyszerűen nem lehetett őket lerázni. A hadi jelentések egyre többször említették a „mozgóháború” szak kifejezést, ami valójában visszavonulás volt, újabb és újabb területek feladását jelentette.

De mindez semmi volt ahhoz képest, hogy januárban megindult a szovjetek nagy támadása Voronyezsnél. Az elcsigázott magyar katonáknak fogytán volt a lőszerük és az élelmük, a

kezük odafagyott a fegyverhez, a nagy hidegben a motorokban megfagyott az olaj, a légénység a lövészárkokban éjszakázott és didergett. Mivel a szovjetek minden gyanús mozgásra lőttek, az ételeket egyáltalán nem tudták kivinni a futóárkokba. Mindenki előtt nyilvánvalóvá válhatott, hogy ez már a vég. Ráadásul fokozódott a szovjetek front-propagandája. Január hetedikén röpcédulákat sodort feléjük a szél, amelyen magyarul az állt, hogy a magyarok igazi védőállásának a Kárpátokban kellene lennie. Ezzel nagyjából egyet is lehetett érteni.

Az urivi hídfőnél sokáig feltűnő volt a csend. A már említett viccmester fülelt, és megkérdezte:

- Halljátok?

- Mit?

- Ezt a zajt. Ezt a zizegést. Az oroszok most helyezik be a lövedékeket a lövegekbe.

Ezen nem nagyon lehetett nevetni.

Nemsokára aztán megszólaltak a szovjet ütegek. Pergőtűz! Mindenki bújt, ahova csak tudott. Egyszer csak véget ért az ágyúzás, és feltűntek a rohamozó szovjet katonák.

Harsányi kiadta a parancsot a szervezett visszavonulásra. Galdajevkától délnyugatra egy sűrű lombos erdő húzódott, Harsányi arra felé irányította az embereit.

Amikor már biztonságban voltak (ez viszonylagos, mert a lövöldözés, az ágyúzás, az aknavetőtűz közben is tartott), Harsányi összehívta a katonákat, és egy rövid beszédet tartott:

- Bajtársak! A vezérkar azt kívánja tőlünk, hogy utolsó csepp vérünket is feláldozzuk, azért, hogy a németek biztonságban vissza tudjanak vonulni. Ők is az életüket áldozták a mi megmenekülésünkért, efelől semmi kétség. Eljött az a perc, amikor el kell döntenünk, hogy hőiesen meghalunk-e az Ukrajnában elfoglalt német területek átmeneti védelmében, vagy inkább sehonnai bitang emberek vagyunk, akik gyáván túl akarják élni a háborút, vállalva a hadifogság szégyenét, hogy a végén haza jussanak a szeretteikhez, a szüleikhez, a családjukhoz. Ezt a döntést mindenkinek magának kell meghoznia.

Ránézett a katonákra. Azok tanácstalanul álldogáltak, lesütötték a szemüket, majd zavartan néztek egymásra.

- Én egy sehonnai bitang ember vagyok - mondta Harsányi, és elindult az arcvonal felé.

A legénység megkönnyebbült, először ketten indultak el a nyomában, de utána mindenki követte. Harsányi hátrafordult:

- A fegyvert hozzátok magatokkal, de a csövénél fogva, lógatva, nem harckészen. Ha meglátnak az oroszok, nehogy lőjenek, mielőtt kérdeznek!

Az erdőben lassan haladtak előre. Az élen Harsányi, a többiek 5-10 méterrel lemaradva. A harci zaj egyre erősödött. A harckocsik nem tudtak behatolni a fák közé, de a szovjet katonák lépései és kiáltásai már egyre közelebbről hallatszottak.

Harsányi megállította a többieket, és egymaga ment tovább.

Jobbra és balra is szovjet katonák közeledtek, dobtáras géppisztollyal a kezükben.

Akkor Tibor elérkezettnek találta az időt a cselekvésre. Kiáltott egy nagyot, hogy felhívja magára a figyelmet, de utána látványosan eldobta a fegyverét, és egy fa által félig takarva feltartotta a kezét, úgy, hogy lássák, ő megadja magát, de ha lőnek rá, azért ne találják el azonnal.

Jöttek is, minden oldalról, azt kiabálva, hogy „sztoj” (állj!), bár erre most semmi szükség nem volt. És Tibor most vette

igazán hasznát az orosz nyelvkönyv tanulmányozásának. Azt kiáltotta feléjük: „Mir!” (Béke!) Aztán azt is, hogy „Ja jublju vász.” (Szeretem önt.) Ez utóbbi nyilván a szerelmi vallomásokhoz volt alkalmazandó, de Tibornak nem jutott eszébe alkalmasabb mondat.

Az oroszok gyanakodtak, de lépésenként közelebb jöttek. „Drug!” (barát) - mondta még Tibor. És amikor már egészen közel voltak, még a karját is kinyújtotta, mint aki meg akarja ölelni őket.

A szovjet katonák furcsállották ezt a gesztust, izgatott társalgás kezdődött közöttük, de aztán az egyik katona elvigyorodott, közelebb lépett, barátságosan megölelte, és mondott valamit, amiből Tibor csupán annyit értett, hogy „ócseny kharasó”. De a maga részéről ezzel meg is volt elégedve.

A szovjetek hátra akarták vinni a parancsnokhoz, de Harsányi a háta mögé mutatott. „Jeszty i drugíje. Druzjá!” (Vannak mások is. Barátok.)

- Előjöhetek. Mindenki tegye le a fegyverét, lehetőleg egy helyre, és gyertek ide! - parancsolta nekik.

A felszólítására a legényei óvatosan előtűntek.

- Malagyec - dicsérte meg Harsányit az egyik szovjet, és rámosolygott. Sok minden volt ebben a mosolyban. Hogy ezt a csatát megúszták, ők voltak az erősebbek, és a foglyok elejtéséért talán dicséretben is részesülnek majd.

A szovjetek körbevették a csoportot, és hátravitték a parancsnokukhoz. Harsányi előtte is többször elismételte, hogy „mir” meg „drug”. A parancsnok, úgy tűnt, megértette a lényegét, írt egy fecnit, és a friss hadifoglyokat elvitette. A letett fegyvereket ketten összeszedték, és egy tárolóhelyre vitték.

A friss hadifoglyokat egyelőre nem szállították a fogolytáborba, csak sátrakban őrizték, és a saját ellátmányukból etették őket. Volt ott már néhány tucat fogságba esett honvéd, de Harsányi nem nagyon tudott miről beszélgetni velük. Gyanakodtak egymásra. A saját legénységét is szem elől tévesztette.

A szovjetek kerítettek egy tolmáctisztet is, de nem magyar, hanem német nyelvűt. Tibornak a gimnáziumban németet is kellett tanulnia, úgyhogy néhány mondattal megpróbálta meg-

magyarázni, hogy mi történt. Amikor az egységről, a magyarok erejéről és harckészségéről faggatták, fenntartások nélkül adott felvilágosítást. Már amiről neki magának is tudomása volt.

A kihallgatás után visszaengedték a többiek közé.

- Na, mi volt? - kérdezték.

- Semmi. Kikérdeztek. Németül.

- És mit mondtál nekik?

- Hát tudom én? Nem tudok én annyira németül, hogy értem is, amit mondok - próbálta elütni egy viccel. - De azt biztosan mondtam, hogy a magyarok nem haragszanak az oroszokra. Talán a németekre jobban haragszunk.

- Ez aztán szép - gúnyolódott egy tizedes. - És a magyar-német fegyverbarátság? Szövetségesek vagyunk!

- Persze, persze - mondta Tibor. - De ezt majd te magyarázd meg nekik!

A foglyok ezen eltűnődtek. A tizedes tovább értetlenkedett, de Tibor lecsitította.

- A háború lényegében eldőlt, és mi magyarok Trianon után megint a vesztes oldalra kerültünk. Az a legkevesebb, hogy igyekezzünk kicsinyíteni az oroszok gyűlöletét a magyarok ellen.

Hadifogolytársai nem voltak abban a helyzetben, hogy elméleti vitát folytassanak. Harsányi pedig igyekezett lefoglalni magát. Olyan erdőket, mint amilyenben voltak, Magyarországon nem is látott. A madarak vígan csiviteltek, nem vettek tudomást a háborúról. És a bokroktól sem kellett félni. Lehet, hogy medve van bennük, de legalább partizán nincs.

Így telt el két nap. A harci zaj egyre távolodott. És egyszer magyar szó ütötte meg Harsányi fülét.

20.

Illés Béla, egy emigráns magyar kommunista író látogatta meg a tábort. Részletesen kikérdezte őket a harci tapasztalataikról, a magyarokkal való német bánásmódról, a magyar hadsereg helyzetéről a voronyezsi áttörést követően. Látszott rajta, hogy alaposan felkészült, és érzékeltette, hogy ha a foglyok rendesen viselik

magukat, részt vesznek a hadifoglyok között végzett munkában, azzal segíthetnek magukon.

Harsányi több kérdést tett fel Illésnek, és valószínűleg ennek köszönhető, hogy az író azt mondta a búcsúzáskor: „Maga velem jön.”

Beszálltak egy gépkocsiba. Nagy szerencse volt ez, mert a többi hadifogolynak 30-40 kilométert is kellett gyalogolnia, míg elérték az első működő vasútállomást.

Illés az utazás közben ismertette az agitációs munkát. Harsányit érdekelte ez a fajta tevékenység, és abban is reménykedett, hogy a propaganda jobban illik hozzá, mint egy távoli hadifogolytáborban végzendő robot.

Az író az úton megmutatta Rákosi Mátyás egyik friss írását, amit nemsokára be fognak olvasni a moszkvai magyar adóban. Kállay miniszterelnök beszédét kommentálta, a január 19-i szovjet offenzíva fényében. Rákosi ebben bejelenti, hogy már a magyar 2. hadsereg tisztjei és a közkatonák tízezrei kerültek szovjet fogságba, akik elmesélik, milyen megpróbáltatásokban volt részük, nem utolsósorban a német szövetségesek részéről, és lényegében az egész hadsereget odadozták a német céloknak.

- Jó? - kérdezte az író.

- Igen. Hiteles. Ezt én is megerősíthetem.

- Nagyszerű. Maga velünk fog dolgozni.

- Szívesen. De nem baj, hogy nem vagyok kommunista?

- Nem baj. Kommunistának nem születik az ember, hanem azzá lesz.

Moszkvába vitték, a Kossuth Rádióhoz. A rádió a Komintern régi épületében működött. Az őr tisztelgett, és beengedte őket.

Harsányi a rádió szerkesztőségében megismerkedett néhány vezető magyar kommunistával. Rákosiról már olvasott a polgári sajtóban, a perét ismertették. Egy kicsit izgult, amikor bemutatták a főnököknek. Ott dolgozott Révai József, Gerő Ernő, Farkas Mihály, továbbá részt vett a munkában Gábor Andor, Háy László, és Nagy Imre is gyakran megfordult náluk. A rádió a Kommunista Internacionálé volt tisztviselőinek is kedvenc találkozási helye volt. (Később Harsányi mondhatta volna azt,

hogy „akkor azt mondtam Dimitrovnak...”, de sosem akart kérkedni a helyzetével.)

Harsányinak az volt a dolga, hogy a magyar hallgatóknak szánt, többnyire szovjet forrásokon alapuló adásokhoz előkészítsen anyagokat. Kapott egy orosz-magyar szótárat is, de elsősorban a magyar elvtársak írásait kellett átnéznie, és a stiláris hibákat kellett kijavítania. Mert az egyszerűbb anyagokat többnyire nem az emigráns írók készítették, hanem a párton belüli segítők, legtöbbször első világháborús hadifogolyból kommunistává vált egyszerű emberek, akik a fogalmazáshoz nem nagyon értettek.

Így telt el fél esztendő. Harsányi jól beilleszkedett, és serényen tanult oroszul. Az ellátásuk nem volt nagyon jó, de mit is várhattak volna? Egy ellenséges állam polgárai voltak (azokat kivéve, akik már megszerezték a szovjet állampolgárságot is), ráadásul olyan államnak a polgárai, amely momentán harcban állt a Szovjetunióval. Harsányit ebben a helyzetben is jól eligazították az erkölcsi és életvezetési elvei, és nem törődött a nehézségekkel. Az egyedüli gondot az okozta, hogy nem volt képes rászokni a vodkára, és ezért sokat ugratták, de elnézték neki.

Rákosin látszott, hogy alaposan kikupálódott a Kommunista Internacionálé vezetőségében. Már a Tanácsköztársaság idején is népbiztos volt, és amióta Kun Bélát letartóztatták és kivégezték a Szovjetunióban (hogy milyen vádak alapján, azt nem volt szabad megkérdezni), azóta ő számított a magyar kommunisták első számú vezetőjének. Személyes beszélgetésre ritkán került sor vele, de amikor kikérdezte Harsányit, az kellemetlen érzést okozott a fiatalemberben. Rákosin látni lehetett, hogy bár intelligens, és sokat tud, nem tűri az ellentmondást.

Rákosinak a rádió részére készült írásaiból és a Pravdában megjelent cikkeiből adtak Harsányinak egy dossziét.

- Ezeket fúsd át - mondta neki Révai József -, ebből megtudod, hogy milyen stílust alkalmazunk, és nem árt a tényekkel is megismerkedni, az után, hogy ti, katonaként teljesen eltorzított képet kaptatok a hadi helyzet alakulásáról.

- Rákosi egyik írását már Illés Béla is megmutatta az úton.

- Rákosi *elvtárs* egyik írását. Remek. De sok írása van. És nem árt, ha ráhangolódsz.

Harsányit néha elvitték azokba a hadifogolytáborokba, ahol magyar foglyokat is őriztek. Ilyenkor ő is részt vett a mintegy 40 ezer főnyi fogolytábor „reményteljes” lakóinak kiválogatásában. Amellett érvelt, hogy sokkal jobb, ha együttműködnek, mintha kitartanak a veszített háború és a németek mellett. A legénységgel nem is volt semmi baj, sok volt köztük a szlovák, kárpátaljai és román nemzetiségű paraszt, akik csak kényszerből harcoltak. A tisztek közül azonban sokan makacskodtak. Harsányi néha hosszasan elbeszélgetett velük, és megpróbálta meggyőzni őket: a kommunizmusban is van élet, és hogy visszakerülve lesz esélyük rá, hogy egy nekik megfelelő országot hozzanak létre. (Ennek egy része, mint később Harsányi belátta, illúziónak bizonyult.)

Krasznogorszkban egy új hadifogolytábort rendeztek be az átnevelhetőnek tekintett foglyok részére. Ez a tábor lassanként valóságos antifasiszta iskolává vált, és Harsányinak is sokat kellett ott tevékenykednie, holott sohasem hitt igazán a kommunizmusban. Amikor megkérdezte, hogy nem kommunistaként képviselheti-e a józan ész, egyelőre ráhagyták. De a káderlapjára felkerült, hogy „ellenáll a kommunista eszmének”.

Később meg kellett nyitni egy másik átnevelőtábort is, Talicinben, az Ivanovo-Voznyeszenszki területen), és azt is el kellett látni megfelelő tanerővel.

A hadifoglyok elbeszéléséből a saját tapasztalatainál is nagyobb rémségek bontakoztak ki a doni katasztrófa későbbi napjairól. Kiderült, hogy a szovjetek háromszoros túlerőben voltak, és erről a német parancsnokság semmit sem tudott. A szovjet géppisztolyok akkor is kiválóan működtek, amikor a német vagy magyar gyártmányúakba belefagyott a zsiradék.

Nagy volt a zűrzavar, mindenki menekült. A tábori csendőrség eleinte felkoncolta a fegyver nélkül elfogottakat, de ezt abba kellett hagyniuk, mert kiderült, hogy az újonnan jötteknek eleve nem is jutott puska.

- Nincs fegyvere? - kérdezte az egyik parancsnok az elébe kísért katonától.

- Alázatosan jelentem, nincs. De ha ideadja a magáét, lesz. És azzal harcolok tovább.

A parancsnok nem torolta meg a tiszteletlen beszédet, hanem csak elzavarta a bakát. Már ő sem tudott mit tenni ezekkel a szerencsétlenekkel, akik az egyik percben még fegyver nélküli tartalékok voltak, a másik percben már kivégzendő katonaszökevények. Volt, aki egyenesen így válaszolt: - Jobb, ha le tetszik löni, legalább nem kell tovább szenvednem, de menni nem tudok.

A hadifoglyok kinézete a németek legelvakultabb hívét is németellenessé tette volna. Elég volt látni a megfagyott, húscafattá vált lábakat és kezeket, és meghallgatni a mind pimaszabbá váló németek viselkedéséről szóló történeteket. A letaposott utakra magyar katonát fel sem engedtek, ők mehettek a derékig érő hóban, és ha faluba értek, a szállásokat már a németek foglalták el, a magyarok legfeljebb tüzet gyújthattak, és körülötte topogva tölthették el az éjszakát. Mondanunk sem kell, mennyire kifárasztotta őket ez. És nem lehet csodálkozni azon, hogy az ilyen katonák le-lemaradoztak, és csak abban reménykedtek, hogy az oroszok előbb érik utol őket, mint a fagyhalál, és hogy hadifogolyként legalább enni kapnak.

A fogságba esett tisztek között volt gróf Stomm Marcell vezérőrnagy is. Ő az egész hadtestét feloszlatta, és segédtisztjeivel együtt hamarosan fogságba esett. A szovjetek jól bántak vele, a rangjához méltóan, sőt, a megfagyott lábának amputálása után műlábat is kapott a szovjet orvosoktól.

A munkaszolgálatosok sanyarú sorsáról is borzalmas történeteket hallottak. A szovjetek által már belőtt területeken nappal meg sem lehetett moccanni, mert azonnal záporoztak a lövedékek. Ezért éjjel dolgoztak, és mire a helyszínre értek, már el voltak csigázva. Munkaképességük rohamosan csökkent. Akadt olyan század, ahol a 600-ból kétszázan meghaltak, mire befejezték az egyébként is értelmetlen erődítési munkálatokat.

A hadifoglyok számoltak be arról is, hogy Dorosicánál több mint hétszáz beteg munkaszolgálatosra gyűjtötták rá az istállóépületet. Amikor pedig néhányan kiugrottak az ablakon, szenvtelenül legéppuskázták őket. De már a nagykáti bevonulási központban halálra voltak szánva. Egyes parancsnokok azt ígérték a keret tagjainak, hogy addig nem mehetnek haza, amíg a gondjaikra bízott munkaszolgálatosok közül akár egy is él. Mivel nem hullottak el elegendően, ezek a tisztek, például Tóth János tizedes, a találmányra kiválasztott munkaszolgálatosokat elvitték és halomra lökték.

Harsányi szorgalmasan dolgozott, gyűjtötte és feldolgozta a megszerzett adatokat, hogy a még harcoló magyar katonák számára világossá tegyék: a németek el fogják veszíteni a háborút, és akkor járnak jól, ha minél előbb megadják magukat. Hitt abban, hogy a rádió és a röplapok segítségével előbb-utóbb ki-gyógyíthatják a magyarokat a németek legyőzhetetlenségének téveszméjéből, megnyugtathatják az aggódó hozzátartozókat, hogy ne féljenek, aki megadja magát, az már biztosan túléli a háborút, a magyar hadifoglyokkal pedig rendesen bánnak. (Egy ilyen eset volt Povázsai György hadnagyé, aki repülővel leszórt röpcédulán üzent meg nemrég elvett feleségének, hogy jól van. Később visszajelzés jött, hogy az üzenet ténylegesen eljutott az asszonyhoz.)

Az idők folyamán egyre növekedett a szökések száma, már nem is egyesével, hanem kötelékben adták meg magukat. A szovjetek - mint Harsányi megtudta - az offenzíva első két hetében közel 50 ezer magyar hadifoglyot ejtettek.

Harsányi javasolta, hogy részletes utasításokat adjanak arra nézve, hogy egy magyar közlegény vagy tiszt hogy adhatja meg magát. Beléjük sulykolták a megadás legfontosabb szavait és kifejezéseit.

Más kérdés, hogy ezeket a moszkvai magyar adásokat jobbra csak a híradósok tudták fogni, és nagyon korlátozott volt a hírek és eszmék tovább adásának a lehetősége. A tiszteknek pedig eltérő elképzeléseik voltak a háború befejeződéséről. De mivel sok anyagukat a londoni Petőfi Rádió is átvette, azok az információk valamivel szélesebb körben terjedtek. Talán a külföldi magyar adásoknak is volt némi részük abban, hogy Horthy végül elhatározta, hogy az országot kilépteti a háborúból. De ha a harcoló alakulatok parancsnokai is rendszeresen hallhat-ták volna ezeket a műsorokat, valószínűleg sokkal többen adták volna meg magukat vagy álltak volna át a szövetségesek oldalára, és gyorsabban véget ért volna a háború.

A rádióadásokon kívül a fronton hangszórókat is alkalmaz-tak. Mivel a mikrofonnál lévő beszélő olykor halálos sebet kapott, Harsányi azt javasolta, hogy csak a hangszórót helyezzék a fronthoz közel, maga a beszélő legalább 100-200 méterrel hátrább tartózkodjon, és úgy beszéljen. Ezt megvalósították, és így meg tudták védelmezni az embereket.

A hangszórózás különösen a friss hadifoglyoknál vált be. Ők név szerint tudtak üzeni a bajtársaknak, s ugyanakkor az utált feljebbvalóikat is személyesen tudták megfenyegetni.

Bevonták Harsányit az Igaz Szó, majd a Magyar Újság című, hadifoglyoknak szóló újságok szerkesztésébe is. Nem cikkeket írt, inkább a javításokat bízta rá. A rádiónál is ugyanez történt. Harsányi nem vette észre a fokozatos mellőzését, változatlan lelkesedéssel dolgozott.

Addig semmi baj nem volt, amíg Harsányi egy anyagban nem fedezett fel súlyos ténybeli tévedéseket. A szerző nem volt hajlandó kijavítani, hivatkozva a Nagy Szovjet Enciklopédia vonatkozó szócikkére.

- Furcsa lenne, ha mi, magyar kommunisták, akik itt lényegében csak vendégek vagyunk, szembeszállnánk a legnagyobb szovjet enciklopédia adataival - érvelt. Később kiderült, hogy ugyanő a felsőbb hatóságnál azzal vádolta meg Harsányit, hogy valójában gyengíteni akarja a szovjet propaganda hatékonyságát.

Ezt a vádat még nem lehetett komolyan venni. De gyűltek a rossz pontok. Amikor egy partizáncsoporttal őt is Magyarországra akarták küldeni, akkor szemlesütve kijelentette, hogy „sajnálom, de én gyáva vagyok ehhez”.

Ezt még mindig elnézték neki. Hanem egy nap az a képtelen ötlete támadt, hogy feltehetően sokkal többen adnák meg magukat, ha nem kerülnének automatikusan szovjet hadifogságba, hanem eljuthatnának Angliába, Amerikába is. Ez a felvetés mindenkit megdöbbenített, alig tudtak levegőhöz jutni. Harsányit rövidesen kihallgatta egy szovjet elhárító tiszt. Vele nem lehetett vitatkozni.

- Azt akarja sugallni az ellenségnek, hogy a szovjet élet nem elég jó nekik? Hogy mindenképpen egy imperialista országba kell menniük? kérdezte. - Ez szovjet-ellenes propaganda!

- Ön félreért - mondta Harsányi. - Nem az a lényeg, hogy ténylegesen átadjuk-e őket valamelyik nyugati országnak, hanem az, hogy ebben bízzanak. A szovjetektől félnek, mondjuk, hogy ok nélkül, de emiatt kevesen merik megadni magukat. A háború elhúzódik, és minden nappal több szovjet katona hal meg - érvelt Harsányi.

- A szovjeteket ne féltse, Harsányi elvtárs! Vagyunk elegenden.

21.

Harsányit hadifogolytáborba küldték. A nyugat-kazahsztáni tábort időközben tovább költöztették Szibériába. Csak egyetlen katona kísérte el, Szerjózsa, akivel egész jól kijött.

Hosszú és unalmas út vezetett Szibériába, amit nem érdemes ecsetelni. Az összes idevágó részlet, a végtelen sztyeppe és a végeláthatatlan erdők leírása megtalálható olyan regényekben, mint a Doktor Zsivágó, és megtekinthető a szovjet filmekben.

Mire megérkeztek a lágerbe, Harsányi már barátjának tudhatta Szerjózst, és nagy mértékben előrehaladt az orosz társalgási kifejezések elsajátításában. Ez a hosszú utazások nagy előnye.

Harsányi azonnal jelentkezett a táborparancsnokságon. Kiderült, hogy nem is tudnak róla. Úgyszólván rájuk kellett tukmálnia magát mint hadifoglyot. Ebben is segítette az orosz tudása. Nagy nehezen állományba vették, és már aznap kapott vacsorát is. Érzelmes búcsút vett Szerjózstól, akinek a szibériai utazás az unalmas moszkvai munkája után valóságos üdülés volt.

Harsányi szerencséjére ez a hadifogolytábor nem annyira kényszermunkatábor volt, inkább értelmes szakmunkákat végeztek a foglyokkal. Szerszámokat készítettek, még hadfelszerelést is rájuk bízta. Cseljabinszkban egy ideig fémfeldolgozó üzemet építettek, ott is igénybe vették a munkaerejüket.

Harsányit a parancsnok is megkedvelte, és később külön is elbeszélgetett vele, ha volt ideje. Harsányi ugyan távolról sem értett meg mindent, de a lényegét el tudta magyarázni: a magyarok nem haragszanak az oroszokra, habár az 1848-as forradalom leverése terheli a számlájukat.

- Az még a cár idejében történt - érvelt a parancsnok. - Már nem érvényes. És mit akarnak? Miért támadtak meg bennünket?

Harsányi nem tudta megmagyarázni a megmagyarázhatatlant, de érzékeltette, hogy ebben a kérdésben súlyosan hibáztatja a magyar kormányt és Horthyt. „Khorti - diktátor” - mondta. A szovjet tiszt erre nagyot nevetett. Harsányi zavartan állt. Talán a kiejtése nem volt perfekt.

A fiatalember nagy karriert futott be a hadifogolytáborban, ami egyrészt az aktivitásának, kezdeményező készségének, más-

részt a napról napra gyarapodó orosz tudásának volt köszönhető. Kultúrfelelős lett, oroszra tanította a fogolytársait (itt valakinek újra eszébe jutott, hogy „professzornak” szólítsa), azonkívül a helyi antifasiszta képzésnek is egyik tevékeny részvevője lett. A lágerparancsnok még a hadifoglyok ügyeit intéző bizottságba is bejuttatta.

A lágerben futballcsapatot is szerveztek. Jobb híján ide Harsányit is bevették. Egy másik hadifogolytábor ellen győztek, és akkor egy szovjet katonacsapattal is meg kellett mérkőzniük. (A sportolásra hivatkozva megnövelt fejadagokat kaptak, és hát a szovjet katonáknak sem volt sokkal jobb élelmezésük.)

Amikor a hadifoglyok már 1:0-ra vezettek, kiderült, hogy a szovjetek nem akarnak kikapni, egyre erőszakosabbak lettek. Ekkor Harsányinak kellett közbelépnie.

- FigyeljeteK ide! Nem az a fontos, hogy mi győzzünk, hanem az, hogy ne haragudjanak meg ránk. Játsszunk rendesen, de kis erőbedobással. Szereljünk óvatosan, passzoljunk tisztán, és lőjük rá messziről, nagy erővel. Ha bemegy, bemegy, ha nem, nem. Nem számít.

Volt ugyan néhány kisebb összeütközés, de sérülés nem. A szovjetek minden erőszak nélkül kiegyenlítettek. A foglyok középcsatára, Rigó még egy gólt lőtt, jó messziről, és a szovjet katonák másodszor is kiegyenlítettek.

A mérkőzés döntetlenre végződött, és Harsányi elmagyarázta a többieknek, hogy ez volt az ideális végeredmény. A meccs után odament az ellenfélhez, és minden szovjet játékosal kezet fogott. Kelletlenül a többiek is követték példáját.

- A magyar futball jó - mondta a szovjetek csapatkapitánya.
- A szovjet futball jobb.

- Bizonyára - hagyta rá Harsányi.

A helyi lakosság egyáltalán nem tekintette ellenségnek a hadifoglyokat. Ennek számos jelét adták, és már az egyik telephelyről a másikba való vonulások alatt is integettek, időnként valamilyen ételféleséget is adtak, holott nekik sem volt sok.

A kulturális munka jól ment, ebben nagyban segítették a korábbi olvasmányai (Tolsztojon kívül olvasta Csehov novelláit és Dosztojevszkijtől a Bűn és bűnhődést), és ezek emlékeit egész jól adta elő, afféle színházi program keretében.

A táborban akadtak muzsikuskok (hangszert nem volt könnyű szerezni nekik, de kaptak tangóharmonikát), színészek, sőt, cirkuszi szakemberek is. Farkasokat persze nem idomíthattak, de egy-két zsonglőr- és bűvészmutatványt elő tudtak adni. A zenét a szovjet katonai parancsnokok és a családjaik is igen élvezték. Volt, aki még a gyerekeit is elhozta, a bohóc kedvéért.

Ez a bohóc (Marton Gézának hívták, nem volt cirkuszos, de mindig bohóc szeretett volna lenni) tényleg olyan volt, mint amit a bohócokról feltételezünk: kívül csupa tréfa, de a lelke mélyén szomorú. Azt játszotta el, hogy német katonaként harcol, német hangzású szavaival és mutogatással Hitlert utánozta, aztán az ellenség (egy másik hadifogoly, orosz katonasapkával a fején) jól fenékbe rúgja, és hosszasan kergeti (ezt a gyerekek nagyon élvezték, persze nem tudták, hogy valójában miről van szó). A végén bukfencet vetett, és „átállt” a szovjetekhez. Pattogós katonazenét imitálva hagyták el a porondot. A szovjet tisztok megtapsolták.

A keserédes dolgok között a karácsonyi műsorokat is meg kell említeni. Az oroszok máskor tartották a karácsonyt (amit egyébként a bolsevik rendszer egyszerű téli ünneppé fokozott le), de nem emeltek kifogást, amikor a láger lakói vallási ünnepként

is megtartották. Még pap is akadt (hogyne akadt volna a sok fogoly között), aki - igaz, fogoly-gúnyában - még valamiféle karácsonyi misét is celebrált. Lehet, hogy ez nem volt teljesen szabályszerű, de addigra már baráti kapcsolatok szőtték át az ő fogoly kapcsolatot, és a parancsnokok is a hadifoglyok javát kívánták. Már amennyire a többség ezt megengedte. És megengedte, vagy legalábbis eltűrte.

Harsányi az antifasiszta tanfolyamon is helyt állt (felületesen már otthon, a könyvesboltban és a könyvtárban megismerkedett a marxista eszmékkel). Az a primitív marxizmus-leninizmus, illetve sztálinizmus azonban, amit el kellett sajátítaniuk, egyáltalán nem volt ínyére, de elfogadta adottságként. (A Népszavából emlékezett a sztálini terror néhány kirívó esetére is, de igyekezett minél kevesebbet gondolni a szép elmélethez képest rút és brutális gyakorlatra.)

A hadifogoly-bizottságban azonban egy nagy problémával találkozott. Észrevette ugyanis, hogy a megadott fejadagok nem jutnak el maradéktalanul a foglyokhoz. Jelentette a parancsnoknak, aki rosszkedvűen vette tudomásul, és érzékeltette, hogy Harsáynak nem kellene annyira odafigyelnie. A tábor egy külön állam az államban, ahol nem érvényesek a kinti jogszabályok. Hogy a géhások lopnak, azt egyszerűen el kell fogadni. Ha nem lennének, sokkal nehezebb lenne az élet. És különben is nagyon alacsony a fizetésük, az élelmezésük sem sokkal jobb, mint a foglyoké.

Az egésznek az lett a vége, hogy Harsányi kikerült a bizottságból. De a parancsnok továbbra is őt hívta be, amikor beszélgetni akart valakivel a hadi helyzetről. (Tibor végül is Moszkvából jött, pontosabb információi voltak arról, hogy mi megy „ott fent”, még ha a moszkvai elvtársak politikailag nem is bíztak meg benne.)

A hadifoglyokat három hétre egy vasútvonal helyreállításához is elvitték. Nyugatra. Ez a Nyugat persze Magyarországhoz képest még mindig nagyon keletre volt, a Don-kanyar környékének a sztálingrádi harcok során teljesen megrongált szárnyvonalait kellett rendbe hozniuk.

Kemény munka volt, nehezen bírták. A többi magyar (meg román meg szlovák) fogoly sokat elégedetlenkedett és morgott, de Tibor ezt a korszakot is a kalandok sorozatának látta. Életfelfogásához híven igyekezett mindenből a jót észrevenni. Hogy a folyó milyen széles, a föld mennyire fekete, az erdők milyen hatalmasak és szinte érintetlenek, és hogy az oroszok mennyire bírják a terhelést.

Ami azt illeti, ez a tábor a nehéz munkától eltekintve kivételesen jó körülményeket biztosított (ez nyilván nem volt független a parancsnokok hozzáállásától). Harsányiék is gyakran éheztek, de a főnökség többé-kevésbé megpróbált gondoskodni az élelmezésükről. Más táborokban viszont, ezt hallomásból tudták, sokan éhen haltak, legyöngültek, elvitte őket a flekktífusz, a skorbut, vagy legalábbis letetvesedtek. Ebben a táborban azonban komolyan vették a higiéniai előírásokat, rendszeresen le kellett fürdeniük, és valamilyen undorító porral is beszórták őket.

A vasúti munkán asszonyokkal ritkán találkoztak, de azoknál is Harsányinak volt sikere, ahogy odasúgta nekik: „kak kraszívaja” meg „csugyésznya bátisnya”.

Amikor visszakerültek a lágerbe, Tibort egy ideig a konyhára küldték dolgozni, a sok orosz nő közé. Azok nevettek a félénkségén, ugratták. Szerencsére Harsányi a felét se értette a zaftos mondataiknak, és ezért nem is pirult el, csak bambán vigyorgott. De van, akinek éppen ez a bamba vigyor tetszik.

Úgy adódott, hogy egyszer csak különösen közel került egy Ánya nevű konyháshoz, akinek pufók rózsaszín arcocskája volt, és amikor először meglátták egymást, mind a ketten önkéntelenül elmosolyodtak. Egy darabig folyt köztük a szelíd flörtölés. És egy nap a lány úgy intézte a dolgokat, hogy egyedül maradt a konyhában, és Tibornak is épp oda kellett mennie. Ánya kézen fogta a foglyot, és bevezette egy szűk kamrába. Ott megcsókolta, és a blúzat is kigombolta neki. Tibor az első pillanatban nem értette meg a nő szándékát, de amikor kapcsolt, hirtelen eszébe jutott Ráhel, és csak egy „ljublju vász”-t tudott kinyögni. Megsimogatta a nő arcát, majd az egyik mellét is, szeretettel, de szexuális kívánság nélkül. Ánya ránézett, és megértette, hogy Tibor nem akarja a magáévá tenni. Arcán a sértettség és a szégyen tükröződött, elfordult, begombolkozott, és kitessékelte a férfit. „Durák!” - mondta neki. Tibor nem tudott mit tenni, egy darabig ácsorgott a kamra előtt, majd lassan kisétált a konyhából. Még az ajtóban is hallotta a nő zokogását.

A többi fogoly cukkolta Tibort a lánnyal folytatott flörtölése miatt, és nyilván ugyanezt tehették a nővel is a munkatársai, mindenesetre egyszer csak eltűnt a lány. Tibor kérdezősködni próbált: „Á Ánya?” (Hát Ánya?) Az asszonyok csak széttárták a kezüket. Ez egy fogolytábor volt, Tibor lényegében semmit sem tudott a nőről, azt sem tudta, hogy került oda.

Tibornak egyébként sokszor eszébe jutott, hogy nem is lenne olyan rossz dolog, ha Oroszországban találna egy magához való asszonyt. Egy özvegyasszonyt. A háború miatt egyre több lett az özvegy. És ő kelendő, elég fiatal, egészséges, és végül is nyugati. A helybeli asszonyok rokonszenvvel viseltettek a hadifoglyok iránt, ha tehették, adtak nekik egy kis kenyeret, hagymát, házi pogácsát, és ilyenkor orosz és magyar közel érezte magát egymáshoz. Hiszen mindannyian emberek voltak, nem önként álltak katonának (és az oroszok sem önként választották a kommunizmust). Nem volt elképzelhetetlen a vegyes házasság, Ukrajnában is találtak olyan magyarul tökéletesen beszélő embert, aki az első világháborúban került ki, és miután elvett egy ukrán nőt, nem akart visszaköltözni a hazájába, hanem ott ragadt.

De Tibor elhessegette magától ezt a gondolatot. Neki ott volt Ráhel, a szép szemű, okos zsidó lány. Ráhelt kellene feleségül vennie.

Hogy mi történhetett Braunékkal, arról semmit sem tudott. Az otthoniakkal nem tudott levelezni, annak ellenére sem, hogy Európában már véget ért a háború.

A táborparancsnoknál látott egy Pravdát, amely fényképekkel illusztrálva számolt be a szovjetek által felszabadított koncentrációs táborban tapasztalt borzalmakról. Harsányi rosszul lett, amikor elképzelte, hogy Braunék is egy ilyen haláltáborba kerülhettek. De még reménykedett benne, hogy valahogy megúszták. De ha meg is úszták, vajon megbocsátja-e a lány, hogy a bajban már nem volt mellette?

A táborparancsnok negyvennégy október végén magához hívatta. Egy Pravda-számot mutatott, amiben röviden leírták Horthy balul elsült kiugrási kísérletét.

- Hát ez mi? - kérdezte.

Harsányinak nem volt elegendő szókinccse, hogy kommentálja az eseményeket. Ő maga is csak most értesült róla. Mindössze annyit tudott kinyögni, hogy reméli, a magyar katonák okosabbak lesznek, mint Horthy kormányzó.

Amikor véget ért a háború, a németországi hadifoglytáborok felszabadulása után egymás után érkeztek Szibériába a németek által foglyul ejtett szovjet katonák. Szigorúan bántak velük. Mert miért estek gyáván fogságba, ahelyett, hogy az

utolsó csepp vérükig harcoltak volna, mint sok bajtársuk, a dicsőséges szovjet katona! (Hogy ez a dicsőséges szovjet katona a valóságban is létezett-e, nem tudta senki, de mindenkit ehhez az ideálhoz mérték.)

A háború befejeződése nagy reményeket keltett a magyar hadifoglyokban. Az idő múlt, de nem született hivatalos megállapodás a foglyok hazaszállításáról. Annak a tábornak a lakóit, amelyikben Harsányit is őrizték, csak 1948 januárjában ültették vonatra. De Harsányi ebbe a csoportba nem került bele. Jó munkát végzett a hadifoglyok között a szovjet-magyar barátság érdekében, az orosz kultúra megszerettetéséért, és talán épp ezért továbbra is számítottak rá. A hazatelepítés lebonyolításába is bevonták, de már ekkor látni lehetett, hogy ő lesz az utolsó magyar fogoly, aki elhagyhatja a lágert.

- Tudja, továris Khárszáni, a süllyedő hajót is a kapitány hagyja el utoljára - biztatta a táborparancsnok.

- Igen. Ha még kiáll a hajó orra a vízből. De ennek a hajónak már az orra is víz alatt van.

Nagyot nevetett erre a parancsnok, megveregette Tibor vállát, és ő is azt mondta, hogy „durák”.

Harsányit más feladatokkal is megbízták, egy időre még Moszkvába is visszakerült, és a tőle való búcsúzást a szovjet hatóságok nem siettették.

22.

Már 1948 márciusa volt, amikor végre megkapta az összes engedélyt, és felülhetett a vonatra. Fura érzés kerítette hatalmába, amikor átmertek a határon. „Hazám ez az ország, vagy nem a hazám?” - morfondírozott. „Ha a hazám, akkor miért vetett oda egy másik hatalom érdekében folytatott háborúba, szinte fegyvertelenül? Ha nem a hazám, akkor mit keresek én itt?” A hadifoglyokat először a magyar internáló táborokban kérdezték ki. Harsányi barátságos mosollyal fogadott minden kérdést, és készséggel vállalta a nehéz „átnevelő” munkát is. Rossz érzés volt, hogy ilyen nagy gyanakvással kezelik, és nem tudta megérteni, hogy még a moszkvai magyar adó munkatársában is miért a fasisztát keresik.

Jó magaviselete miatt részt vehetett azon az összejöveten, amelyet Rajk László akkori belügyminiszter látogatása alkalmából rendeztek. (Valószínűleg ez volt Rajk utolsó ténykedése belügyminiszterként, utána külügyminiszter lett, aztán pedig lecsukták és kivégezték. De ezt akkor még sejteni sem lehetett.) Harsányi odament Rajkhoz, és azt mondta, hogy Moszkvában már hallott róla, és szerintre ilyen vezetőkre van szüksége a háború utáni Magyarországnak. Rajk megkérdezte:

- Mondja, hogy hívták magukat azelőtt?

- Hogyhogy azelőtt? Bennünket mindig Harsányinak hívtak.

- Bocsánat, azt hittem, hogy ez magyarosított név. Tudja, már megszoktam.

- Sajnálom - mosolygott Harsányi. - Én olyan magyar vagyok, akinek eredeti neve van.

Rajk megjegyezte magának ezt a beszélgetést. De valaki más is feljegyezte, és ennek Harsányi később itta meg a levét.

23.

Otthon Tibor megint Braunék után érdeklődött először, hiszen a Pravda-cikk nagyon nyugtalanná tette. Kiderült, hogy először egy csillagos házba költöztették őket, utána pedig a budapesti gettóba kerültek. Mivel abból a gettóból nem szállítottak senkit a koncentrációs táborokba, ez reménnyel kecsegtetett. (Szolnokon is létrehozták a gettót, már májustól kezdve, őket azonban egytől eddig elhurcolták, a deportálások harmadik ütemében kerültek sorra. Csak egyharmaduk élte túl a háborút.)

Szolnokon a nagymama összezsápta a kezét: - Hát te élsz? Tudtam, hogy egyszer előkerülsz. Képzeld, küldtek egy értesítést, hogy a fronton harc közben eltűntél. Én bíztam benne, hogy nem haltál meg, hanem biztosan elmentél valahova. Amerikába?

- Elmentem. Elvittek - nevetett Tibor. - Nem Amerikába, de ahhoz nem messzire. Szibériába.

- Jesszusom! És nem fagyta meg abban a nagy hidegben?

- Hát, hideg, az volt. Több volt a hideg, mint a kolbász.

- Istenem, biztosan nagyon éhes lehetsz. Várj, készítek valami ebédet.

És a nagymama elmesélt mindent. Tibor szülei már nem éltek. Apját munkára rendelték ki, rosszul lett, és meg is halt. Édesanyját pedig egy bombázás során maguk alá temették a romok. Szolnokot vasúti csomópont jellege, valamint a katonai repülőtere miatt többször érte súlyos légitámadás. Az állomáson még mindig meglátszottak a háború rombolásai. A német tankok a Művésztelep parkjában is beásták magukat, minden pusztult, ami csak pusztulhatott.

A nagymamával elmentek a családi sírhoz, és Tibor hosszasan meditált, megpróbálta kifejezni szeretetét a szülei iránt. Bár az imádság erejében nem hitt, érezte (vagy csak érezni vélte?) a szüleivel való lelki azonosulást.

Szomorúan járkált a városban, felkeresett néhány ismerőst. A rokonoktól megtudta, hogy az öreg nagymama néhány évvel fiatalabb unokatestvérét, Irmuska nénit megerőszakolták a részeg orosz katonák, a szomszédék kétesztendő kislányát, Losonczi Pankát pedig az udvaron lőtték le, miközben a bilin ült.

Ez mérhetetlenül elszomorította, de nem ítélte el az oroszokat, hiszen a saját tapasztalataiból tudta, hogy mennyire kivetkőzhetnek a katonák az emberi mivoltukból. Akkor is, ha különben ember- és gyermekszeretők. A hadifogságban hallott rémesebb-nél rémesebb történeteket a magyar honvédek és a német katonák tetteiről (egy ízben egy megerőszakolás ellen védekező orosz anyát ugyanígy, a gyerekével együtt lőtt le egy magyar katona). Ugyanakkor a hadifogolytábor személyzetében számos jó szívű fegyveres és polgári alkalmazottat is megismert.

Szeretett volna beszélni Irmuska nénivel, de az asszony beteg volt, és nehezeére esett neki beszélni az átélt borzalmakról. Csak nézte Tibort, és csorogtak a könnyei.

- Azt hittem, sose jössz vissza. Azt mondták, eltűntél.

- Lám, Isten visszahozott.

- Te nem is hiszel Istenben.

- De úgy látszik, hogy Isten hisz bennem - mondta Tibor mosolyogva. Aztán folytatta az érdeklődést.

- Hallottam, hogy Édesapa itthon halt meg.

- Ki kellett mennie munkára. Apád ugyan biztos önként is jelentkezett volna, mert semmiből se szeretne kivonni magát. Meghalt, mert nem bírta. Egy nehéz súly alatt megroppant, ott maradt. Aztán a civilek menekültek. Mindenki menekült.

- És Irmuska néni hogy maradt itthon?

- Nem mentem velük. Valakinek őriznie kellett a házat. És gondoltam, hogy ha az oroszok a Dontól idáig eljutottak, csak nem fognak megállni a Tiszánál. Volt egy kis zsír meg liszt itthon, abból főzőcskéztam. Meg levágtam az utolsó csirkét is. És mondd, nem volt igazam? Hát nem sokkal jobb itthon meghalni, mint az országúton? Nagyanyád is így gondolta. Ketten itt maradtunk.

- És az oroszok? Nem voltak nagyon kegyetlenek? - kérdezte Tibor megjátszott gyanútlanlansággal.

Irmuska néni csak legyintett. - Férfiak. Katonák. Erről ne is beszéljünk! Csak szegény Pankát sajnálom. Ő igazán nem érdemelte meg.

- És ezek a házak? Itt, az utca végén. Ugye voltak ott lakóházak?

- Voltak. De lebombázták őket az angolok. Nyilván az állomást célozták meg, de ez mellé ment. Nagyon mellé. Erről se beszéljünk. Felfordul a gyomrom, ha csak rágondolok. Mocskos dolog a háború.

A nagymama is hallgatott az átélt eseményekről. Tibor megkérdezte, hogy Braunék jelentkeztek-e a szüleinél. Nem tudott róla. Biztosan szégyellték volna, ha rákényszerülnek. Vagy addig vártak, hogy már nem tehették meg.

- A lényeg, hogy vége van - mondta az asszony. - És ha sokan meg is haltak, legalább te túlélted. Te, rendkívüli gyerek. Most mit fogsz csinálni?

- Még nem tudom. Felmegyek Pestre, munkát keresek. Talán a kommunistáknak is kell az oroszul tudó, érettségizett ember.

- Jaj, csak nehogy a politikába keveredj! Szegény apád nem tudta elkerülni, és jól megjárta.

- A politikába nem fogom beleártani magam, de az orosz-tudásomat tényleg hasznosítani szeretném.

- Te tudod. De légy nagyon óvatos!

- Persze, Könnyebb változni, mint változtatni.

- Jól mondod. Ez a világ rendje.

Azután a nagymama egy nagy paksamétát adott a kezébe.

- Ezeket az apád elrakta. Szerette volna neked megmutatni. Hogy elolvashasd, mi történt itthon, amíg te távol voltál.

A Népszava elsárgult példányai voltak, látszott rajta, hogy gondosan kiválogatta az apja. Nyilván volt vele valamilyen célja. És most Tibor számára ez olyan volt, mint egy titkos üzenet, az apa összekacsintása a fiával.

24.

Tibor megtalálta a harctéri jelentéseket és a honvéd vezérkar közleményeit. Feltűnt neki, hogy a lap nem fűzött külön kommentárt a hadi jelentésekhez, de a harcok a Dnyeszter keleti partjáról átkerültek a nyugati partjára, a városoktól keletre fekvő hídfőállások helyett már a nyugati területekről volt szó, és hónapról hónapra olyan városnevek kezdtek feltűnni, mint amelyek a diadalmas előrenyomulás idején is szerepeltek (Kiev, Harkov, Kurszk, Voronyezs, Rosztov, Sztálingrád. Aztán egyszer csak „Sztálingrádnál megszűntek a harcok”, a németek „tervszerűen kiürítik” Rosztovot, elkezdődik „a világháború legsúlyosabb anyagcsatája” a kurszki térségben, majd újra Harkov és Kijev következik. Aki ezeket az újságokat értően olvasta, annak a számára nem lehetett kétséges, hogy a németeket a végén csúnyán megverik.

A háború végeredményének ismeretében különösen bizarr volt olvasni azokat a német szakvéleményeket, melyek szerint „Sztálingrádnál már elérték a céljukat, ezért az közömbös, hogy a város mikor esik el”. „Az utolsó ellenállás leküzdésében az idő nem játszik szerepet.”

Amikor 1943 nyarán a németek feladták az előző évben elfoglalt Orelet, így szólt a német magyarázat: „Nehezen tartható állásokat nem tartanak meg mindenáron, hanem inkább rugalma-

sabb védelmi módszerekhez folyamodtak.” Az is árulkodó, ahogy a németeknek sikerült megcáfolni azt az angolszász jóslatot, hogy a várost második Sztálingráddá lesz a németek számára. „Ez nem sikerült, Orelt kiürítették, a németeket nem sikerült bekeríteni.” (Talán Sztálingrád alól is időben el kellett volna pucolniuk.) 1943 augusztusában berlini katonai körök azt jelentették ki, hogy „a keleti arcvonallal kapcsolatban nincs ok az aggodalomra”.

A magyar részvételről is árulkodó mondatokat írtak le: „Saját veszteségeink szintén súlyosak”. A valóságban a 2. magyar hadsereget teljesen szétverték, közülük csak nagyon kevesen tértek vissza épségben. Amikor pedig a megmaradt alakulatok végre hazaértek, Horthy hadparancsában kijelentette, hogy „ha megint ütne az óra... megacélozott szellemmel folytatjuk a harcot Hazánk boldog jövőjéért”. Hogy az a szellem mennyire volt megacélozott, azt Tibor a saját szemével láthatta. És hogy a jövő mennyire boldog, azt a hazaérkezése óta tapasztalta. Hősi halottak, özvegyek, árvák, romok, éhség és pusztulás. És mindez a kassai bombázás miatt, az elérhetetlen Nagymagyarország reményében, a zsidó bolsevizmus elleni kereszteshadjárat örületében.

Kállay miniszterelnök is méltatta a honvédek erőfeszítéseit, megemlítette a szovjet kolosszus túlerejét (ha így volt, miért üzenetek neki hadat?), utalt a nagy veszteségeinkre, de kijelentette, hogy „a mérleg a nemzet szempontjából nyereséges és dicsőséges”, megvédtük a kereszténységet az ázsiai veszedelem ellen, „ott állottunk, ahol egy megtámadott és veszélyeztetett nemzetnek nemzeti léte, függetlensége és teljessége érdekében küzdenie kell”. De a nemzetet nem támadták meg (a tisztázatlan háttérű kassai bombázáson kívül), Hitler szeszélyeitől és ígéreteitől függünk, és a végén nemzeti létünk is veszélybe került.

Tibor Pesten még egyszer megpróbálta felderíteni Braunék sorsát. Egyre több jel mutatott arra, hogy a gettóban megbetegedtek és meghaltak. Illetve volt valaki, aki tudni vélte, hogy Ráhel kiszökött a gettóból, vidékre akart utazni, de hogy mi lett később vele, nem tudják.

Tibort megrázta a hír. Elképzelte, hogy bár a család belenyugodott a sorsába, a lány valószínűleg fel akarta keresni Harsányiékát, de útközben elkapták. Mert ha el tudott volna menekülni, biztosan adott volna hírt magáról.

Tibor elment az izraelita temetőbe, és egy követ helyezett el egy ismeretlen síron, Ráhel és családja emlékére.

A bátyja túlélte a háborút, a szomszédok úgy tudták, hogy Svájcban Izraelbe költözött.

Milyen jó lett volna még látni a lányt, végre elvenni feleségül! A „fajgyalázó” házasságokat már nem tiltották. Milyen jó lenne elbeszélgetni az apával, rámosolyogni az őszülő hajú, kedves arcú mamára. Sajnálta, hogy a távolból semmi lehetősége sem volt, hogy megoltalmazza őket.

Esetleg felkutathatta volna Salamont Izraelben, de nem lett volna értelme. Mit mondhatott volna neki? Hogy „fogadd őszinte részvétem”? Nagyon valószínű, hogy Salamon már utálja a magyarokat, akik kiirtották a családját. És ezzel nem is lehetne vitatkozni.

A zsidóüldözés az értelmetlen kegyetlenségek egész láncolatát jelentette. Tibor a félretett újságszámok között megtalálta Kállay miniszterelnök 1942. áprilisi beszédét, amelyben kijelenti, hogy „a zsidósággal szemben további intézkedéseket kell tenni. Fokozatosan, de nem lassított, hanem gyorsított ütemben a magyar élet legtöbb vonatkozásából is ki kell kapcsolni őket.” Kállay a kitelepítésükre gondolt, de utalt arra, hogy ezzel rések nyílnak „a nemzeti munkában és teljesítőképeségben”, amelyeket lehetőleg azonnal be kell tölni. De hát mi indokolta ezt az egészet? Egy ember, Hitler antiszemitizmusa? A magyar politikai vezetés függése Németországtól? Harsányinak ez sehogy sem fért a fejébe. - Vagy ezek örültek meg, vagy én vagyok bolond - gondolta. - De nem hiszem, hogy én bolond lennék.

Tibor azon is sokat töprengett, hogy ha nem hívják be katonának, hanem hagyják tovább dolgozni a hadiüzemben, vajon mit tehetett volna Braunék érdekében. Matild nénihez nem vihetette (annak idején őt is megkérdezte, és az idős hölgy majdnem belebetegedett abba, hogy nem mer segíteni). Talán Braunék pénzén bérelhetett volna egy nagyobb lakást, és ott meghúzhatták volna magukat. De évekig? Úgy, hogy ez senkinek ne tűnjön fel? Mindenféle emberek jöttek-mentek abban az időben, a házmesternek mindenről tudnia kellett. Ha Tibor négy főre vásárol, előbb-utóbb az is feltűnt volna. Esetleg több üzletben, egymás után? De honnan szerez annyi kenyér- meg zsírjegyet?

Abban sem lehetett volna reménykedni, hogy Braunék levelet kapnak valamelyik semleges követségtől. Csak a kívándorlás lett volna a megoldás. Ha nem is tud ő maga velük menni, esetleg utólag megkereshette volna őket. Svájcban. Vagy Svédországban. Vagy Írországban. (Angliába már nem nagyon lehetett volna eljutni a kontinensről, a szüntelenül zajló légiháború miatt.)

A szocializmus építése

25.

Harsányi elkezdett érdeklődni a munkalehetőségek felől. Még Révai Józsefnek is írt, és emlékeztette a moszkvai Kossuth Rádiónál való együttes munkájukra. Felajánlotta tehetségét az új, demokratikus Magyarország építésében. Meglepetésére Révai emlékezett rá. Néhány héttel később kapott is egy szerkesztői állást egy szépirodalmi jellegű könyvkiadónál.

Akkor megint Matild néninél lakott egy ideig. A nagynéni évtizedeket öregedett az ostrom alatt, de túlélte. Részletesen kikérdezte Tibort a fogságról, és közben gyakran szörnyülködött. A szomszédok is átjöttek, hogy meghallgassák ezeket a történeteket, és ők is szörnyülködtek.

Ő pedig akkor szörnyülködött, amikor az óriási inflációról meséltek neki. Hogy az új 1 forintos 400 ezer kvadrillió pengőért. (Gyerekkorában már átélte a korona inflálódását, de az nem volt ilyen méretű. És régen volt.)

Beadványára válaszul nemsokára kiutaltak neki egy tulajdonosa által elhagyott, szerény szoba-konyhás lakást a Ferencvárosban. Nagyon rossz állapotban volt, de mégis ez volt az első saját otthona. Ahhoz képest pedig, amilyen lakhatásban a fronton volt részük, valóságos palotának érezte.

Lelkesen vetette bele magát a munkába. Fordítások, korrekciók, a szovjet kiadókkal való kapcsolattartás képezték a feladatkörét, és jól érezte magát. Végre egy neki való munkahely! Bár még mindig nem tudott eléggé oroszul, a munkahelyi követelményeknek bőven megfelelt.

A kiadónál volt néhány hiányos műveltségű kommunista elvtárs, és akadtak olyanok is, akik reakciós beállítottságúak voltak. Nyíltan senki sem vitázott, de érezni lehetett, hogy a felszín alatt még izzik a parázs.

Mészáros elvtárs, a kiadó igazgatója, munkáskáder volt, annak idején együtt harcolt a szlovák partizánokkal, politikai okokból helyezték a kiadó élére. Harsányit kiállhatatlan, akadékoskodó polgári értelmiséginek tartotta, aki „a kákán is csomót keres”. Harsányi miatt számos kiadvány kinyomtatásában

jelentkezett késés, mivel sok mindent újra kellett szedni. Igaz, hogy a hibákért végső soron a kiadó igazgatója viselte a felelősséget, ezért tehát illendőbb lett volna megköszönnie Harsányinak, amiért elhárította a botrányt, de úgy érezte, a tekintélye forog kockán, ha beismeri tévedéseit.

Így hát Harsányinak a hivatali előmenetel helyett ezúttal is meg kellett elégednie a jól végzett munka miatt érzett jó érzéssel. Sokszor a munkaidő vége után is benn maradt, hogy valamit kijavítson, vagy hogy valami előbb készen legyen. Vagy csak mert imádott benn lenni, és különben sem lett volna hol tölteni az idejét. (A munkatársai ezt nem nézték jó szemmel, arra gyanakodtak, hogy ezt csak azért csinálja, hogy kitűnjön közülük, ezért igyekeztek keresztbe tenni, vagy egyszerűen kihasználták, és a saját munkájukat is vele végeztették el.)

A lakásába nőt nem vihetett, már csak azért sem, mert olyan nyomorúságos hely volt. De nem is lett volna kit. Meg még mindig élénken élt a szívében Ráhel sugárzó arcának emléke. (A kislányos fotót már elvesztette, olyan sok helyről kellett a holmijukat összekapva menekülniük, hogy nem is tudta elképzelni, hol hagyta.)

Harsányi nem vett részt a munkatársai „kollektív” ivászaiban, amelyeken többnyire a sérelmeiket sorolták. Velük is megpróbálta elsajátíttatni a kiegyensúlyozott, boldog életet, függetlenül a bosszantó körülményektől. Mesélt nekik a hadifogságról, a szovjet katonákkal kialakított jó viszonyról. Mindezeket úgy hallgatták, mint valami unalmas kioktatást.

- Ugyan, mit játszod meg magad? - mondta neki egyszer az egyik korrektor, alkoholos állapotban. - Azért dolgozol itt, mert valaki ide tett. Nem mi hívtunk.

Egy alkalommal véletlenül tanúja volt a szomszéd szobában zajló beszélgetésnek, amelyben valaki egy bizonyos boltot keresett. Mivel Tibor tudta, hol van olyan üzlet, szinte naponta elment előtte, átszólt, hogy tud segíteni. A kollégája dühösen kérdezte: „Mi az, hallgatóztál?”

Lassan elterjedt, hogy Harsányi voltaképpen spicli, ezért jobb, ha kihagyják minden bizalmas társalgásból. Előtte nem kezdtek új témába, a régit pedig úgy abbahagyták, mintha elvágták volna. Ez Harsányinak is feltűnt, de nem foglalkozott vele.

Ameddig örömet talált a munkájában, addig meg volt elégedve az életével.

A kiadó munkatársai közül egyedül Sárvári kartársnővel, egy régi, szocdemes beállítottságú hölgyel tudott jól elbeszélgetni, aki érdekes módon nagyjából azokat a könyveket olvasta, mint amelyeket Harsányi könyvkereskedő korában, és az orosz irodalom iránt is érdeklődött. Szerencsére vagy húsz évvel idősebb volt Tibornál, és ez megkímélte őket a pletykáktól.

Ő adta neki kölcsön Jaroslav Hašek humoros háborús történetét is, Švejkről, a derék katonáról. Amikor olvasta, nem bírta ki nevetés nélkül. Švejk lelkületében egy kicsit magára ismert. Ő ugyan nem mondta magáról, hogy hülye, de ugyanúgy elfogadta a külső körülményeket, mint Švejk, az első világháborúban. És két részlet különösen megragadta. Az egyik elszomorította. Egy magyarországi ruszin faluban a lakosságot a magyar csendőrök végigverték, és a feljebbvalónak csak annyi hozzáfűznivalója volt ehhez, hogy ott verjék őket, a pajtában, ahol nem lehet látni. (A magyar csendőrök hozzáállása nem sokat változott a két nagy háború között gondolta Harsányi.) A másik részlet pedig inspirálta. Marek egyéves önkéntes előre megírta a századuk elképzelt történetét, sok-sok diadalmas csatával és gyönyörű, felemelő hősi halállal. Tibor arra gondolt, hogy sokkal jobb lenne képzeletben háborúzni, mint átélni azt a sok förtelmet, gyötrelmes, kegyetlenséget, amit egy valóságos háború kihoz az emberekből. Ha ő írná meg a háborús kalandjait, az a könyv nem lenne ilyen vicces, inkább lehangoló.

Sajnos, a Sárvári kartársnővel való viszony (ha ugyan annak lehet nevezni) nem tartott sokáig. A kartársnő ugyanis szeretett titokban inni, és a harmadik-negyedik konyak után már nem lehetett érteni, amit mond. Egy darabig még találkozgattak, sétáltak együtt, és Tibor késő estig elbeszélgetett vele, de ez a kapcsolat végül abbamaradt. Tibor attól is tartott, hogy a vénlány részegségében kikotyogja, amit Tibortól hallott, és ebből még baja lehet.

Harsányi meglehetősen kritikusan szemlélte a magyar belpolitika fejleményeit. A választások eredménye nagyon kétséges volt, a kommunisták egyre több kulcspozíciót foglaltak el, beolvasztották a szociáldemokrata mozgalmat, és mindenféle machinációkkal kiszorították a hatalomból a polgári pártokat. Egyre gyanúsabbá vált a kommunista politikai rendőrség, az

ÁVO tevékenysége. És a gazdaság sem volt rendben. Lépésről lépésre szinte minden vállalatot államosítottak. Alig épült újra az ország a háborús pusztítások után, nagy vehemenciával megkezdődött a szocializmus építése. 1949 augusztusában az Országgyűlés új címert fogadott el, és ettől sokan idegenkedtek. Miért nem volt jó a Kossuth-címer, amely a felszabadulás után hivatalos volt, miért kellett beletenni a búzát és a kalapácsot? Ezzel sokkal több embert elidegenített magától az állítólagos népi demokrácia, mint amennyit megnyert. És soha nem szabad lebecsülni a nép érzelmeit.

Egyszer egy kocsmába ment be egy pohár vízért. Éppen egy ittas tanár magyarázott: „A szocializmus épül, persze, hogy épül. De az nem teljesen mindegy, hogy az ember kőműves vagy habarcs.”

A belpolitika különben nem foglalkoztatta közelről, és nem tulajdonított jelentőséget azoknak a rémhíreknek, amelyek arról szóltak, hogy a szocialista átalakulás korántsem megy olyan jól, mint ahogy tervezték. Amikor kapacitálták, hogy lépjen be a Magyar Dolgozók Pártjába, gondolkodási időt kért. De mire megérett benne az elhatározás, már késő volt.

Akkor kezdett gyanakodni, amikor Mindszenty hercegprímást letartóztatták, sőt, életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Túl súlyos volt ez a büntetés, és egyházi vezetőről nem is lehet feltételezni ilyenféle bűncselekményt. Aztán híre jött, hogy Boér Ferencet, akit még a hadifogságból ismert, és aki meggyőződéses, régi kommunista volt, a Horthy-rendőrséggel való állítólagos kapcsolata miatt tíz év börtönbüntetésre ítélték.

Mindezt túlszárnyalta azonban a Rajk-per. Pontosan úgy zajlott, ahogy annak idején a szovjet „csinált pörök” (amelyekről, ahogy már volt róla szó, ifjúkorában a Népszavában olvashatott). Ha nem is ismerte közelről, a korábbi találkozásuk, valamint az alapján, amit olvasott róla, az volt a benyomása, hogy Rajk rendíthetetlen kommunista, aki életét kockáztatta a spanyol polgárháborúban is, és alkatilag képtelen rá, hogy a jugoszlávokkal a szocialista rendszer megdöntése érdekében konspiráljon. Az, hogy egy „trockista kémbandáról” van szó (a korábbi belügy-miniszter irányítása alatt), egyenesen elképzelhetetlen volt, és a Harsányi által mélyen elítélt szovjet sablon utánzására utalt. És vajon melyik lehetett az az „idegen hatalom”, amelynek javára kémkedtek? A kommunisták által kormányzott Jugoszlávia? Az

Egyesült Államok? Trockij halála után miért volt még mindig annyira veszélyes az állítólagos trockizmus? Harsányi érezte, hogy a vád hamis, és hogy ezután már egyik kommunista vezető élete sem lehet biztonságban.

Az is nagyon felizgatta, ahogy a magyar „dolgozók” a perbe fogottakra súlyos büntetéseket kérnek. Akár meg volt ez szervezve (nyilván), akár nem, nagyon fájdalmas volt ezeket a riportokat olvasni.

Akkor pedig szinte kiverte a hideg veríték, amikor a Rajkkal szemben megfogalmazott egyik vádpont arról szólt, hogy ellenséges elemeket engedett ki az internálótáborból. (Valószínűleg Boér Ferencről volt szó, de Mivel Harsányi is megfordult egy ilyen táborban, és őt is kiengedték, ezt akár magára is vehette.)

Közben zajlott az élet. Az 1949-es esztendő végén megjelentek az első trolibuszok Budapesten, és Sztálin 70. születésnapja tiszteletére a járatok száma a 70-essel kezdődött. Ugyancsak a születésnap alkalmából Sztálin út lett az Andrássy út. Senki sem szólt semmit, a magyar nép tudomásul vette a változásokat. A következő év elején, áprilisban Szakasits Árpádot ítélték életfogytiglani börtönbüntetésre, aki régi szociáldemokrata vezető volt (Harsányi annak idején több vezércikkét olvasta a Népszavában), kulcsszerepe volt a két munkáspárt egyesülésének

kivitelezésében, sőt, nemrég még az Elnöki Tanács elnökének tisztségét is betöltötte. Ugyancsak 1950-ben börtönözték be Marosán Györgyöt, egy másik, baloldali szociáldemokrata vezetőt. Kádár Jánost, aki Rajk után lett belügyminiszter, nemsokára leváltották. Aztán a „tábornok-per” következett, ekkor végezték ki Sólyom László altábornagyot.

És eljött 1950. szeptember másodika, amikor Harsányit is elvitték. Most ütött vissza az az epizód, amikor személyesen is találkozott Rajk Lászlóval az internálótáborban. Kár volt annyira dicsérnie. Az éber szemtanú feljegyzése alapján Harsányit is előbb-utóbb megtalálták. Nem abban a perben ítélték el, hiszen Rajkot addigra már régen kivégezték, de azzal összefüggésben.

Ezek a személyi kultusz legrosszabb évei voltak, mindenki gyanús volt, aki kilógott a sorból. Az újságok folyton fokozott éberségre hívtak fel, és az emberek ebből csak annyit láttak, hogy hol ez, hol az az ismerős tűnik el, és nem tanácsos érdeklődni utánuk.

26.

Komikus egybeesés, hogy bár a Rajkkal való feltételezett konspiráció miatt vitték el, kiderült, hogy a munkahelyén valaki szintén feljelentette, mégpedig azzal, hogy „forradalom előtti orosz könyveket” olvas (na persze, Gribojedovot, Lermontovot, Goncsarovot, Ahmatovát, immár oroszul). Kihallgatták, megverték. Két bántalmazás között is derűs maradt, és próbált udvarias lenni a kihallgatóival. Nem vesztette el az optimizmusát. Ez végül is csak a Harsányi-sors beteljesülése volt rajta, az apja tizenkilences megveretésének mintájára.

Megkérdezte:

- Tulajdonképpen miért vernek maguk engem? Amit tudtam, elmondtam. Semmilyen összeesküvésben nem vettem részt. Ha pedig szükségük van egy valótlan vallomásra, verés nélkül is aláírom. Ezt már a moszkvai perekben sem értettem. Nem lett volna egyszerűbb simán kivégezni azokat, akik útban voltak? Egy újságíró írhatott volna egy riportot az elítéltekkel, azt ír benne, amit akar, és a nép megnyugodott volna.

- Nem ért maga ehhez - mondta az egyik kihallgató, és újra a kezébe vette a bikacsököt.

- Higgyék el, hogy sokan segítenének az igazi ellenség felderítésében. Én is. Szóljanak, ha lesz üresedés.

Erre megint megverték. Amikor elvezették, még annyi kijött belőle, hogy „ha a szadizmusukat akarják kiélni, kínozzanak inkább macskát”. De ezt rögtön megbánta. Szegény macskák! Ők sem érdemelnék meg.

Az államvédelmisek még többször kihallgatták. Egyikük, egy Prohászka nevezetű, századosi rangban, nem bántotta. De ő is kifaggatta. Nagyon érdekelte Harsányi viselkedése a moszkvai Kossuth Rádiónál (még az eredeti feljelentést is felkutatták a szovjetellenes propaganda vádjáról), illetve hogy miket művelt a szibériai hadifogolytáborban. De akárhogy is fenyegették, nem tudott nekik semmi olyat mondani, amivel meg lettek volna elégedve. Amikor elmesélte nekik, hogyan mentette meg egy szovjet katona életét, azt hitték, ugratja őket. A megadással való fogságba esést pedig úgy értelmezték, hogy ellenséges diverzáns-tevékenységet akart folytatni a Vörös Hadseregben.

Amikor éppen szüneteltek a bántalmazások, Harsányi bevallotta, hogy Moszkvában a gyávasága miatt nem vették be az ejtőernyővel ledobandó partizánok közé. Erre az egyik kihallgató nagyot köpött a földre.

- Na látja, ezt elhiszem. Nem akarta maga kockára tenni az életét a fasizmus elleni harcban.

- Ezt elismerem. De tudja, abból a csapatból senki sem maradt élve.

Harsányinak azzal is szerencséje volt, hogy csak bebörtönözték, de nem internálták Recskre vagy más, hasonlóan kegyetlen munkatáborba. Mert hogy már betelt az internálandók akkorra tervezett létszáma.

A kiadónál csak Sárvári kartársnőnek tűnt fel, hogy Harsányi már nem jár be. Egyetlen kollégája sem szomorkodott miatta. Mindenki szemében gyanús volt. Csak azt nem tudták eldönteni, hogy jugoszláv ügynök-e, vagy inkább háborús bűnös.

Egy vidéki börtönbe került, és unalmasan teltek a börtön-évek. Itthon még a kultúrfelelősséget sem bízták rá, hiszen a börtönparancsnokság örült, ha el tudta egymástól szigetelni a rabokat, nem hogy holmi felolvasás ürügyén összehozza őket. Még az udvaron való sétáltatás megszervezése is nehezen ment,

nyilvántartották, hogy kit miért ítélték el, és a politikai foglyok (Harsányi természetesen annak számított) semmiképp sem kerülhettek össze egy percre sem. Őt eleve a köztörvényesek közé tették.

A börtönben bizonyos foglyok előjogokat élveztek, és ezt arra használták, hogy hatalmaskodjanak a többieknek. Volt köztük egy korábbi bűnöző, nagy vagány, Pizskos Frednek csúfolták, az volt a rabok ura. Mindenki neki adózott, cigarettával vagy pénzzel, a csajkában beadott és félre tett finom falatokkal, Mintha odakinn nem is szocializmus épülne. Tibornak az volt a benyomása, hogy a börtönéletnek megvannak a saját törvényei, a külső társadalmi viszonyoktól teljesen függetlenül.

Pizskos Fred Tibort is legyűrte, de azzal nem bírt, hogy Tibor folyton a lelkéről beszélgetett vele. Hogy mit csinált odakint, mikor határozta el, hogy ő lesz az alvilág császára, igazán tetszik-e neki ez a szerep, és hogy ha kiszabadul, nem akar-e családot alapítani, és hasonlókat. Pizskos Fred először agresszívan reagált, belefojtotta a szót, de aztán el-elgondolkodott azokon a dolgokon, amiket Harsányitól hallott, és a végén még szinte az oltalmába is vette.

Ez azonban nem jelentette azt, hogy a többiek is befogadták. A bebörtönzöttek egy része továbbra is kívülállónak tartotta. Semmilyen belevaló köztörvényes bűn nem terhelte a lelkét, még egy nyavalyás nemi erőszakot sem követett el. (Persze ha ez lett volna a vád, talán el sem hitték volna róla, hiszen csak rá kellett nézni.) A politikaiakhoz képest pedig szokatlanul derűsen viselkedett.

Néhányan azt feltételezték, hogy talán valamiféle klerikális bűncselekménnyel gyanúsíthatták meg, mivel túl gyakran hivatkozott Jézus tanítására. De amikor erről faggatták, azt mondta, hogy sosem volt vallásos, Istenben nem hisz, viszont tetszett neki, hogy Jézus a szegények pártján állt. Valamelyik fogolytársa beköpte, ezért is kihallgatták.

- Na, Harsányi! Azt mondják, hogy maga egyházi propagandával tömi a többiek fejét - mondta neki Prohászka százados.

- Dehogyan tömöm. Nem is hiszek Istenben.

- Akkor miért beszél folyton Jézusról?

- Talán ezzel meg lehet változtatni azoknak az elvetemülteknek a társadalomhoz való hozzáállását.

- Ne törődjön maga ezzel! Azt majd mi elintézzük. Megvan rá a kipróbált módszerünk. Ezt a jézusozást meg sürgősen hagyja abba!

- Igenis. De mondhatok valamit?

- Mit akar mondani?

- Ha Jézus ma élne, biztosan belépne a kommunista pártba.

- Na, menjen a fenébe!

A bentlakók az ország eseményeiről szegényesen tájékozódhattak, így nem lelkesedhettek az öt éves terv sikeréért, a szocialista városok építéséért, a termelőszövetkezeti mozgalom előrehaladásáért és a kötelező beszolgáltatás nagyszerű teljesítéséért sem. Nyomták nekik a kommunista propaganda szövegeit, de szerencsére nem kérdezték ki őket, így nem is figyeltek oda.

Talán az egyetlen dolog, ami összehozta őket a rabtartókkal, az volt, amikor a magyar „aranycsapat” 6:3-ra legyőzte az angolokat a londoni Wembley stadionban. A folyosón bekapcsolták a néprádiót, hallgatták a közvetítést, és egy újságpéldányt

is láthattak a folyosón. Ez egy országos örömnép volt, s ha nem lett volna rács, a börtönőrök és a rabok bizonyára össze is csókolóztak volna.

27.

A börtönben dolgozók pusmogásaiból azonban kivehették, hogy valami készülődik. Mintha lazulna a rendszer vasmarkának szorítása. Alig érezhetően, de javult a börtönkoszt. A nagy jelentőségű híreknek csak a morzsái jutottak el hozzájuk, és azok sem a hivatalos úton.

Valaki 1953 áprilisában megsúgta, hogy meghalt Sztálin (akkor Sztalinnak ejtették). Ez olyan horderejű esemény volt, hogy Harsányi el sem hitte. Aztán a nyár elején feltűnt neki, hogy a börtönőrök mind egy rádión közvetített beszédet hallgattak. Az egyik börtönőr később Nagy Imrére miniszterelnökként hivatkozott. Harsányinak megdobbant a szíve, mert ismerte a politikust, és gondolta, hogy a változások az ő politikai megközelítésével függenek össze.

Aztán az egyik börtönőr a társának arról beszélt, hogy „szétverik a téeszeket”. Harsányi már ismerte a szovjet kolhozokat, és minden kezdetleges hibájuk ellenére magát a termelési módot fejlettebbnek tartotta a magángazdaságoknál, ezért nem volt meggyőződve arról, hogy a mostani változások jó irányban történnek. Az árcsökkentések és béremelések azonban tetszetek neki. Az meg különösen tetszett, hogy egy-két embert kiengedtek a börtönből. Ezek az emberek koncepciók perek áldozatai voltak. Bár Harsányit különleges esetként tartották számon (tulajdonképpen senki sem tudta, miért ül), az ötvenes évek túlkapásainak áldozatai közé nem számították bele.

Az elítéltek sejtették, hogy jelentős változások mennek végbe, de azt nem is gondolták, hogy ebből egy napon forradalom lesz. (Vagy ellenforradalom, ki hogy szereti.)

A rendszert mindenki utálta, de csak titokban merték szidni. Harsányi nem volt kommunista, de hitt a meghirdetett kommunista célokban, az emberek egyenlőségében, a szegények felemelésében, egyetértett a haladó kulturális értékek megismertetésének tervével. A saját sérelmeit hajlamos volt egyének hibájának feltételezni, amely nem a rendszerből, hanem a célok helytelen végrehajtásából fakad. Emiatt a saját cellatársaival is hosszú

vitákat folytatott. Úgy tűnt, az elítéltek között (de talán a börtön egészét tekintve is) ő volt az egyetlen kommunista.

Váratlanul érte őket, amikor ismeretlen fegyveresek kinyitották a börtön kapuját.

Mindenki futott, amerre látott, de Harsányi már szívesebben maradt volna a börtönben, hiszen ha a köztörvényes bűnözők mind kiszabadultak, akkor a börtön is egy csapásra lakhatóbb hely lett, de elküldték.

- Menjen, jóember! Egy személyre nem főzünk - mondta neki a börtön szakácsnője. - De várjon, adok útravalónak egy vekni kenyeret meg egy kis szalonnát. Mert maga olyan rendesen, úri módon viselkedett.

Az állomáson sokan vártak a vonatra, mind kiszabadított (jogilag „szökött”) rab, és csak egy-két helybeli, de a helyiek elhúzódtak.

Amikor végre megérkezett a szerelvény, megrohanták, és valahonnan alkohol is előkerült. (Harsányinak fogalma sem volt arról, hogy hogy tudtak a rabtársai bort szerezni. De sok minden egyéb dologról sem volt fogalma.)

Úgy döntött, megvárja a következő vonatot. Addig ismerkedett az állomásfőnökkel, megpróbált néhány dolgot megtudni a legutóbbi napok és hetek eseményeiről.

- Jó nagy szarban lehet ez az ország - szúrte le magának a konzekvenciát.

Zűrzavar

28.

Már a vonaton is érezni lehetett, hogy nem mennek rendben a dolgok. A kalauzt revolverrel fenyegette meg egy viharkabátos ember. - Már nem kell jegy, összeomlott a rendszer! - mondta. - Mostantól már ingyen utazunk.

- Jól van, na. Szóltam én egy szót is? Ha nincs jegy, hát nincs jegy. Azért aki megváltotta a jegyét, az csak adja ide kezelésre!

Tibornak sem volt jegye. - Tudja, most szabadítottak ki a börtönből, és nem kaptam pénzt. Minden olyan hirtelen történt.

- Börtönben volt? Miért ült? Maga nem látszik bűnözőnek - mondták neki.

- Rám fogtak valamit, ami nem volt igaz - mondta Tibor.

- Csak úgy ráfogták? - avatkozott bele a viharkabátos. - És csak úgy kiengedték, mi?

- Igen. Jöttek a forradalmárok, és engem is kiengedtek.

- Jaj, szegény ember, akkor most harcoljon, ahogy csak bír, nehogy visszakerüljön a börtönbe!

- Őszintén szólva, még nem néztem szét, fogalmam sincs, mi a helyzet.

- A helyzet derűs, és erőt sugárzó - mondta a viharkabátos. - A komcsik megbuktak, a nép az úr. Mostantól kezdve ingyen utazunk.

A többiek nem szóltak, néhányan vigyorogtak, de nem mertek megnyilvánulni. A kalauz gyorsan átment egy másik kocsiba, és örült, hogy ép bőrrel megúsza.

A vonaton Tibor zavaros történeteket hallott arról, hogy mik történtek az utóbbi néhány napban, úgy gondolta, hogy valami nagyon félrecsúszott. A szovjet rendszert nem lehet csak úgy lerázni, ez az egész örömmámor csak a magyarok vágyálmait tükrözi.

Tibor Budapesten megdöbbsent a nagy összevisszaságon. Már a Keleti pályaudvar csarnokából hallani lehetett a géppisztolyok kerepelését. Az utcákon itt-ott temetetlen halottak heverték, teherautók rohantak emberekkel tele mindenféle irányban.

Elindult a Rákóczi úton a Blaha Lujza tér felé. A körúton nem jártak a villamosok, némelyik még felborítva feküdt a síneken. Sok épület kiégett, a Szabad Nép székházát erősen megviselte a támadás. A ledöntött Sztálin-szobor egyes darabjai még az utcán heverték.

Egyszer csak látta, ahogy állig felfegyverzett suhancok egy idősebb embert taszigálnak maguk előtt.

- Hát ennek mi a bűne? - ment közelebb Harsányi.

- Ávós - mondta az egyik suhanc.

- Nem igaz. Csak párttag voltam. Illetve egy gépgyártó üzem párttitkára - pontosított a férfi. - Ugyanis nem találtak nálam hülyébbet.

- Az mindegy - vágta rá az egyik, nyilván nem vette észre az öniróniát. - Komcsi.

- Én tudom, hol gyűjtik össze ezeket - rögtönzött Harsányi. - Majd én elviszem oda. Kölcsön adnád azt a mordályt egy kis időre? - mondta, és rámutatott a suhanc övébe belegyűrt revolverre.

A fegyvereket nemrég szedték össze a halottak kezéből. Valami csoda folytán megbíztak Harsányiban, és átengedték neki a foglyukat, a pisztollyal együtt.

Harsányi maga előtt vezette a párttitkárt, így mentek néhány utcányit. Aztán Harsányi megkérdezte:

- Hol lakik, jóember?

- Kispesten. A Wekerle-telepen. Miért? Talán ismerős arra-felé?

- Nem, de tudom, hol van. Biztonságos ott magának?

- Valakinél meg tudom húzni magam. Remélem, ennek nemsokára vége lesz - mondta az ember reménykedve.

- Én is attól tartok. A szovjetekkel nem lehet csak úgy ujjat húzni. Tudja, mit? Elengedem. De vigyázzon magára. A párttagkönyvét meg, ha még megvan, égesse el!

- Köszönöm. De azt még mondja meg, hogy hol van az a hely, ahol a párttagokat összegyűjtik!

- Sehol. Csak kitaláltam. Na, menjen! És vigye ezt a pisztolyt is! Nekem elegendő lett a fegyverekből az orosz fronton. De csak akkor használja, ha nincs más megoldás!

Az ember hálálkodva elköszönt, és a falak mellett osonva sietett az Üllői út irányába. Harsányi pedig, terhétől megszabadulván, végre haza indult. Éhes is volt, valahol ebédelni akart.

Megtalálta az épületet, de a lakásba nem tudott bemenni. Be volt zárva az ajtó, valaki lakott ott, de nem volt otthon. A szomszédoknál érdeklődött. Kiderült, hogy a lakást Harsányi börtönben való tartózkodása alatt egy házaspárnak, Kisséknek utalták ki, de őket már a fegyveres harcok kezdete óta nem látták.

Harsányi gondolkozott egy kicsit, majd elhatározta, hogy egy lakatost kerít, kinyitattja a volt lakását, és ha az új lakók haza találnának jönni, majd csak megosztoznak rajta. Az új kulcsot a szomszédoknál hagyja, amikor elmegy otthonról. Majd ők megbeszélik a dolgot a beköltöztetett családdal. És próbálják meg rábírní őket, hogy az eredeti tulajdonosnak is szorítsanak helyet.

Nagy nehezen sikerült lakatost találnia, aki a szomszédok tanúskodása mellett kicseréltette a zárat. Harsányi momentán

fizetni nem tudott, de lediktálta a lakatosnak a nevét, és megígérte neki, hogy legkésőbb két hét múlva megadja az adósságát.
- Tudja, politikai fogoly voltam, és pénz nélkül engedtek el.

A lakatos nem nagyon remélte, hogy valaha is megkapja a munkája ellenértékét, de úgy gondolta (és ebben a szomszédok is megerősítették), hogy Harsányi alapjában egy becsületes ember.

- Ötvenben vitték el, addig itt lakott, és rendes embernek ismertük. Képzelje, még egy nőt sem hozott soha haza - mondta a szomszédasszony.

- Hát, én ezzel nem nagyon dicsekednék - mondta Harsányi. A lakatos elvigyorodott.

Amikor ezzel megvoltak, Tibor bement a lakásba, és szemügyre vette. A bútorok ugyanazok voltak, mint amikor ő lakott itt, legfeljebb a rend volt nagyobb. A kamrában talált néhány szem krumplit, vöröshagymát, pár fonnyadt almát, meggybefőttet, és egy zacskó lisztet. - Nem sok, de néhány napig nem fogok éhen halni - gondolta, és a magával hozott ennivalót is kirakta.

Keresett tovább, és legnagyobb meglepetésre az egyik fiókban egy kis pénzre bukkant. 98 forint! - Ha borra, sörre nem is telik, talán tudok szerezni rajta még egy kis ennivalót.

A szomszédok adtak neki ebédet. Babfőzelék volt, szafttal. Nekik sem igen volt más. Közben elújságolták a híreket, hogy hogy kezdődött a forradalom, hogy hogy lőttek az ávósok a Rádiónál a békés tüntetőkre, a Parlament előtt hogyan gyilkolták le az embereket, miket mondott be a rádió, hogyan rendelték el a felkelők fegyverletételét, majd hogyan halasztották el óráról órára, napról napra, hogyan vonultak be és ki a szovjet tankok (úgy, hogy a végén még mindig többen vannak, mint amennyien az elején voltak), mikor volt „kimenési tilalom”, és mikor oldották fel, és hogy számos régebbi párt újra megalakult.

Néhány újonnan megvásárolt újságot is mutattak neki. A Szabad Nép október 28-i számában ismertették az új kormány összetételét, és a vidéki nagyvárosok, köztük Szolnok eseményeit. (Szolnokon is megalakult a forradalmi munkástanács, egy fűtőházi munkás lett az elnöke, a Járműjavító munkásai a forradalom győzelme után úgy döntöttek, hogy hétfőtől újra dolgozni fognak.)

Harsányi meglátogatta volna Matild nénit, de a szomszédoktól megtudta, hogy már hetek óta kórházban van. Ott egyelőre nem akarta zavarni, csak céltalanul kószált a városban, hogy felmérje a helyzetet.

Először is kiment a Városligetbe, a Sztálin térre, mert a saját szemével akarta látni a szovjet vezető még ott lévő csizmáit. (Később úgy gondolta, hogy az üres csizmákat vissza kellett volna állítani, a később emelt tanácsköztársasági emlékmű helyett jól jelképezte volna a magyarok szabadságvágát.)

Azután a Népköztársaság útján visszament a November 7 térig, tovább a Tanács körútig. Eljutott a Kálvin térre, aztán átment a Szabadsághídon, a Gellért térig. Láta, hogy a Körtér felől szaladnak az emberek. Távolról lövöldözés hallatszott. Csörömpölve és motort zúgatva arra száguldott egy szovjet páncélautó, előtte futott egy egyetemista forma, hirtelenszöke gyerek. Közelebb értek.

Harsányi magához intette a gyereket, és beengedte egy kapualjba. A szovjet páncélautó is odaért. Harsányi bátran (igaz, heves szívdobogással) odament hozzájuk, és oroszudását kihasználva, érdeklődött, hogy miért üldözték a fiatalembert. „V cson gyéla? Pacsemú hatyitye júnos?” (Mi a baj? Miért kell maguknak a fiatalembert?)

A páncélosból kiszálló kiskatona meglepődött az orosz beszéden, és elbizonytalanodva mondta: „On - fasiszt.”

- Nem fasiszta. Titkos küldetése volt, épp hogy a fasisztákat kellett megfigyelnie - mondta Harsányi, és maga sem értette, honnan vette a bátorságot, hogy ekkorát hazudjon. - Én is oda megyek, és jelentem a helyzetet a hatóságoknak.

Erre a szovjet katona szalutált, és elhajtott.

A suhanc egy ideig nem mert előjönni. Végre óvatosan kilesett a kapun.

- Elmentek?

- El. De te is elmész azonnal. Szaladj haza, és maradj otthon! Értetted?

- Értettem - mondta a suhanc. Harsányi a kezét nyújtotta, és elváltak. Jobb lett volna nem udvariaskodni.

Harsányi meg volt elégedve magával. Már két embert is megmentett a biztos haláltól. Igaz, hogy nem volt meggyőződve róla, hogy ezek ártatlanok voltak, de meghalni akkor sem kellett volna nekik.

A lövöldözés zaja elült. Harsányi visszajött a pesti oldalra, a rakpart mentén haladt, a Margit-hídig. Sok gyaloglás után végre talált egy nyitva lévő boltot, ahol vett fél kiló zsírt, 2 kiló krumplit és 1 kiló cukrot. (Ezzel a talált pénznek egyharmadát elköltötte, de úgy számította, hogy egy hétig ellesz rajta, és aztán majd kér a háziaktól kölcsön.) Sietett haza, de csak remélni tudta, hogy az új lakók nem jöttek meg, nem fedezték fel a lopást, és ha mégis jönnek, még néhány napig mindenképpen el tudnak lenni együtt.

A lakást úgy találta, zárva, ahogy ott hagyta. Elkérte a kulcsot a szomszédától, és elmondta nekik az élelemszerzés történetét is.

- Azért a pénzt nem kellett volna eltennie - mondta a szomszéd.

- Tudom, tudom, de mivel egy vasam sincs, kölcsönbe kellett vennem. Csak ezen a pénzen vásárolhattam. Tessék, ezeket vettem rajta. De megosztom magukkal.

- Nem kell nekünk semmi - avatkozott bele a szomszédasszony -, csak az elvről van szó.

- Az elvvel egyetértek - mondta Tibor. - Vissza fogom juttatni a pénzt a jogos tulajdonosának, ha majd lesz miből. De remélem, hogy a lakás is visszakerül majd a jogos tulajdonosához, vagyis hozzám.

A lakók továbbra sem bukkantak fel, de kereste őket valaki. Harsányi elbeszélgetett a látogatóval, - Maga kit keres?

- Kisséket. A múlt héten még beszéltem velük.

- Ez eredetileg az én lakásom volt, nemrég jöttem vissza, és akkor már ők nem voltak itt. Mit tud róluk?

- Csak annyit, hogy vidékre akartak leköltözni a fővárosi harcok elől. Talán Kisvárdára vagy valahova Szabolcsban. Néhány napig biztos nem jönnek vissza. Azt gondoltam, hogy még itt találom őket. De ezek szerint elkéstem.

- Tudja, mit? Hagyjon nekik egy üzenetet. Ha visszajönnek, átadom.

A látogató lefirkantott valamit egy újságpapír szélére, és odaadta Tibornak, majd elköszönt.

- Sok szerencsét! - mondta a látogató.

- Sok szerencsét! - mondta Tibor.

Tibor bekapcsolta a néprádiót, és hallgatta a híreket. Nagy Imre többször is beszélt. Átalakították a kormányt, és a felkelésről már úgy esett szó, hogy az nem ellenforradalom volt, hanem nemzeti demokratikus mozgalom, amely a szocialista demokratizmusért, a nemzeti függetlenség biztosításáért folyt. Bejelentették, hogy Budapestről kivonják a szovjet csapatokat, és tárgyalások kezdődnek a szovjeteknek az egész országból való kivonulásáról. Megígérte, hogy felosztatják az ávót (illetve akkor ÁVH-nak nevezték), és fölemelik az alacsony béreket is.

Csak úgy kavarogtak az események. A felkelők elfoglalták a Köztársaság téri pártházat, vidéki házi őrizetéből kiszabadították Mindszentyt. Nagy Imre cáfolta, hogy ő hívta volna be eredetileg a szovjet csapatokat, sőt azt is bejelentette, hogy Magyarország ki fog lépni a Varsói Szerződésből.

November elsején, egy csütörtöki napon, este újra beszélt Nagy Imre a rádióban. Bejelentette Magyarország semlegességét. A lakosság örömmámorban úszott, amit akartak, kivívták, az ország megint független lesz (a német megszállás óta először). Ahogy ment az utcán, Tibor több helyen is bankettek előkészületeit látta, de úgy vélte, hogy korai még az öröm.

Az egyik szomszéd gyerek, olyan 16 éves forma, rendszeresen beszámolt a látottakról. (Csak az anyja élt már, és képtelen volt otthon tartani.) Nagy ágyúzásról, géppisztoly-párbajokról, kilőtt „ruszki” tankokról számolt be. Aztán egyszer sántikálva jött haza, belelépett valamilyen éles üvegtáblába, felhasadt a cipője, csorgott a vér a lábából, és attól kezdve már nem ment sehova.

Harsányi sem nagyon akart az utcákon lófrálni, és a lövöldözések különben is nagyon közélről hallatszottak. A Práter utcában, Tompa utcában, Tűzoltó utcában fegyveres csoportok harcoltak. Harsányi nem akart közelebbi ismeretséget kötni velük. A Kilián laktanya és a Corvin köz környéke olyan volt,

mintha háborús filmet forgattak volna Budapest 1944-es ostromáról. Páncélosok és páncélelhárító lövegek, repülőgépek és léghárító ágyúk, és állandó gépfegyver- meg ágyútűz.

Annyit azonban megtett, hogy elment a Parlamenthez, és megpróbált beszélni Nagy Imrével, akit már ismert. Nem engedték be. A miniszterelnök úr (akkor már nem „elvtárs”) nagyon el volt foglalva a különböző küldöttségek fogadásával.

Harsányi a szomszédokkal együtt néha meghallgatta a Szabad Európa Rádió adását. A kommunista propaganda után ez tűnt a leghitelesebb információforrásnak. Azt sugallták, hogy a szovjet haderő nem legyőzhetetlen. (Münchenből egyáltalán nem látszott annak.) Éles hangon kritizálták Nagy Imrét, miszerint a célja a szabadságharc leszerelése (ezt akár akarhatta is, de a kezdeményezés rohamosan kicsúszott a kezéből), és hogy Magyarországon eljött az ideje annak, hogy a nemzeti erők a kezükbe vegyék a katonai, gazdasági és politikai hatalmat. Azt is követelték, hogy a kiszabadított Mindszentyt vonják be a vezetésbe. (Amennyire elítélte Harsányi a hercegprímás letartóztatását, ugyanúgy ellenezte a mostani politikába való beavatkozását. És igaza lett. A pártállam restaurációja után Mindszentynek megint el kellett tűnnie a színről. Csak most az amerikai nagykövetségre menekült.) Másnap már arra biztatták a „győztes forradalmárokat”, hogy a fegyvert semmiképp se adják ki a kezükből. („Még nem fűjták le a mérkőzést” - mondta magában Harsányi.)

November 3-án este, egy szombati napon újra megszólalt Mindszenty, „kultúrnacionalista szellemű társadalmat” követelt, és a katolikus egyház intézményeinek és társulatainak visszaadását. (Harsányi egyből az egyház elvett földbirtokaira gondolt.)

Közben kitört a szuezi háború, és az egész világhelyzet válságossá vált. Ebben a helyzetben a magyar felkelőkről szóló hírek nyilvánvalóan háttérbe szorultak a világsajtóban. Nálunk nem volt olaj, a két világrendszer közötti összecsapásnak mellékes hadszínterévé váltunk. (Később elterjedt az a vélemény, hogy a szuezi háború szabad kezet adott Hruscsovnak, hogy felszámolja a magyar felkelést, de Harsányi nem értett egyet ezzel. A szovjeteknek mindkét fronton alapvető érdekei voltak, és ezeket külön-külön is meg akarták védeni.)

A szovjet hadsereg addig-addig tárgyalta a kivonulásról, amíg egyszer csak mindent elfoglaltak. November 4-én, vasárnap

kora hajnalban megindult az általános támadás. Teljes erővel vágtak vissza. Több oldalról és több hullámban jöttek, szinte remegett a város a nehéz tankok láncfalai alatt. (Több új típust Harsányi most látott először.) A fő frontokon elég gyorsan felülkerekedtek a szovjet csapatok.

Hihetetlen mennyiségű katona és fegyverzet özönlött Budapestre, az ellenállás eleve reménytelen volt. De azért még jó sokáig elhúzódtak a harcok. A felkelők egy darabig tartották állásaikat a Corvin-közben, az Almássy téren és Budán. A Ferenc körúton, az Örökimádás templomnál, a Nagyváradi téren, a Viola utcában, a Mester utcában folytak a legelkeseredettebb harcok, de még a kispesti Wekerle-telepen is voltak összecsapások (Harsányi remélte, hogy a megmentett párttitkár nem került bajba). A szovjetek jelentős veszteséget szenvedtek, de ez akkor nem számított. El kellett rendezni egy politikai vitát, és ehhez Moszkvának megvolt a megfelelő ereje. Mint később kiderült, az amerikai kormány hallgatólagosan hozzájárult az intervencióhoz, a kelet-európai ügyeket a szovjet pártvezetés belátására bízta.

Falragaszon megjelent Budapest szovjet városparancsnokának parancsa, amely este 7-től reggel 7-ig kijárási tilalmat rendelt el.

- Teljesen olyan a helyzet, mintha a második világháborúban a megszálló hatalom adna ki a civilekre vonatkozó parancsokat. De ha van már új kormány, miért nem annak az aláírása szerepel a hirdetőményen? kérdezte magában Harsányi.

Csepel felől még napokig lehetett hallani az ágyúzást, tankokat lőttek ki és repülőgépek bombáztak, géppuskáztak. Tűzharc alakult ki a Hernád utcánál. A IX. kerület belső része napokig áram és víz nélkül maradt. November hetedikén bejelentették, hogy megszűnik ünnepnap lenni (bár természetesen senki sem dolgozott), és további fegyveres összetűzések voltak, a Lenin körúton, a Baross téren. A Bethlen téri moziban karhatalmistákat támadtak meg.

A politikai ellenállás is kialakult. Több ezer nő tüntetett a Hősök tere környékén, az amerikai nagykövetség előtt, a Petőfi szobornál (ott szovjet gyalogosok, sőt, harckocsik állták el az útjukat). A kormány mellett is szerveztek tüntetéseket, vörös zászló alatt, és amikor a feldühödött lakosság kővel dobálta meg őket, riasztólövedékekkel oszlatták fel a tömeget. A Nyugati pályaudvarnál rendezett tüntetés feloszlatása során hatan meg is haltak.

December 11-én egész napos országos sztrájkot tartottak, még a buszok és villamosok is leálltak. Erre a hatalom bevezette a statáriális bíraskodást. December 12-én gyülekezési tilalmat rendeltek el. Az éjszakai kijárási tilalmat csak a Szentestére függesztették fel, hogy a katolikusok elmehessenek az éjféli misére. (Figyelemreméltó figyelmesség a munkásparaszt kormánytól!)

Ekkor ment be Tibor Matild nénihez a kórházba. Hát, elég rossz állapotban volt, őt is alig ismerte meg. De szerencsére nem izgult, mert a külvilágban zajló drámai események nem jutottak el a tudatáig.

Kifejezésten arccal hallgatta Tibor bátorító szavait, arról, hogy minden rendben van, és a betegség rövidesen elmúlik.

- Nem megyek én már ki innen - mondta az idős hölgy. És igaza lett. December közepén meghalt. Tibort az egyik nővérke értesítette, de a férfi nem volt abban a helyzetben, hogy tisztességesen eltemesse.

Időnként megszólított járőröző szovjet katonákat. Ők nem tűntek ellenségesnek, folyton kérdéseket tettek fel, és örültek, hogy valakivel szót tudnak érteni. Tibor is örült, mert sok alkalma volt gyakorolni az orosz nyelvet.

A szovjet kiskatonák nem sokat tudtak a harcok hátteréről, néhányan még azt is feltételezték, hogy ez már a harmadik

világháború kezdete, de azt kívánták, hogy minél előbb helyreálljon a rend és béke. A legtöbben most jártak először Magyarországon (bár egyiküknek az apja is keresztülment már az országon a háború alatt), és haza vágytak. Illetve nem bánták volna, ha néhány évet nyugaton tölthetnek (Magyarország a számukra már „nyugat” volt). De csak akkor, ha nem kell harcolniuk.

Harsányi is abban reménykedett, hogy az értelmetlen öldöklésnek előbb-utóbb vége lesz, hiszen ismerte a szovjetek katonai erényeit, a vak engedelmességüket, a tömeg erejét, amitől annyira rettegetek a fronton is. Azzal kapcsolatban pedig egy fikarcnyi kétsége sem volt, hogy Magyarország nem szakítható le a szocialista tömbről, bármennyire is akarták ezt a magyarok vagy a nyugati politikusok.

Nagy Imrén is csodálkozott, hiszen ha senki más, ő az emigrációban megtanulhatta a szovjet gondolkodásmódot, és tapasztalhatta a módszereiket. Nagyon naiv és kétségbeesett lépés volt a Nyugathoz meg az ENSZ-hez fordulni, amikor már megindultak a szovjet harcokszó alakulatok. Senki sem gondolhatta komolyan, hogy a szovjetek engedik Magyarországot kilépni a Varsói Szerződésből. Amikor már létezik a NATO! Az mindenképpen sokatmondó megfogalmazás volt a szovjet kormány részéről, hogy a szovjet csapatokat kivonják Magyarországról - „amennyiben a kormány kéri” (és mondták ezt akkor, amikor már többször konkrétan kérte a kormány), vagy hogy a Varsói Szerződésből kilépést is megfontolják, miután megvitatták a kivonulás „kérdését”. Kivel? „A Varsói Szerződésben részt vevő más államok kormányával”. Csupa feltételes szerkezet, amire fel kellett volna figyelni. A káosz egyre nőtt, a helyzet irányítása kicsúszott a kormány kezéből. Ennek volt jele, amit Harsányi egy újságfoslányon olvasott: a „Magyar Nemzeti Bizottmány” (ugyan kik bízták meg őket?) nem ismeri el a kormányt. Nagy Imre kormányát!

A pesti srácok hősie (vagy inkább vakmerő) ellenállása októberben még meglepte a szovjet katonai vezetőket, de ez a hadsereg már nem az a hadsereg volt. Ezt a megerősített, a legkorszerűbb páncélosok ezreit felvonultató hadsereget nem győzhette le néhány száz munkás és írószövetségi tag, sem a pesti srácok, akiknek egyébként is jobb lett volna otthon maradniuk.

Amikor később értesült arról, hogy a csapatkivonásokról tárgyaló magyar küldöttséget, a legfontosabb politikai és katonai

vezetőket hogyan fogták el Tökölön, egyenesen megdöbbsent. Hát ezek nem olvasták az Egri csillagokat? Nem olvastak arról, hogy a törökök hogyan ejtették foglyul Török Bálintot, amikor a szultán sátrába ment egy küldöttség élén? Miért nem könyvkereskedők vagy a Weiss bácsi-féle könyvtárosok irányítják a történelmet?

Amikor megtudta, hogy Nagy Imre november negyedikén reggel a jugoszláv nagykövetségre menekült, oda is be szeretett volna menni, hogy beszéljen vele. Természetesen nem engedték be. Ekkor egy papírlapot kért, és levelet írt Nagy Imrének, részletesen megindokolva, hogy miért és hogyan mondjon le a miniszterelnöki tisztségéről. Az eleve nem tűnt logikusnak, hogy a népre hivatkozzon, hiszen a néhány ezer tüntető nem képviselte az egész népet, az ő miniszterelnöki kinevezése ugyanúgy a párt jóvoltából történt, mint Kádáré. Nagy Imre helyében csak ahhoz kellett volna ragaszkodni, hogy ne végezzék ki, és tegyék lehetővé az emlékiratai megírását. Más kérdés, hogy az új vezetés megelégedett volna-e ezzel, de Tibor szerint ez lett volna az egyetlen sikeres túlélési taktika. Beküldte a levelet, de hogy Nagy Imre elolvasta-e, gondolkodott-e rajta, arról nincs hír.

Harsányi egy kicsit tartott a márciustól, hiszen a MUK-kampány azt ígérte, hogy „márciusban újrakezdjük”, mármint a felfordulást. De közben megalakult a Munkásőrség, és a lakosság is nagyon vágyott már egy kis békére és normális életre.

Viszont május elsején minden rábeszélés nélkül, örömmel és tiszta szívvel vonult fel, remélve, hogy most már békében élhetünk. (A felvonuláson összefutott a könyvkiadó néhány dolgozójával, akik nagyon meglepődtek, hogy Harsányi szabadlábon van. Mindenesetre jobbnak látták nem felemlíteni az együtt töltött időt.)

1957-ben kezdett újjáalakulni a szellemi élet. Megjelent az Irodalmi Újság utódja, az Élet és Irodalom, megalakult a Kortárs, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pesti Barnabás utcai épületében megnyílt az Egyetemi Színpad is. Ennek a helynek fontos szerepe volt a friss gondolatok kinyilvánításában, a közösség életben tartásában, Harsányi több hétfői előadásra is elment, és lelkesedett az előadókért és a közönségért is. Már a nyitó előadáson is jelen volt, Jancsó Adrienne és Török Erzsébet népballada-összeállításán, később elsősorban a versmondó műsorokat látogatta.

Persze munkát is kellett találnia. Mivel nem akarta felhívni magára a figyelmet, előbb a Teleki téri piacon volt hordár, aztán egy kiskereskedőnél rakodó, végül egy étteremben mosogatott. Sehol nem volt bejelentve, de ezekkel a munkákkal keresett annyit, hogy fenntarhatta a lakást (amelyikbe sohasem költöztek vissza Kissék, feltehetően elhagyták az országot, de senki sem kereste őket).

Ez az „illegális lét” nem volt életbiztosítás, bármikor lebukhatott, úgyhogy már azt kezdte fontolgatni, hogy jelentkezik a börtönben, ott legalább ellátják. De addig-addig halogatta a dolgot, amíg ők jöttek érte.

29.

Az történt, hogy a békével és a renddel együtt visszajött a politikai rendőrség is, és megkezdődtek a tisztogatások. Harsá-nyinak nem volt szerencséje. Valaki lefényképezte, amint kezet fog a fiatal felkelővel a bérház kapujában. És kiderült, hogy az a fiatalember mégsem maradt nyugton, hanem elment a Köztársaság téri párházhoz. Azt ugyan nem sikerült rábizonyítani, hogy ÁVH-sokat is gyilkolt, de ő is ott állt, és vigyorogva nézte, mi történik.

A rendőrségen végignézték az összes korábbi elítélt fotóját, és megálltak Harsányi Tibornál. Szökött rab. Volt hadifogoly. Moszkvából Szibériába internálták. Addig keresték, míg megtalálták. Vallatni nem kellett, mert mindent beismert, és meggyő-

zően adta elő, hogy csak egy fiatal életet akart megmenteni, ahogy korábban egy párttitkár is megszabadított a lincselőktől. Különbözik nem ismeri a fiatallembert, és bár lehetséges, hogy mindazt elkövette, amivel vádolták, ezt az utcán futó fiatalról nem tudhatta.

Harsányit újra elítélték, ezúttal az ellenforradalmi felkelésben részt vevő elemek, az ellenség támogatásáért, illetve „feljelentés elmulasztásáért”. (A megmentett párttitkár nem került elő, hogy igazolja Harsányi segítőkészségét. Harsányi sajnálta már, hogy a nevét sem kérdezte meg.) Az volt a szerencse, hogy konkrét ellenforradalmi tevékenységet nem tudtak rábizonyítani. A decemberben elrendelt statárium ugyanis még javában tartott. A Legfelsőbb Bíróság Népbíróságának Tanácsa olyan ítéleteket hozott, amelyek ellen még fellebbezni sem lehetett.

Harsányi nem tiltakozott. Tudta, hogy semmire sem menne vele, és a hadifogolytábor meg az első börtönbüntetés után már tudta, mire számíthat. (Valójában egy árnyalattal jobb is volt a helyzet.)

A börtönben régi ismerős látogatta meg, Prohászka elvtárs, akit közben örnaggyá léptettek elő.

- Na, barátom, hát újra találkoztunk - mondta kedélyesen.

- Nem tudtam elkerülni.

- Azt hallom, hogy most Nagy Imrével szűrte össze a levet.

- Még Moszkvából ismerem, a Kossuth Rádióból.

- Mi a véleménye róla?

- Értelmes és koncepciózus. De túlságosan befolyásolták a tények. Amik ténynek látszanak.

- Hogy érti ezt?

- Elhitte, hogy a felkelés megváltoztatja a valóságot.

- Pontosabban?

- Le akarta győzni régi ellenfelét, Rákosit, és azt hitte, hogy ebben a tömegek támogatni fogják.

- És nem?

- Nem hát. Csak addig kellett nekik, ameddig meg akartak szabadulni a moszkovitáktól.

- Nagy Imre is moszkovita volt.

- Igen. Egy nemzeti moszkovita. Nem értette, hogy az ő személye csak egy bábu a történelem nagy sakkjátszmájában.

- Maga mit akart tőle? Mert a Parlamentben is felkereste, ugye?

- Figyelmeztetni akartam. Hogy a sztálinisták és a reakció-sok közé keveredett, és így semmi esélye a helyzet stabilizálására.

- És ő mit mondott erre?

- Semmit. Be se engedtek hozzá.

- Hm. Pedig gyakran jártak nála küldöttségek, mindenféle követeléssel.

- Igen. Én a józan ész küldötte voltam, és ez nem történelemformáló erő. Aztán még a jugoszláv követségen is megpróbáltam elérni, hogy rábeszéljem, mondjon le Kádár javára.

- Tudom. Gondolta, hogy megteszi a maga kedvéért?

- Nem hiszem. Most már ragaszkodik a hősi gesztusokhoz, a mártíromsághoz.

Prohászka egy ideig szótlanul nézte, majd megkérdezte:

- Még mindig azt hiszi, hogy Jézus, ha ma élne, belépne a kommunista pártba? Emlékszem, amikor elmeséltem a többieknek, mit mondott erről, nagyot nevettek rajta.

- Belépne, persze. De attól kezdve a kommunista párt megváltozna. Nem a hataloméhes és frusztrált politikusok pártja lenne, hanem az öskeresztények kommunista közössége.

- Az a baj magával, Harsányi, hogy képtelen felfogni: a mozgalmakat nem az eszmék, hanem az érdekek működtetik. És momentán senki sem hajlandó mindenét megosztani másokkal.

Hallgattak. Aztán Prohászka a kezét nyújtotta.

- Bolond maga, Harsányi. De, ugye, nincs harag?

- Nincs - mondta Harsányi. - Mindketten a dolgozó népet szolgáljuk.

Prohászka elnevette magát.

- Mikor kerülök ki innen? - kérdezte Harsányi.

- Én mindent megteszek a maga érdekében. De nehéz ügy. Visszaeső. És ezek a Nagy Imrével való találkozási kísérletek sem használnak az ügyének.

- Kérhetek valamit, őrnagy elvtárs?

- Mi lenne az?

- Szerezzen nekem papírt, tollat meg könyveket. Nem akarok teljesen elbutulni.

- Majd meglátom, mit tehetek.

Harsányi a börtönben megpróbálta megmagyarázni a többieknek, hogy a legjobb módszer a beismerés és a megbánás.

- Két választásunk van: vagy csatlakozunk Kádárékhoz, akik ugyan az oroszokkal kollaborálnak, de talán valójában az ország megjavításán dolgoznak, vagy ellenállunk, a börtönben öregedünk meg, nem fogunk tudni segíteni a hozzátartozóinknak, a gyerekeinknek. És semmit sem érünk el ezzel.

- Uram, ön nagyon ostoba - mondta neki egy volt jogász-hallgató. - Ha most leverték a demokratikus forradalmat, és mi hagyjuk, örökre övék lesz a hatalom. Folytatódik a Rákosi-korszak. Vagy talán beveszi, hogy a Rákosi-bandát nem engedik vissza a kormányrúdhhoz?

- Ez nem hit kérdése. Lehetségesnek tartom. Remélem. És ha én lennék Kádár János, már nem engedném ki a kezemből a gyeplőt.

- És ha Kádár is olyan lesz, mint Rákosi? Akkor mit mond majd, nagyokos?

- Egyelőre nem lehet tudni, milyen lesz. Nagy Imrével is együtt tudott működni egy ideig. Fiatal, a Horthy-korszak alatt itthon szervezte a pártot, nem Sztálintól tanulta a szocializmust. És szerencsére, a Szovjetunióban sem Sztálin van már hatalmon, hanem Hruscsov.

- Ellent kell állni, nincs más út. És csak ez a becsületes megoldás.

- Jó, tegyük fel, hogy ellenállunk. És akkor mi lesz? A rendcsinálás már elkezdődött, és a május elseji tüntetésen magam is láttam, hogy a lakosság nem további harcokat akar, hanem kibékülést, békét és nyugalmat.

- Micsoda? Maga felvonult május elsején?

- Igen. Miért? Én is békét akarok.

- Disznó kollaboráns. Az ilyeneket a francia meg olasz ellenállók azonnal kivégezték.

- Az egy más helyzet volt. Az oroszok nem fasiszták, a maguk módján ők is demokráciát akarnak.

- Népi demokráciát. Tudjuk, az milyen. És nem kérünk belőle.

- Hátha van másmilyen népi demokrácia is. Egy magyar.

- De látja, mire ment a béküléssel meg a népi demokráciával. Újra sirtre vágták.

- Majd meglátjuk, mi lesz belőle. Én nem szeretek keseregni, mindig előre nézek.

- Nézzen csak előre, a fényes jövőbe. De ne lepődjön meg, ha majd kutyaszarba lép.

Ez így ment hetekig, és a diskurzust csak a kihallgatások szakították meg. Egy ilyen kihallgatás után Harsányi mosolyogva újságolta: - Kádár máris jobb, mint Rákosi volt.

- Honnan veszi, Harsányi?

- Onnan, hogy nem vertek meg. Rákosi idejében is bebörtönöztek, meg is vertek, csak a forradalom alatt szabadultam, de most nem vertek meg. Értékelni kell a fejlődést.

A többiek csak nevettek ezen, de el kellett ismerniük, hogy van benne valami. Különbösen is, Harsányinak lassan kialakult valamiféle nimbusza közöttük.

De nem mindenki gondolkodott így. Egyre gyűlt az elégedetlenség vele szemben, hiszen ő szinte megállás nélkül lelken-

dezett az új, liberálisabb módszerekért. A legtöbb elítélt hitt a forradalom eszméjében, utálta a kommunistákat és az oroszokat, ezért nem fogadták be maguk közé.

30.

Végre megérkezett a papír és toll, amit Prohászka őrnagy ígért meg. Harsányi munkához látott, és a legjobb tudása szerint feljegyzéseket készített a felkelés utáni politikai helyzet helyes kezeléséről, és ezeket megpróbálta eljuttatni az új pártvezetéshez.

Úgy vélte, hogy csak úgy lehet megnyerni az emberek rokonszenvét, ha egyszerre két irányban folytatják a harcot, és ha az emberek látják, hogy a kommunista rémuralom főkolomposai is elnyerik méltó büntetésüket. Nagy Imrét és Rákosit ugyanannak a pernek a részeként kellene elítélni, és vagy mindkettőt halálra ítélni vagy mindkettőt száműzni. (Ez a javaslat eljutott Kádárhoz, de ő úgy érezte, hogy a „balos” oldal támogatását teljesen elveszítenék a látványos perekkel. Meghirdették ugyan a kétfrontos harcot, de igazán kemények csak a jobb oldallal szemben voltak, a balosok közül senkit sem végeztek ki, megelégedtek azzal, hogy eltávolítják őket a hatalomból.)

Javasolta, hogy nemzetközi segítséggel tovább javítsák Budapest és a nagyvárosok élelmiszer-ellátását, hogy az emberek a bőrükön érezzék a javulást. (Ezt meg is tették, Harsányitól függetlenül is, rögtön a felkelés leverése után, de csak a szocialista országokra vonatkozóan, és valóban meglett az eredménye, a közállapotok javulása érezhető volt.)

Kevesen tudják, de azt a jelszót is Harsányi találta ki, hogy *„aki nincs ellenünk, az velünk van”*. A levelét továbbították, de nem kapott rá választ. Meglepődve hallotta vissza később az első titkár beszédében az általa javasolt megfogalmazást. És neki ennyi elég is volt.

1959-ben sok ötvenhatost kiengedtek a börtönből, de Harsányira az az amnesztia nem terjedt ki, mert visszaesőnek számított. Ő egy általánosabb rendelet jóvoltából 1963 áprilisában szabadult. Igaz, hogy a „visszaesőkre” ez sem terjedt ki, de Prohászka őrnagy támogatásával újraértelmezték a visszaeső státusát. A liberális segítői felajánlották neki, hogy segítenek újratárgyalni az ügyét, de Harsányi ezt nem akarta. Azt mondta, hogy történelmileg az egész ügy érthető, és bár a vád nem állja

meg a helyét, nem akarja ezzel tölteni az idejét. Ehelyett hasznos munkát szeretne végezni.

- Értse meg, ha nem bizonyítja az ártatlanságát, akkor mindig bűnösnek fogják tartani - mondta egy vele rokonszenvező jogász.

- Nem ez a fontos. Dolgozni akarok, nem bírósági tárgyalásokra járni. Nem vagyok igazán vallásos, de van abban valami, hogy Isten pontosan tudja, hogy mit követtünk el és mit nem, én pedig megnyugszom az ítéletében. Ha Ő azt akarta, hogy elítéljenek és utána elengedjenek, akkor ez ellen semmit sem akarok tenni.

- De így örökké foltos marad a káderlapja.

- Nem baj. Majd csak lesz valaki, aki az ügyemet kivizsgálja, és a végén csak kiderül az igazság. Van idő.

A világ jobbításáról

31.

Hősünk egy faipari vállalatnál helyezkedett el, műszakvezetőként. Jól végezte a munkáját. Egyszer észrevette, hogy néhány munkás módszeresen lopja az anyagot. Odament hozzájuk, és arra kérte őket, hogy hagyják abba, mert végső soron mindenkinek kárt okoznak.

- Hát magának ehhez mi köze? - kérdezte egy melós. - Jobban teszi, ha nem ártja bele magát!

- Mienk a gyár, magunknak lopjuk - szellemeskedett egy másik, cingár munkás.

- Ezt nem hagyhatom így. A raktáros szaktárs felel érte, ráterhelhetik a hiányt - mondta Harsányi. - Ezt az esetet még nem jelentem be, de ha folytatják, kénytelen leszek jelenteni.

Az esetnek egy irányított munkahelyi baleset lett a következménye. Egy targonca véletlenül elütötte Harsányit, aki három hétig a kórházban gondolkodhatott az ügyön. De akárhogy is törte a fejét, nem talált jobb megoldást, mint hogy feljelentést tegyen.

A közvetlen főnöke bólintott, megváltoztatta a beosztását, és kevesebb pénzért a műhely takarítását bízta rá. A lopások zavartalanul folytatódtak. Mást egy ilyen fejlemény elkésérített és kiábrándított volna, de Harsányi csak azt a törvényszerűséget szűrte le ebből is, hogy egyetlen ember nem változtathatja meg a gazdasági törvényszerűségeket. „Változz, ne változtass” - idézte fel magában a családi parancsolatot.

Harsányi a továbbiakban is jól dolgozott, és pár hónap takarítói munka után megint magasabb beosztásba került. Az egyik karbantartó csoportnak lett a vezetője.

A csoport munkájának nagyot javult a minősége, mivel Harsányi mindennek alaposan utánanézett, mindent ellenőrzött. Ha valamit újra kellett elvégezni, nem szidta le az illetőt, hanem bátorította, és vele együtt próbálta kitalálni, hogy a hibát legközelebb hogyan lehetne elkerülni. Aki jobban teljesített, azt nyilvánosan elismerte, és javasolta a fizetésének emelését. Igen

ám, de az egyik ilyen munkásnak azért volt alacsonyabb a bére, mert évekkel ezelőtt ugyanannak a nőnek udvarolt, mint az igazgatóhelyettes. Az ő ügyében is eljár, de a munkabért továbbra sem emelték. Az akkori igazgatóhelyettes már nem is náluk dolgozott, de a munkáson valahogy rajta maradt a bélyeg. Harsányi kiállt a jó dolgozó mellett, de ezzel magára vonta a vezetőség haragját. Nem szerették, ha valaki sokat ugrál. És az illető munkatársai is természetesnek találták már, hogy többet keresnek nála. Ha emelnék a fizetését, az „bérfeszültséget” okozna.

A szakszervezeti központban hallottak arról, hogy Harsányi komolyan harcol a dolgozók érdekeiért. Felmerült, hogy esetleg szakszervezeti funkcionáriust lehetne faragni belőle. De amikor megtudták, hogy sem a főnökök, sem a melósok nem bíznak benne, és mindenki akadékoskodónak tartja, elálltak az ötlettől.

Harsányi közben fáradhatatlanul dolgozott a világ jobbításán. Javaslatokat küldött a helyi tanácstól az Országgyűlésig mindenféle fórumra.

A Kádár-titkárságra is írt, a szegénység felszámolása ügyében. Javasolta, hogy helyi, városi vagy kerületi szinten alakítsanak bizottságokat, munkacsoportokat, amelyek segítik a szegényeket, és javaslatot tesznek az állami támogatások szétosztására.

Az MSZMP Központi Bizottságának javasolta, hogy egy külön csatornán gyűjtsék össze a párttagok, sőt, a pártonkívüliek ötleteit is, hogy az információ ne csak felülről lefelé áramoljon.

Rendszeresen írt a Ludas Matyi vicclap „Le a bürokráciával” rovatába, amikor úgy vélte, hogy valamely hivatal nem dolgozik rendesen, nem szolgálja ki a lakosokat.

A munkahelyén is olyan újításokat adott be, amelyek megvalósulása révén csökkenthetnék a hulladékot, és jobban nyomon követhetnék a termékek és nyersanyagok üzemen belüli mozgását.

De nem lett szegényügyi munkacsoport, nem lett ötletbörze, és a termékek nyomon követéséből is csak az egyik főnöke profitált, akit még egy vállalati ünnepségen is megjutalmaztak az értékes újításáért. Azért az újításért, amit valójában Harsányi javasolt, és amit aztán be sem vezettek.

A munkapadnál dolgozók kényelmesebb munkahelyének kialakítására is javaslatot nyújtott be, ennek révén ülve lehetett volna elvégezni sok olyan munkamozzanatot, amit eddig állva végeztek. Annyit ért csak el, hogy az ő munkahelyét kicserélték, mintegy kísérlet gyanánt. Az üzemben erre elterjedt, hogy milyen önző, akinek derogál az állva dolgozás, de a többiek érdekeire nincs tekintettel. Mikor ez visszajutott hozzá, javasolta, hogy ki-kí kérje, hogy az ő munkahelyéhez hasonló, kényelmesebb munkahelyet alakítsanak ki a számára. - Ha nem szóltok, nem lesz jobb a helyzet - mondta nekik. De senki sem szólt, megelégedtek azzal, hogy panaszkodhatnak.

A munkatársaihoz változatlanul kedves volt és segítőkész. Ezzel nem lett népszerűbb, de neki magának jó érzést okozott. És amikor néhányan ellene fordultak, akkor is azzal nyugtatta magát, hogy a negatív közhangulat ellenére sem tehet magának szemrehányást. Sokszor eszébe jutott az a kamaszkori elhatározása, hogy nem a többieket követi, hanem saját maga alakítja az egyéniségét, mindenkor a legjobb meggyőződése szerint. Nem a társadalmi elvekhez lesz hű, hanem önmagához. És ezt elég jól sikerült megvalósítania.

Harsányi minden területen aktív volt. Kirándulásokat is szervezett, amelyekre a gyerekeket is el lehetett hozni. Később létrehozta a vállalati természetjáró szakosztályt, ami támogatást kapott a vállalat kulturális keretéből. De a dolgozók addigra már gyanakodtak, hogy mindezzel csupán a saját karrierjét szeretné elősegíteni. Csatlakoztak, de nem kötelezték el magukat. Voltak olyan kirándulások, amelyek esetében a gyülekező helyen csak Harsányi jelent meg. Esetleg egy-két nő, aki azt szerette volna, hogy Harsányi felfigyeljen rájuk. (De erről majd egy másik fejezetben.)

Az volt a legsikeresebb kirándulásuk, amelyik egy nagy közös ivászatba torkollt, és ez rossz hírért keltette az egész szakosztálynak. Másfél évig húzódott az ügy, és végül Harsányi feladta. De a szakosztály megszüntetése sem ment simán, hiszen addigra már minden vállalati munkatervben és jelentésben büszkén megemlítették.

Többször előfordult, hogy valamely ármánykodás következtében valamely munkatársa megharagudott rá. Harsányi ilyen esetekben igyekezett tisztázni a félreértést, de nem mindig hittek neki. Mert a rágalom zaftosabb volt, könnyebben el lehetett hinni, mint a valóságot.

Ilyenkor arra gondolt, hogy bár az illető (a volt barát) téves információ alapján ítélte, az a felelős a kapcsolatuk megromlásáért, mert gondolati hibát vétett, és nem tisztázta vele a tényeket. De Harsányinak minden oka megvolt rá, hogy az ilyen barátot tovább ne tekintse barátnak, hiszen az illető tényleg elkövette ezt a logikai és etikai hibát. Minden oka megvolt rá. Meglett volna rá az oka. De nem tette. Az eset miatt nem szerette kevésbé azt az embert (a felebarátjaként mindenképpen szerette), csak kevésbé bízott meg benne.

- Bizonyos dolgokat el kell tudni felejtetni - mondta neki egy munkatársnője.

- A jó és a rossz élmények végül egyaránt tapasztalattá válnak, a tapasztalatok pedig értékesek, azokat meg kell őrizni. Ne várjátok, hogy felejtsek. És ne várjátok el, hogy megbocsássak, amikor soha nem is haragudtam.

Harsányi előtt nem lehetett pletykálkodni, rosszat mondani valaki háta mögött, mert megkérdezte, hogy ezt a pletyka áldozatának szemébe is megmondaná-e az illető. Ebből persze az lett, hogy Harsányi előtt nem lehet semmit mondani, mert mindent visszamond.

Ő volt az egyetlen, aki nem lopta az irodaszereket, a géppapírt, a töltőtollat, aki hivatali idő alatt nem maszekolt, és látták rajta, hogy nem helyesli a többiek ilyen tevékenységét. Volt, aki ezért strébernek, a főnök kedvencének tartotta, és volt, aki csak egyszerűen hülyének. Bizony, Harsányi távolról sem volt a főnökök kedvence. Minden utasítást végrehajtott, de tele volt jobb ötletekkel. Ezt pedig a főnökök nagyon nem szeretik.

Ahogy telt az idő, egyre inkább fura öreg bútordarabnak tekintették, akinek a véleményére nem kell adni, és csak legyintettek rá. És a háta mögött gyakran kinevették. Utálták, de nehezen tudták volna megmondani, miért. Hiszen senkinek sem ártott. Ha csak nem az erkölcsi érzéküket (jobban mondva, érzéketlenségüket) irritálta. De hát sok nyugdíj előtt álló idős dolgozónak ez a sorsa.

Amikor eljött a nyugdíjaztatásának ideje, minden munkatársának adott egy személyre szabott ajándékot, egy fotót, egy csokit, egy díszgyertyát, és néhány szóban leírta, kivel milyen pozitív emléke volt. És meg is ölelte mindegyiket. Már aki hagyta magát. Mert a barátságos gesztus nem nagyon illett hozzájuk. És ha esetleg némelyikük meg is ölelte volna Harsányi kartársat, féltek a többiek előtt elárulni, hogy egy kicsit még mindig tisztelik az öreget.

Bement a főnökéhez is.

- Elnézést, hogy ezzel zavarlak, de szeretném, ha nem lenne semmilyen hivatalos búcsúünnepség meg ajándékgyűjtés a nyugdíjba vonulásom alkalmából. Tudod, nekem sosem a felhajtás számított.

- Ne aggódj, Tibor bátyám, ez fel sem merült - mondta a főnök.

32.

A Kádár-korszak Magyarországá egyébként Harsányi életének a legboldogabb, legkiegyensúlyozottabb időszaka volt. A Horthy-éra értelmetlen irredentizmusával, azzal, hogy mindent az elcsatolt országrészek visszaszerzésének rendelték alá, a zsidó-ellenesség tombolásával vagy a Rákosi-korszak népellenes politikájával összehasonlítva valóban olyan érzés volt, mintha a béke köszöntött volna az országra. Kádár értett hozzá, hogyan konszolidálja a

kommunista párt hatalmát, még hozzá úgy, hogy ne veszítse el sem a lakosság, sem a szovjet patrónusok bizalmát.

Lassan kezdett elterjedni a televíziózás. Mire Tibor kijutott a börtönből, addigra már sok családnak volt saját készüléke.

Bejöhettek a nyugati áruk (legelőször is a menta ízű rágógumi és az amerikai cigaretta, aztán a Coca Cola és még később a farmernadrág), Elvis Presleyt, Beatlest játszottak az újonnan alakult zenekarok, behoztak jó pár hollywoodi filmet, új folyóiratok indultak (igaz, azok az írók, akik 1956-ban exponálták magukat, egy ideig nem publikálhattak, sőt, néhányan még börtönbe is kerültek, és volt, akit csak a nyugati írók szolidaritása szabadított ki onnan). A lakosság hamar megértette, hogy ötvenhatról, az ötvenhatos „sajnálatos eseményekről” vagy nem szabad beszélni, vagy csak nagyon óvatosan. De mivel a rezsim stabilnak bizonyult, a magyarok kényelemszeretete hamar levette a napirendről a lázadást (egy ideig „hőbörgésnek” nevezték), és megszokták a szovjetek által a nyakukba ültetett Kádárt. Létrejött egy új kiegyezés, a nép és a kormány között (és azon keresztül a szovjetekkel), és ez valóban az 1867-es osztrák-magyar kiegyezéshez hasonlított. És ahogy annak idején a magyarok megkedvelték az 1848-as szabadságharcot vérbe fojtó „Ferencjósikát”, ugyanúgy elfogadták, majd megkedvelték az ötvenhatos felkelést vérbe fojtó „János bácsit”. A magyarok már csak ilyenek.

Harsányi úgy érezte, hogy ennél többet nem is várhatunk egy kommunista pártállamban. (Akik jártak más szocialista országokban vagy a Szovjetunióban, egyetértettek azzal a vélekedéssel, hogy a dolgok nálunk alakultak a legkedvezőbben, az élet nálunk volt a leginkább elviselhető.)

A belpolitikai feszültségek levezetésére a politikai kabaré bizonyult a legalkalmasabb feszültséglevezető szelepnak. A pesti kabaré újraélesztéséhez persze kellett a zsidók is, hiszen ebben a műfajban ők vannak igazán otthon. Kellér Dezső, Salamon Béla, Alfonzó után még az egykori ávós Komlós Jánosnak is sikerült megnevetetni a közönséget. Később Sas József és különösen Hofi Géza vált a közönség kedvencévé.

(Harsányi akkor még nem tudott Komlós ávós múltjáról, például a Rajk-perben játszott dicstelen szerepéről, de amikor hallott róla, akkor is az volt a véleménye, hogy aki ennyire tehetségesen alkalmazkodik az uralkodó széljáráshoz, és meglátja

a maga előtt nyíló lehetőségeket, derűtséget tud kelteni, az már megérdemli, hogy új esélyt kapjon.)

A magyarok kedélyét még két másik műfaj is felvidította: a táncdalfesztivál és a „Ki mit tud”. A lakosság nagy része ezeket nézte a tévében, ezekért izgult. A rádióban nagy sikert aratott a Szabó-család, majd a tévében a Szomszédok, amely voltaképpen az előbbinek a tévés megfelelője volt. De arra sem kellett sokáig várni, hogy igazi amerikai és mexikói sorozatokat lássanak az unatkozó háziasszonyok: tízezrek követték a dallasi olajmilliárdosok történetét vagy izgultak Isaura, a rabszolgalány sorsa miatt.

A televíziót már a legtöbben színesben nézték, de Harsányi sokáig kitartott a régi fekete-fehér készüléke mellett, amelyet ráadásul egy bizományi üzletben vett, 900 forintért. Kedvenc filmjei egyébként is fekete-fehér filmek voltak, és a színesre való átállás majdnem olyan volt, mint amikor a film elkezdett beszélni. A némafilmnek mozdulatokkal és részben feliratokkal kellett elmesélnie azt, amit a hanggal hoztak a néző tudtára. Ugyanígy lett új dramaturgiai hatásuk a színeknek.

Akik a tudomány iránt érdeklődtek, azok először Öveges professzor előadását nézték áhítattal, aztán a Delta tudományos híradót (és bár nem sokat értettek az egészből, a műsor után mindig egy kicsit okosabbnak érezték magukat), még később pedig Czeizel doktor genetikáról szóló sorozata keltett nagy figyelmet. Harsányi mindezeket nagyon szerette, de szokása

szerint mindennek a könyvtárban is utánanézett. A könyvtár valósággal második otthonává vált - hála Weiss bácsinak (akiről szintén semmit sem tudott, de ha nem vitték el Auschwitzba, valószínűleg egyébként is meghalt volna addigra).

Az enyhülés a könyvkiadásban is új korszakot nyitott. Harsányi lelkesen vásárolta az Olcsó könyvtár füzetait, és mindent elolvasott, amire azelőtt nem volt módja vagy ideje. Amikor elkezdtek kiadni az Új Magyar Lexikont, arra is előfizetett.

Újrakezdődött az ötvenes években pénzhiány miatt félbehagyott metróépítés, új Erzsébet-hidat építettek, az Ikarus-buszok elterjedtek a szocialista országokban és Afrikában, egyre többen tudták már saját televízión nézni a szilveszteri műsort, a színházi közvetítéseket, az értékes filmeket (köztük a két világháború közötti magyar klasszikusokat is, mint például a Hyppolit a lakáj vagy a Meseautó).

A sportközvetítésekben a tévé lassan átvette a rádió régebbi szerepét, Szepesi György izgatott kommentárjait felváltották Vitray Tamás csöndes magyarázatai, és élőben nézhettük az olimpiákat. (Az 1940-re tervezett tokiói olimpia a világháború miatt elmaradt, a londoni és a helsinki olimpiáról elsősorban a sajtó számolt be, és voltak rádiós közvetítések is.)

Harsányi számára kimaradt a londoni és a helsinki olimpia is, a melbourne-i olimpia közvetítését ugyan rádión keresztül figyelemmel kísérte, de a felkelés utóhatásai miatt nem koncentrálni tudt rá igazán. Aztán megint börtönben ült, így a római olimpia egyes eseményeit is csak másodkézből követhette. Végül 1964-ben láthatta volna a 24 évvel később mégis csak megrendezett tokiói olimpia eseményeit (de az időeltolódás miatt csak felvételtől). Tokióban a magyar labdarúgó válogatott nyerte az olimpiai aranyérmet. Mivel az egykori „aranycsapat” is a Helsinki olimpián tűnt fel (1952-ben), nagy reményeket fűzött ehhez a válogatotthoz is. Ugyanez megismétlődött 1968-ban a mexikói olimpián.

A magyar foci azonban Mexikó után sem küzdötte fel magát a világ bajnoki döntőig (dacára Albert, Bene, Sándor Csikar, Törőcsik, Nyilas Tibor egy-egy fellángolásának). Hiába lett Magyarország a szocialista tábor legvidámabb barakkja, a magyar focistáknak egyre rosszabbul ment. De hát semmi sem tökéletes.

A kapitalizmus építése

33.

A hetvenes évek közepén kitört az olajválság, és sejteni lehetett, hogy ez a tervgazdálkodást folytató országokba is „begyűrűzik”. Áremelések jöttek, az eddig megszokott mechanizmusok akadoztak. A nyolcvanas években már egyre többen elégedetlenkedtek a szocialista rendszerrel. Nem azért, mert rossz, hanem mert nem elég jó. Addigra ugyanis már a filmekből és a szórványos turistautakból megtudtuk, hogy mennyivel gazdagabbak nyugati szomszédaink, és hogy hiába mutatja a mi televízióink csak a tüntetéseket, azért a lakosság többsége jobban él ott, mint nálunk. Hiteleket vett fel a kormány, és ezek egy jórészt a jóléti viszonylagos szinten tartására ment el.

Látszott, hogy a kapitalista rendszer a versenyképesebb, de az sem jött magától, a kapitalizmust is fel kellett építeni.

Magyarországon az új gazdasági mechanizmus bevezetésének idején már kipróbálták az egyéni ösztönzők hatását. Most életbe lépett a személyi jövedelemadó rendszere, amelynek első lépése a fizetések „bruttósítása” volt. Harsányi nem értette, mi haszna van a jövedelem megduplázásának, ha rögtön be is kell fizetnünk a felét adóba. Már korábban felvették az országot a Nemzetközi Valutaalapba és a Világbankba is, de ettől nem változott az a szabály, hogy a felvett kölcsönöket vissza kell fizetni. Nöttek az energiaárak, a benzin, a gázolaj, és velük együtt az élelmiszerek árai is.

A „szabad szombatok” térnyerésével (először csak minden második, aztán már minden egyes szombat szabadnap volt) több lett az emberek szabadideje. Ezt Harsányi ugyan pihenésre fordította, de a legtöbben ilyenkor is dolgoztak, sőt, előfordult, hogy egy nap alatt többet kerestek, mint a hét többi öt napján.

A termelőszövetkezetek már a hatvanas években kísérleteztek a „melléküzemágakkal” (és ennek révén olykor több jövedelem keletkezett, mint a fő termelési ágazatukban). Az iparvállalatoknál ehhez hasonló volt a vállalati gazdasági munkaközösségek (a vállalati gmk-k) létrehozása. Tagjai az adott vállalat keretében, a vállalat gépeivel és helyiségeiben végeztek olyan jövedelmező tevékenységet, amely nem fért bele a vállalat profiljába. (Harsá-

nyinak erről is különvéleménye volt: minden belefér a profilba, amit belevesznek, csak arra kell ügyelni, hogy az illető tevékenység társadalmilag hasznos legyen, és ne legyen ráfizetéses. De az eredeti elgondolást követve csak a gmk növekedett és a benne részt vevő dolgozók jövedelme gyarapodott, maga a vállalat ugyanolyan ráfizetéses maradt.) Vállalaton kívül is lehetett gmk-t alapítani, de ez már a magáncégek világába vezetett. Rohamosan alakultak a KFT-k, BT-k és a részvénytársaságok, majd a háború előtti Budapesti Értéktőzsde is újra kinyitott, és attól kezdve már ügyes részvénykereskedéssel is lehetett pénzt keresni. Harsányi ebben nem vett részt. Részből mert elvileg nem értett egyet a pénzszerzésnek ezzel a módjával, de azért is, mert egyáltalán nem volt üzleti érzéke. Az árhullámozás figyelése helyett inkább könyveket olvasott, új dolgokat talált fel, vagy legalább ki.

Először természetesen a bútorszakmában jelentkezett az ötleteivel. Megtervezte a „mindentudó bútort” (amit tetszőlegesen lehet összeszerelni, az építőköcska elv alapján). Ez a később népszerűvé váló IKEA termékeinél is jobb volt, mert míg a svéd lakásberendezési cég kreativitása megmaradt annál, hogy egy dobozba beletettek minden alkatrészt, amit otthon a vásárló szerelhetett össze, a Harsányi-féle variabútor az egyik nap lehetett szék, a másik nap asztal, a harmadik nap már könyvespolc. Bemutatta a mérnököknek a tervrajzait, de senki sem látott benne fantáziát. Túlságosan ormótlannak találták.

- Talán gyerekjátéknak, bababútornak el lehetne adni, az Ezermeister Áruházban - mondta az egyik mérnök. Ez elvette Harsányi kedvét. - Hogy lehet, hogy kicsiben a Legónak sikerült az, ami nekem nagyban nem?

A párt nagy súlyt fektetett rá, hogy a szegény rétegeket ne sújtsák annyira az áremelkedések, és ezt Harsányi helyeselte is - addig, amíg ki nem derült, hogy szerény fizetésével már ő is a gazdagabbak közé számít.

A politikában nagy előrelépést jelentett az országgyűlési választásokon a kötelező többes jelölés. Harsányi elgondolkodott azon, hogy ne jelöltesse-e magát képviselőnek, de aztán visszariadt a feladattól. Odáig el sem jutott, hogy rájöjjön: a többes jelölések rendszerében is csak az jut a listára, akit valamely politikai tömörülés támogat. Ha ez nem a párt, akkor egy nagyvállalat vagy egy helyi illetőségű érdekcsoport.

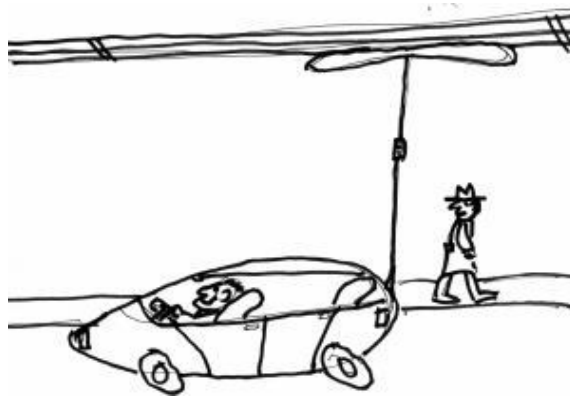
A legnagyobb változások még csak ezután jöttek. A rendszerváltás magával hozta a régi, nagy nevű magyar vállalatok eladását, a privatizálást, a munkanélküliség növekedését, miközben a „szociális háló” lyukai mind nagyobbra tágultak. A kezdeti eufóriát az általános kiábrándulás váltotta fel.

Mindez 1990 után válságos helyzetet teremtett. Az állami vállalatok egymás után mentek csődbe, köztük az a faipari vállalat is, amelyben Harsányi dolgozott. Egy osztrák vállalkozó vette meg, de hamarosan lebontotta, és garniszállót épített fel a helyén, amely a prostitúció egyik kedvelt bázisává nőtte ki magát. „Így kurvulnak el a legszebb elképzeléseink” - mondta Harsányi egy barátjának, amikor elsétáltak a vállalat hűlt helye előtt.

Szerencsére addigra már nyugdíjba vonult. Belépett egy cégbe, amelyik állami pályázatokon alvállalkozóként próbált érvényesülni (Harsányi csak az üzleti reklámban segített nekik), de amint változott a politikai széljárás, az addigi összeköttetések megszűntek, arra pedig a vezetőségnek nem volt energiája, hogy más korrump politikusokkal is felvegye a kapcsolatot. A cég még elvegetált egy ideig, de a bevétele egyre kevesebb lett.

Harsányi arra nem érzett erőt, hogy magánvállalkozásba fogjon. Már attól visszariadt, hogy hiteleket vegyen fel, hiszen a kamatok magasak voltak, és nem bízott a vállalkozása „termőre fordulásában”. Különben sem volt hitelképes a nyugdíjával.

Ötletei továbbra is voltak, nem is akármilyenek. De amikor érdeklődött az egyes szakmákat képviselő ismerősei között, hogy ki tudna felvállalni ezeknek az ötleteknek a megvalósítását, mindenki rázta a fejét. Két dolgot mondtak neki: vagy azt, hogy az ötlete hasznavehetetlen, vagy hogy más már kitalálta. (Néha mind a kettőt egyszerre.) Az ötletek között feltétlenül meg kell említeni a személyautók számára javasolt „hordozható árnyékot”: ez egy modulokból álló, kinyitható ernyő volt, amit a csomagtartóra lehet felszerelni, és nemcsak a kormányt és a műszerfalat védte a felmelegedéstől, mint a nyugatról elterjedt fóliák, hanem az egész gépkocsit. Kidolgozta a troli vonalakon közlekedni tudó elektromos autó tervét (ennek kipróbálását a Budapesti Közlekedési Vállalat nem engedélyezte, félve az esetleges közlekedési dugóktól). Később az otthoni kerékpáros áramgenerátorhoz is voltak értékes javaslatai. Sajna, mint ahogy a politikában, úgy a gazdaságban sem hasznosították az ötleteit.

- Olyan vagyok, mint Alexandriai Hérón, aki már az időszámítás előtt feltalálta a gőzgépet, de mindenki csak játékszett látott benne. Én is ennyivel előztem meg a koromat - viccelődött baráti körben, de némi csalódottsággal a hangjában. És ezen nem is csodálkozhatunk.

Az egyetlen kockázatos vállalkozása az volt, hogy a nyolcvanas évek végén a tanácsi lakását szövetkezeti lakásra cserélte. Az új lakás rossz hírű lakótelepen volt, sok volt a betörés, egyesek már elkezdtek menekülni. Harsányinak azonban ez is megfelelt. Mivel rendkívül takarékos volt, úgy is mondhatnánk, hogy smucig, semmire sem költött, ami nem volt muszáj, volt egy kis pénze az OTP-ben, némi részletfizetéssel megúszta a minőségi különbséget. Panellakás, másfél szoba, a tizedik emeleten, de fürdőszobás, távfűtéses, liftes. (Igaz, az utóbbit „intim liftnak” nevezték, mert szűk volt, túlságosan is közel hozta a lakókat. A bútorokat csak a lépcsőházban lehetett felcipelni.) Úgy gondolta, hogy ez a lakás már élete végéig megfelel.

34.

Az ország sorsa továbbra is intenzíven érdekelte. Azért küzdött, hogy a privatizáció során ne veszítsék el a dolgozók a munkájukat, hanem a vállalatukon belül kapjanak új munkakört. Hivatkozott a japán cégekre, amelyek generációkon át megtartották a dolgozóikat, az apa után náluk helyezkedett el a fiú és az unoka is. Kidolgozott egy elképzelést, amelynek az volt a lényege, hogy a vállalat a piacnak megfelelően úgy váltson profilt, hogy egyben a dolgozókat is átképezi. Harcolt az állami vállalatok privatizációja, külföldi kézbe adása ellen, és tüntetéseket szervezett az ily módon bezárt régi, jó nevű cégek dolgozói mellett.

Javaslatokat adott be, újságoknak írt, és maga is részt akart venni az ügyek intézésében. Volt is, ahol szívesen fogadták a segítségét, plakátragasztást, szórólap-terjesztést bízta rá, de az ötleteit nem hallgatták meg. A leggyakrabban azzal utasították el a javaslatait, hogy „ez nem így működik”. - De hát ahogy ti csináljátok, úgy sem működik - gondolta magában.

Először a régi MSZMP megmaradt keményvonalasaival próbálkozott, mert úgy gondolta, hogy a szocializmus nem volt annyira rossz, hogy teljesen elutasítsák. Egy megújult kommunista pártnak épp úgy helye van egy demokratikus parlamentben, mint a nyugat-európai országok hasonló pártjainak. Már az első demokratikus választások előtt javasolta, hogy falfestésekkel sugallják az embereknek, hogy „MSZMP = LÉTBIZTONSÁG”. Ötletét nem valósították meg, pedig lehet, hogy ezen múlt volna a parlamentbe való bejutásuk.

Különböző fórumokon hozzászólásként felvetette, hogy a szocializmus bizonyos értékeit, a teljes foglalkoztatottságot, a munkahelyi biztonságot, az alacsony árszínvonalat meg lehetne tartani. Vagy legalább csinálják úgy, mint Kínában, ahol lehetővé tették a vállalatalapítást, külföldieknek is, viszont nem kellett bezárni az állami cégeket. De úgy tapasztalta, hogy a volt MSZMP-káderek csak a kommunista múltat sírják vissza, és nem vállalják, hogy igazi kiutat kínáljanak a rendszerváltozás betegségeitől szenvedő országnak.

A reformkommunistákról nem volt jó véleménye. Néhányukat már ismerte, és úgy tapasztalta, hogy nem a nagyobb demokrácia reményében akarják megdönteni a pártállamot, hanem azért, hogy az addig a hivatalukhoz kötődő kedvezményeket és javakat magánemberként is megtarthassák, azaz előbb a pártot privatizálták, hogy rátehessék a kezüket a közvagyonra is.

Az SZDSZ-szel az volt a baja, hogy a politikai liberalizmus helyett nagyobb súlyt helyeztek a piaci vállalkozás szabadságára, nem védtek meg az embereket. (Néhány év alatt ők is elveszítették a választóik nagy részét.)

Még az antiszemita Csurkával is kísérletezett. Levelet írt neki, amelyben javasolta, hogy ne a zsidókat húzza vissza, hanem a tehetséges nem zsidó fiataloknak biztosítson népi kollégiumot. Az íróból lett politikus válasza sem méltatta.

Gyurcsány az improvizációival és az ügyetlenségével veszítette el előtte a tekintélyét. Egy nyílt fórum szünetében négy-szemközt meg is mondta neki, hogy az lenne a legjobb, ha néhány évre a háttérbe húzódna, mert a személye nagyon sok embert irritál. Az őszödi beszédének kiszivárogtatása elvette az esélyét a visszatérésre, azt a hangszalagot pedig bármikor, tíz, húsz év múlva is lejátszhatják, az újabb miniszterelnöki megválasztására semmi esély. Gyurcsány figyelmesen meghallgatta, de nem változtatott a politikáján.

Harsányiban egyszer csak felötlött, hogy ha nincs igazán megfelelő párt, akkor ő maga is szervezhetne egyet. De amikor néhány ismerőst megkérdezte, belépnének-e, mindannyian csak a fejüket csóválták.

- Belőled aztán sosem lesz igazi politikus - mondta egyikük.

- Miért nem?

- Mert nem ismered az embereket. Nem tudsz nekik olyat ígérni, amit el is hisznek.

- Hát ígérjünk együtt! Dolgozzunk ki egy reális programot, és keressünk hozzá támogatókat! Nem hiszem el, hogy az embereket nem lehet ezzel meggyőzni.

- Sok sikert kívánok a pártalapításhoz. De rám ne számíts!

Leomlott a berlini fal, lezajlott Csehszlovákiában a „bársonyos forradalom”, és nálunk is véget ért a Kádár-korszak.

Harsányi tisztelte Kádárt, de egy ideje már azon a véleményen volt, hogy át kellene adnia a stafétabotot egy fiatalabb, de ugyanolyan meggyőződéses kommunistának. Ez nem történt meg. Talán nem is volt ilyen fiatal meggyőződéses kommunista. Kádárt lemondatták. Emlékezetes kép, ahogy utolsó felszólalása után a feleségével szomorúan jön le a lépcsőn. Egyedülálló esemény volt ez.

Magáról a magyar lakosságról egyre rosszabb véleménye alakult ki. Amikor 1989-ben arra szavazott a nép (igaz, minimális többséggel), hogy az államelnököt ne a választások előtt, hanem az új Országgyűlés összehívását követően válasszák meg, akkor voltaképp lemondott a közvetlen elnökválasztás jogáról, méghozzá úgy, hogy ezt észre sem vette.

A Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokraták Szövetsége alkut kötött, az SZDSZ-es Göncz Árpádot választották meg államelnöknek, és cserébe a második legnagyobb párt nem gördített akadályt az MDF kormányzása elé. Göncz Árpád ugyan kiváló elnöknek bizonyult (visszatekintve ő volt a legjobb), de a magyar politikai rendszer ennek az egyszeri alkunak köszönhetően örökre eltorzult.

1989 júniusában Nagy Imrét és mártírtársait újratemették, a Hősök terén rendezett szertartást élőben közvetítette a tévé. Harsányi nem ment ki, mert túlságosan felzaklatónak érezte az eseményt, így azt is csak a közvetítés során hallotta, ahogy az ellenzék egyik ifjú vezére, bizonyos Orbán Viktor, dacosan követelte a szovjet csapatok kivonását. Nem volt jó véleménye a beszédre, úgy gondolta, hogy nem érdemes a demokratizálódó szovjet vezetést provokálni. Kimennek ők maguktól is, Gorbacsov több megnyilatkozásából a közép-európai szovjet jelenlét feladásának stratégiájára lehetett következtetni. Kicsit olyan volt a beszéd, mintha a lenyugvó napnak mondanánk, hogy „takarodj!”

Meghalt Kádár János. Sokan vettek részt a búcsúztatásán a Kerepesi úti temetőben. Erre az eseményre elment Harsányi, mert úgy érezte, hogy a kádárizmus megérdemel ennyi tiszteletet. Elvégre sem előtte, sem azóta nem éltek olyan jól a magyarok, és nem volt kisebb a gazdagok és a szegények közötti különbség. Amellett Kádárt nagy bűnök is terhelték. Már Rajk László elítélése idején is ő volt a belügyminiszter, és tisztában kellett

lennie Rajk ártatlanságával, legalábbis a jugoszláv kapcsolat tekintetében, és Harsányi sosem tudta megbocsátani Kádárnak, hogy a kétfrontos harc meghirdetésekor csak Nagy Imréeket végeztette ki, Rákosit és Farkas Mihályt nem, pedig ő, Harsányi, erre külön is felhívta a figyelmét. De mindent összevetve elismerte Kádár államférfiúi kvalitásait.

A rendszerváltozással kapcsolatos intézkedések közül egyet különösen fontosnak tartott: eltörölték a politikai bűnökre kiszabható halálbüntetést. Mennyi értékes életet lehetett volna megmenteni ezzel a negyvenes-ötvenes években! (A Szovjetunióban pedig a harmincas évektől.) Mennyire más lenne ma a világ, ha nem végezték volna ki az októberi forradalom bolsevik vezéreit, Trockijt (a Vöröshadsereg megszervezőjét), Tuhacsevszkijt (a harmincas évek szovjet vezérkari főnökét), Kun Bélát, Rajk Lászlót, Nagy Imrét és a baloldali mozgalom számos nagy egyéniségét! Élhetek volna ezek börtönben is, megírhatták volna emlékirataikat, és kivárhatták volna, amíg rehabilitálják őket.

A magyar közéletben az okozta a legnagyobb izgalmat, hogy ötvenhatot egyre kevesebben voltak hajlandók ellenforradalomnak nevezni, egyre többen hivatkoztak rá népfelkelésként, illetve később forradalomként. (A legnagyobb hatása Pozsgay Imre nyilatkozatának volt a 168 Óra című heti rádiós újságban, 1989. január 28-án.) Harsányi sokat töprengett ezen a dolgon. Úgy gondolta, hogy mindhárom megnevezésnek van jogosultsága. Az világos, hogy felkelés volt, méghozzá a nemzet egészére kiterjedően. (Talán a negyvennyolcas forradalomnak sem volt ekkora tömegtámogatása.) Másrészt forradalom is volt a szó polgári értelmében, a demokrácia kiterjesztése irányában tett nagy lépés. De még az „ellenforradalom” megnevezés is illik rá. Ennek a terminus technicusnak ugyanis csak a marxista történelemfelfogás szempontjából van értelme. Mivel az ötvenes években már a szocializmust akartuk építeni (ami a kommunizmust megelőző társadalmi szakasz), a polgári demokrácia visszaállítása mindenképpen visszalépés lett volna. Nemzeti felkelés volt, de rövidesen eljutott a negatív stádiumba is, ami az erők szétforgácsolódását és az egyes lakosságcsoportok elleni gyűlölködés felélénkülését hozta felszínre.

Romániában sokkal erőszakosabban történt a szocialista rendszer lebomlása. Ceausescu mindent megtett a hatalma megőrzéséért. De hiába korbácsolta fel a nacionalista szenvedélyeket, elégük volt belőle a románoknak. Helikopterrel kellett menekül-

nie a bukaresti nagygyűlésről, elfogták és a házaspárt rövid úton kivégezték. Mint Mussolinit annak idején a szeretőjével együtt. Harsányi ugyan úgy gondolta, hogy érdemes lett volna őket valamilyen nemzetközi bíróság elé állítani, de tudomásul vette, hogy vannak olyan pillanatok, amikor vállalni kell a törvénytelenséget is, mert a hatalom logikája nem tűri a hosszas huzavonát. Akkoriban az egész ország leste a romániai forradalom fejleményeit, az eseményeket a televízió élőben közvetítette.

Harsányi nem volt vallásos, de kisgyermekkorától tisztelte Jézus tanításait, így talán megkockáztathatjuk, hogy keresztény módra élt. De nem tetszett neki a katolikus egyház világi hatalmának visszaállítása. Nevetségesnek tartotta az 1989-ben felújított Szent Jobb körmenetet (vajon ismerték-e Szent István intelmeit a körmenetben részt vevők?), és a szerzetesrendek visszaállítása is abszurd fejlemény volt. Annak idején a szerzetesrendek az egyház monolitikus hatalmát árnyalták, de a reformáció (pontosabban: a reformáció sok-sok hulláma) már elavulttá tette őket. Mindezt persze csak gondolta Harsányi, nem mondta ki, hiszen mindenkinek jogában van azt hinni, amit akar.

Harsányi már régóta nyugdíjas volt. Szeretett volna még valamit tenni a hazájáért. Az Antall-kormány első lépései elbizonytalanították. Amikor Antall kijelentette, hogy lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke kíván lenni, Harsányi feltette magának a kérdést: hogy lehet valaki lélekben miniszterelnök? A miniszterelnöki poszt intézkedési jogot jelent, egy magyar miniszterelnök pedig legfeljebb erőfeszítéseket tehet a határainkon túl élő magyarok helyzetének javítása érdekében. Amikor Hitler akart változtatni a Csehszlovákiában és Lengyelországban élő németek sorsán (mint az egy néphez tartozó egy vezér), az nagyon rosszul sült el.

De jött a „taxis blokád”, és Harsányi a másik oldalból is kiábrándult. Egy benzin-áremelés miatt három napig megbénult az ország.

És miért a taxisok? Rossz tapasztalatai voltak a csaló, az autóban cigarettázó, arrogáns taxisokkal. (Egyszer valamelyikük még azt is megengedte magának, hogy az út szélén dolgozó roma munkásokat „brazil gépsornak” titulálja.) Ezek sztrájkolnak? Ha Harsányi lett volna a belügyminiszter, valószínűleg tankokkal tisztította volna meg az utcákat. De - az ország szerencséjére - már nem volt ennyire aktív, és főleg nem volt hatalma hozzá.

Sok apróságról ejthetnénk még szót, mivel ezek is élénken foglalkoztatták hősünket. Ilyen „apróság” volt a Bokros-csomag, amely 1995-ben rá akarta ébreszteni a lakosságot a gazdaság válságos állapotára, el is érte a kitűzött célt, de a társadalmi elégedetlenség a Horn-kormány bukásába került, utána pedig töretlenül folytatódott a helytelen gazdaságpolitika. (Ami igaz, erről is volt véleménye Harsányinak, de ezúttal nem mérte fel jól a helyzetet. Kitalált egy viccet, és megpróbálta elterjeszteni. Szerencsére ez sem terjedt el. A vicc így szólt: „Bokros pénzügy-miniszter új, állami hírcsatornát alapított. A neve: *Bokros News*.”)

A kilencvenes években a délszláv polgárháború döböntette rá Harsányit, hogy a civilizált külsőségek (Jugoszlávia esetében a politikai szabadság, az intenzív nyugati turizmus, a szarajevói olimpia, az élénk nemzetiségi könyvkiadás, a nyugatnémet turistáknak épült sok szálloda) nem akadályozzák meg a háborút. A civilizáció máza egy pillanat alatt lemállik, a népek újra intenzíven gyűlölik egymást, és szörnyűbbnél szörnyűbb rémtetteket követnek el. A fényes üzletek és a televíziós műsorok nem jelentenek garanciát a barbárság ellen. (Ráadásul kiderült, hogy a magyar kormány fegyvereket juttatott az egyik harcoló félnek, de lehazudta. Ha pedig a hazudozás törvényes, akkor mit ér a demokrácia?)

Ezt a fejezetet egy másik Harsányi-féle szellemeskedéssel zárjuk. Melyik a legtartósabb magyar pénz? A fillér. Mert az volt váltópénze a koronának, a pengőnek és a forintnak is, és túlélte mindegyiknek az inflálódását. Azaz 1999-ben eltűnt, és azóta senki sem látta.

Világok harca

35.

A hidegháború igazából már 1945-ben elkezdődött, az amerikai atombomba bevetésével. Néhány év állt rendelkezésre, hogy az amerikaiak és a szovjetek kialakítsanak valamiféle értelmes megoldást a nukleáris fegyverek közös ellenőrzéséről. Ez azonban elmaradt, és elkezdődött a két világrendszer halálos vetélkedése.

Legelőször a koreai háború lángolt fel. Az úgynevezett béketáborban elsiklottak az észak-koreai agresszió ténye felett, és az amerikai imperialistákat kárhoztatták (akik azonban az ENSZ-haderő égisze alatt léptek fel, és a döntést a szovjet ENSZ-nagykövet sem vétózta meg). Mérhetetlen pusztulást okozott ez a háború, és a végén a kínai önkéntesek beavatkozása révén került vissza ugyanoda a határ, ahol a háború előtt volt. Az öldöklésnek semmi értelme sem volt. De béke helyett még mindig csak tűzszünetet kötöttek.

Hruscsov, a Sztálin utáni szovjet reformista vezető, kétszer is majdnem katasztrófába sodorta a világot. A berlini válságot a Kelet-Berlint körbezáró fal építése enyhítette (mivel ekkor kiderült, hogy a szovjetek nem a nyugatot akarják elfoglalni, hanem a keleti országrészt bezárni). De 1961 októberében, amikor a szovjetek Kubába akartak atomrakétákat telepíteni, a világ igazán a nukleáris háború közvetlen közelébe sodródott. A szovjet diplomaták a Biztonsági Tanácsban is hazudtak erről, de egy amerikai kémrepülőgép fotói kiderítették az igazságot.

Harsányi is nagyon nyugtalan lett. Tudta, hogy a karibi válságot csak kompromisszummal lehet megoldani. A börtönből írt Hruscsovnak és Kennedynek, és azt javasolta, hogy a kubai szovjet rakéták eltávolítását a törökországi amerikai atomtámaszpont felszámolásával ellentételezzék, azonkívül az Egyesült Államok mondjon le Kuba megtámadásáról. Nem kapott választ, de a két vezető végül megállapodott a kölcsönös visszalépésben. Kennedy a nyilvánosság előtt csak azt ígérte meg, hogy békén hagyja Kubát, de mint később kiderült, Harsányi másik javaslatát is elfogadta, csak titokban. Harsányi boldog volt, úgy érezte, hogy nem élt hiába, lényegében ő mentette meg a világot a nukleáris katasztrófától.

1962-ben meggyilkolták Kennedy elnököt. A világ megint megrázkódott, különösen amiatt, hogy az állítólagos merénylő, Oswald, járt a Szovjetunióban, ott meg is nősült, majd a hazautazása után Castrót támogató röplapokat osztogatott. Olyan volt ez, mint a kubai válság újrajátszása. Szerencsére ezúttal volt egy kis idő, Johnson alelnök gyorsan átvette az elnöki teendőket, a Warren-bizottság pedig jó hosszú időre elhúzta a vizsgálatot. Harsányi is nyugtalan volt, mert ez a merénylet azzal fenyegetett, hogy a két szuperhatalmat közvetlenül is egymás ellen fordítja. Ha Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökös meggyilkolása kirobbantotta az első világháborút, akkor a két legnagyobb vezető egyikének a meggyilkolása, feltételezhetően a másik által, kirobbanthatta volna a harmadik világháborút.

Hruscsovot nagy meglepetésre nemsokára leváltották (a hivatalos bejelentés szerint az egészségi állapota miatt ő maga mondott le, de ezt Harsányi nem hitte el). A szovjet állam történetében ugyanakkor ez volt az első békés hatalomátadás, és ez némi reménnyel kecsegtetett. De jött a hosszú Brezsnyev-korszak, amire a gazdasági pangás, a politikai bezárkózás volt a jellemző.

A politikai kötélhúzás mellett elkezdődött a két szuperhatalom űrversenye is. 1957-ben a szovjeteknek sikerült fellőni az első szputnyikot, 1961-ben pedig Jurij Gagarin lett az első ember a világűrben. Végre a világ a fegyverkezési versenyen kívül is izgulhatott valamilyen vetélkedés miatt.

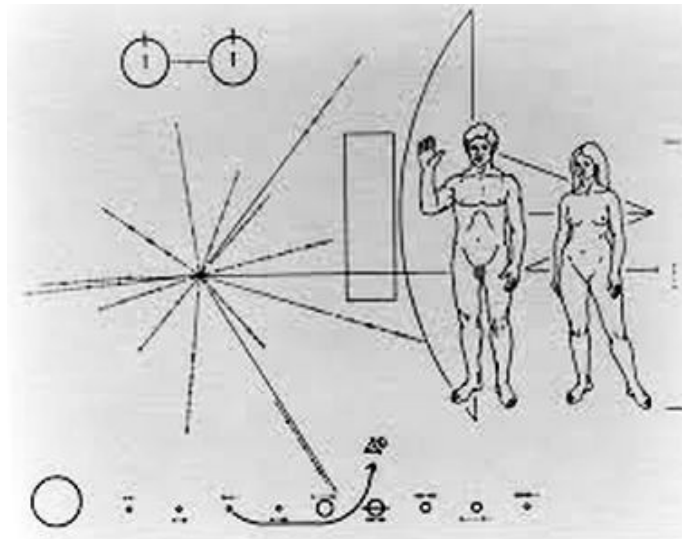
Gagarin űrrepülését sokan kételkedve fogadták. - Ha eddig az oroszok mindenben hazudtak, miért ne hazudnának most is? - mondta valaki az utcán.

De ezután is szovjet sikerek következtek: Tyereskova, az első nő az űrben, Leonov, az első űrhajós, aki az űrhajóból kismászva az első űrsétát hajtotta végre, a többszemélyes űrhajó, a sima holdleszállás, az első űrszonda a Vénuszra és a Marsra.

A Holdra azonban az amerikaiaknak sikerült először embert juttatniuk (és Harsányi szemében ez még a szputnyiknál és a Föld körüli űrrepüléseknél is nagyobb teljesítmény volt). Ez 1969 nyarán történt, és a szovjetek hirtelen úgy tettek, mintha soha nem is akartak volna embert juttatni a Holdra, és elkezdtek a Föld körüli űrállomásokkal foglalkozni, a Holdra pedig, később, csak egy ember nélküli járművet küldtek.

Mindenki azon izgult, hogy a vetélkedés ne torkoljon háborúba, ezért Harsányi is fellelégzett, amikor létrejött a Szozuz-Apollo program, azaz a két rivális hatalom közös űrrepülést hajtott végre, a szovjet és amerikai űrhajósok kezét fogták az űrben.

A két amerikai Voyager űrszondának még ambiciózusabb küldetése volt: kijutni az egész Naprendszerből. Egy-egy plakettet is vittek magukkal, amelyen - reményeik szerint - érthetően, képekkel magyarázták el, hogy kik az emberek, és hogy honnan küldték a világmindenségbe a szondát. Tibor örült, hogy ennek a vállalkozásnak is kortársa lehetett. Ez a két szonda nemcsak az ismeretlenbe utazott, hanem egyben a jövőbe is. Ha nem történik semmi bajuk, akkor ezer évek múlva is hírt adnak az idegen élőlényeknek, amikor az emberiség talán már nem is létezik.

Az űrrepülések lassan rutin jellegűvé váltak, a szovjetek egymás után lőtték fel a szövetséges országok egy-egy űrhajóját (a magyarok közül Farkas Bertalan részesült ebben a megtiszteltetésben). Ennek révén Magyarország is az űrhatalmak közé emelkedett. Bár Harsányi könnyebben azonosult Magyarai Bélával, a „kiképzett űrhajóssal”, akinek nem adatott meg a siker. Farkas „Berci” útját országos kampány kísérte, broszúrákat adtak ki, a televízió élő adásban számolt be a fejleményekről, sőt, még azt az „űrhajós-konzervet” is meg lehetett vásárolni, amelyikből ez alatt a repülés alatt táplálkoztak.

Harsányi öregként is megmaradt annyira kisfiúnak, hogy ezek a tudományos sikerek fellelkesítették (egy ideig megvásárolta a különböző magyar, angol, orosz, német és francia nyelvű hírlapok képes tudósításait egy-egy üreseményről). És az úrkalandokért sokkal hálásabb volt izgulni, mint a magyar labdarúgásért. Az úrkutatásban végül mi is labdába tudtunk rúgni (Farkas Bercin kívül különféle tudományos és műszaki eszközökkel is hozzájárultunk a sikerhez).

A világok harca töretlenül folytatódott, a szocialista országok tömbjén belül is. Csehszlovákiában Dubček irányításával egyfajta „ember arcú szocializmus” modelljével kísérleteztek. A Brezsnyev-féle konzervatív vezetés ezt nem tűrte, és Csehszlovákia átmeneti megszállásában Magyarország is részt vett. Harsányit ez felháborította, hiszen ezzel a szocializmus demokratizálása hosszú időre megrekedt. Harsányi nagyon drukolt a csehszlovákoknak, és egyetértett Kádárral, hogy valahogy kompromisszumra kellene jutni, elkerülendő a visszaesést.

A Szovjetunió tanult ötvenhat kezdeti katonai kudarcaiból, az első pillanattól kezdve teljes erővel támadott, és ezzel a „prágai tavaszt” elsöpörte. Tankok jöttek a fővárosba, és az ellenállás néhány napon belül megszűnt.

Harsányit ez a katonai beavatkozás elkésérítette. Ráadásul amikor a felvidéki magyarok meglátták a magyar páncélosokat, még az is eszükbe jutott, hogy talán ők is visszakerülhetnek az anyaországhoz. Most azonban nem ismétlődött meg 1938. Amikor a katonai akció véget ért, minden szocialista ország hadserege kivonult. Kivéve a szovjeteket. Ők maradtak.

A napi hírek közül említésre méltó, hogy 1978 januárjában az Egyesült Államok visszaszolgáltatta a világháborúban a birtokába került „szent koronát”. Ez nem töltötte el nagy örömmel Harsányit, mert arra gondolt, hogy ha korona van, akkor király is lehet (Habsburg Ottó készen állt volna a koronázásra), és egy király nélküli főkormányzónak sem örült volna. Ezt a szerepet már Horthy Miklós játszotta.

A világok harca a sportra is kiterjedt. Amikor 1979 decemberében a szovjet csapatok beavatkoztak Afganisztánban (a szocialista irányultságú fordulat támogatására), több nyugati kormány meghirdette az 1980-as moszkvai olimpia bojkottját. Ennek Harsányi véleménye szerint semmi pozitív hatása sem volt, hiszen Afganisztánban még egy évtizedig zajlottak a harcok,

viszont az olimpiai mozgalmat nagy csapás érte. A véletlennek köszönhető, hogy 1984-ben Los Angelesben hasonlóan csonka olimpiát rendeztek az amerikaiak, hiszen akkor a szocialista országok nagy része nem ment el. (Harsányi a nyugati hetilapokban olvasta, hogy egyes szervezetek bejelentették, hogy zaklatni fogják a szovjet sportolókat, és disszidálásra fogják őket bátorítani, az amerikai kormány pedig nem tett semmit a provokációk elkerülésére.)

Komédiába illő fejlemény volt, amikor Brezsnyev halála után előbb a halálosan beteg Andropov, majd a halálosan beteg Csernyenko került a szovjet hatalom csúcsára. (Az a pesti vicc gyorsan terjedt, hogy „Az SZKP melyik osztályáról választják a következő főtitkárt? Az intenzív osztályáról.”)

Közben Gdanskban sztrájkok kezdődtek, a nyugtalanság tovább terjedt, hamarosan az egész országot megbénította, és csak a nyílt katonai diktatúra bevezetése állította meg a teljes összeomlást. Harsányi ettől is elkeseredett. Bízott a szocializmus megreformálásában, de Berlin, Poznan, Budapest és Gdansk arra utalt, hogy erre gyakorlatilag nincs esély. Amellett nevetségesnek találta, hogy a sztrájkolók egyik követelése az volt, hogy misét tarthassanak a gyárban (egy folyóiratban térdelő munkásokat is lehetett látni). Harsányi hitt a jézusi tanításokban, de úgy vélte, hogy nem a katolicizmus vezet el egy új, igazságos és emberközpontú társadalomhoz.

Amikor a Szovjetunió Nyugat-Ukrajnában és Belorussziában olyan atomrakétákat helyezett el, amelyek néhány perc alatt el tudták volna érni az európai amerikai támaszpontokat, az amerikaiak elkezdtek telepíteni az „eurorakétákat”. Később a cirkáló rakéták is megjelentek, amelyek az ellenség területére mélyen behatolva, a radarkészülékek vételi körzete alatt, minden célpontot percek alatt le tudtak volna rombolni. Harsányit ez nagy aggodalommal töltötte el. Levelet adott át a budapesti amerikai, majd a szovjet nagykövetségeknek, amelyben kimutatta, hogy ezzel a saját biztonságukat a kritikus szint alá süllyesztik, és vagy meg kellene állapodniuk az ilyen rakéták gyártásának tilalmáról, vagy legalábbis létre kellene hozni egy közös parancsnokságot, hogy csökkentsék a véletlen atomháború veszélyét. (Azért ment el másodiknak a szovjet nagykövetségre, hogy ha letartóztatnák, a másik levelet az amerikaiak akkor is megkapják.)

A leveleinek semmi foganatja nem lett, talán már a portán a szemébe dobták, de Harsányi mint állampolgár és békeharcos nem tehetett magának szemrehányást.

A két szuperhatalom (akkor már így nevezték őket) tovább haladt a külön fejlesztés útján. Reagan elnök meghirdette a „csillagháborús” programját (a magyar származású Teller Ede ötlete alapján), amelynek célja az volt, hogy a szovjet rakétákat közvetlenül kilövés után, a világűrbe telepített mesterséges holdakon lévő lézerfegyverekkel kell megsemmisíteni. A szovjetek erre azzal válaszoltak, hogy még több interkontinentális ballisztikus rakétát gyártottak, és a világbéke még nagyobb veszélybe került.

Ezt már nem lehetett tovább csinálni. Amikor a KGB által támogatott Gorbacsov meghirdette a peresztrojkát és a glaznyoszttyot (az átépítést és a nyilvánosság politikáját), Harsányi megint nyugtalan lett.

A helyzet nem alakult rózsásan. Nem sokkal Gorbacsov hatalomra kerülése után, 1986. április 26-án súlyos baleset történt a csernobili atomerőműben. Nagy mennyiségű radioaktív anyag került a légkörbe, és ezt Skandináviában észlelték először. A megriadt szovjet apparátus nem tudta kezelni a problémát, napokig hallgattak róla, még a május elseji felvonulásokat sem fűjták le. A Szabad Európa Rádió sietett az ítélettel: lám, ennyit ér a gyakorlatban az „átláthatóság” politikája. A baleset világszerte megbetegedéseket okozott, Magyarországon is.

Kínában is megújult a politikai stílus, de ott nem a politika liberalizálására, hanem a gazdaság sokoldalú fejlesztésére helyezték a súlyt, ezáltal Kína lett az az ország, ahol a befektetett amerikai dollár a leggyorsabban megtérül és gyümölcsözik. A Szovjetunió viszont a belpolitikai reformok következtében egyre nagyobb válságba került.

Ez volt egyébként az utolsó eset, amikor Harsányi próbált hatást gyakorolni a világpolitikára. Már több írás is megjelent a nemzetközi sajtóban arról, hogy a keményvonalasok Moszkvában elégedetlenkednek Gorbacsov intézkedései miatt. Látszólag minden hatalom az ő kezében összpontosult, de ez csak formális koncentráció volt, az emberek egyre kevésbé bíztak meg benne. És akkor Harsányi megálmodta a Gorbacsov elleni puccsot. Ugyanazok hajtották volna végre, mint akik később a valóságban (még a nevek is stimmeltek). Gorbacsovot a katonák

tartóztatják le, megalakul az új kormány, a vezetője azonban bejelenti, hogy Gorbacsov elvtárs eredeti elveit valósítják meg, és csak azért nélküle, mert a gyakorlatban több súlyos hibát vétett. Gorbacsov házi őrizetben marad, de a külföldi újságíróknak nyilatkozhat. Egy időre minden hazai sajtóterméket cenzúráznak. Letörik a nacionalista és széparatista megmozdulásokat, de szabadon beengedik a nyugati tőkét.

Harsányi azonnal tollat ragadott, levelet írt Gorbacsovnak, figyelmeztette a veszélyre, de a levelet nem tudta átadni a budapesti szovjet nagykövetnek. Átvették, de a nagykövet éppen távol volt. És két nap múlva Harsányi döbbenten látta a tévében, hogy az a puccs, amit álmában megérezett, a valóságban is megtörtént.

A valóságos puccsisták azonban sokkal ügyetlenebbek voltak. Visszariadtak félúton, Gorbacsov nem mondott le, ők pedig ezt egyszerűen tudomásul vették.

Az országos kavarodásban aztán a műveletlen és iszákos Jelcin került előtérbe, az emlékezetes jelenetben egy tankról szónokolt a moszkvaiaknak. Gorbacsov visszatért a házi őrizetből, de az általa elkezdett szovjet liberalizáció már nem folytatható. Jelcin lett az Orosz Föderáció elnöke. Hamarosan a Szovjetunió megszűnt létezni, széthullott tagköztársaságokra (a végső tördöfést az jelentette, amikor Oroszország is kilépett a Szovjetunióból), a gazdaság pedig összeomlott (annyira, hogy még az orosz stratégiai nukleáris erők fizetését is Amerika állta, megakadályozandó az orosz konstruktőrök kivándorlását terrorista ázsiai országokba).

Ennek az eseménynek volt egy technikatörténeti érdekessége is. Manakov és két űrhajós társa voltak az első és utolsó, akik nem ugyanabba az országba érkeztek vissza, mint ahonnan felszálltak. A Szovjetunióból startoltak és a független Kazahsztánban landoltak.

A szovjet kommunizmus bomlása a szocialista országokban is éreztette hatását. Elbizonytalanodtak a korábban oly eltökélt pártvezetők. Felélénkült az ellenzék. Magyarországon két furcsa példája volt ennek.

Politikailag a Bős-Nagymaros vízi erőmű építése volt az az ügy, amin az ellenzék fogást talált. Megalakultak a Duna-körök, és minden józan megítélés ellenére a korábbi kormánytervek ellen fordultak azok, akik az erőműépítésben elsősorban az erőpróba lehetőségét látták. Addig-addig tüntettek és agitáltak, amíg a kormány is megriadt, és visszalépett a csehszlovák-magyar szerződéstől, aminek súlyos következményei lettek. A csehszlovák (szlovák) fél egyedül is felépítette a vízierőművet, a környezeti károsodásokat tehát nem lehetett kikerülni, ugyanakkor Magyarország nemcsak elesett az erőmű által termelt villamosenergiától, de még jelentős kártérítést is kellett fizetnie a beruházást vezető osztrák cégnek.

A másik „front” a test és a viselkedés szabadságjogainak kivívása volt. Kifejezetten ellenzéki éllel gyorsan terjedt a nudizmus (ezen a területen az NDK-sok Freikörperkultur-ja volt a minta), valamint az ezzel csak felületesen érintkező szexuális szabadosság (szexhirdetések, gruppensex, az egyes kábeltévé-társaságok kínálatában is megjelentek az éjszakai pornófilmek).

Aztán, amikor már eldőlt a politikai küzdelem, kiderült, hogy az atomerőműnél a vízi erőmű is jobb, és a testi szabadságot is egy újfajta puritanizmus, illetve álszent értékrend váltotta fel.

A történelem konokul haladt előre. A Szovjetunió felbomlott, Szlovákia Csehországtól is különvált, feloszlatták a Varsói Szerződést, sőt, sok volt szocialista országok belépett a NATO-ba. Rövidesen tagjai lettünk az Európai Uniónak is. Ez egy nagy jelentőségű változás volt, de Harsányi azt várta volna, hogy Európában ne független országok szövetsége jöjjön létre (amilyen a Szovjetunió is volt, legalábbis elvileg és Jugoszlávia gyakorlatilag), hanem egy olyan egyesült Európa, mint az Amerikai Egyesült Államok, amelyen belül minden kormány csak korlátozott jogokat tart meg, a szövetségi kormány pedig a világ egyik szuperhatalmává válik. A kérdés még mindig nyitott, de e könyv írójának véleménye szerint nem lehetetlen, hogy Harsányinak volt igaza.

A műszaki fejlődés különösen az elektronika területén száguldott (korábban még az asztali számítógépek behozatalát is tiltotta a fegyverkezést kontrolláló nyugati COCOM-lista). A magyarok ki voltak éhezve a számítógépre és a mobiltelefonra. Hogyne, egy olyan nép, amelyik az átlagosnál is többet beszél, nagyon is ki tudja használni a mobilozás előnyeit. Harsányi arra gondolt, hogy ha ez már 1956-ban is rendelkezésre állt volna, a magyarok egyáltalán nem mentek volna az utcára tüntetni.

Harsányi már egyre kevésbé tudta követni a gyorsuló műszaki fejlődést. A számítógép kezelését még megtanulta, de az Internet rohamosan bővülő lehetőségeivel már nem bírt lépést tartani. A világháló meg a mobiltelefon, a csetelés meg a szkájpolás már nem az ő világa volt.

Harsányi fölött elrepültek az évek, már nagyon öreg volt, túl a kilencvenen, úgyhogy nem érezte fontosnak, hogy mindenbe beleszóljon holott bőven lett volna még jó ötlete.

Tibor és a nők

36.

Erről külön fejezetet kell írni. Tibor gyerekként nem nagyon foglalkozott a lányokkal, a legnagyobb erotikus élménye az volt, amikor az egyik gimnáziumi osztálytársának otthonában véletlenül rányitotta a vécéajtót egy lányra. (Azt a lányt aztán később jól megnézte magának, de a lány számára ez rendkívül kínos emlék lett, és így szó sem lehetett közelebbi ismerkedésről.)

Ráhel volt az első, igazi szerelme. Amikor megtudta, mi történt a családdal, Ráhelt elsiratta. Utána több alkalma is volt nőkkel ismerkedni (Ányáról, a szovjet tábori konyhásról már szó volt a hadifogságról szóló fejezetben), de nem érezte azt a vágyat, hogy bármelyik nőt a magáévá tegye.

Sok nőismerőse volt, a kiadó és a vállalati adminisztráció is tele volt nőkkel. Szívesen randevúzott velük, elvitte őket kirándulni, csónakázni, múzeumba és presszóba. De csaknem minden viszonya kudarccal végződött. Nem azt kapták, amit vártak tőle. A nők nem nagyon szerették Tibort. Ám minden nő ismerőse mást nem szeretett benne. Az egyik, akit egy szilveszteri buli után hazakísért, és negyedóraig ácsorgott vele a kapualjban, az átázott cipőjében, rámenősnek találta. - Miért akarsz már mind-

járt feljönni hozzám? - kérdezte, és nem volt hajlandó még egy teára sem felhívni, mondván, mit szólna hozzá az édesanyja.

Egy másik hölgy szerint gyámoltalan volt. - Te valójában még olyan gyerek vagy! - mondta, és nem lehetett tudni, hogy a természetes férfi agresszivitást vagy a pénz és a hatalom iránti vonzalmat hiányolta benne.

A harmadik amiatt szidta, hogy nem halad följebb a társadalmi ranglétrán: - Még tíz év múlva sem lesz belőled senki! Mivel ezek a vélemények ellentmondtak egymásnak, Harsányi nem zavartatta magát különösebben. Minden bírálatot meghallgatott, és megfontolta annak igazságtartalmát.

- Nem tudok kiigazodni rajtad - mondta neki egyszer Hajnalka, a bérelszámoló. - Az rendben van, hogy nekem szépeket mondasz, de miért kell a többieknek is? Vagy ha nekik akarsz udvarolni, akkor miért mondasz nekem is szépeket?

- Miért baj az, ha szépeket mondok? Sohasem hazudok. Mi a baj ezzel?

- Nem érted. A nők ezt szerelmi vallomásnak veszik. És megbántod őket, amikor más nőknek is szerelmet vallasz. Ez nagyon sértő.

- Jaj, de komplikálttá tudtok tenni mindent! - fakadt ki Tibor. - Akkor neked se mondhatom azt, hogy szép vagy?

- Nekem mondhatod. Mert én tényleg szép vagyok.

Hajnalka legalább megmondta Tibornak, hogy mi bántja, de a legtöbb nő csak megsértődött. Vagy rossz hírért keltette. De olyan is bőven akadt, aki személyesen akart meggyőződni róla, hogy Tibor milyen az ágyban.

Sok olyan női ismerőse volt, aki nem volt megelégedve a férjével, ezek alkalomadtán megpróbálták elcsábítani az ártatlannak tűnő férfit. De általában csalódtak benne, nem kapták meg azt a szenvedélyes testi szerelmet, amit vártak. Kielégületlenek maradtak, nemcsak testileg, hanem érzelmileg is.

- Azt szeretem benned, hogy olyan szomorú az arcod - mondta például egy szakmunkás hölgy. Sétáltak, kézen fogva, és a végén Tibor arca ragyogott a boldogságtól. De ezzel el is tűnt a varázs.

Egy másik munkatársnője, az irodáról, bosszút akart állni a saját férjén, amiért egy vidéki városba utazva megcsalja. Elhívta hát Tibort, és addig unszolta, amíg ágyba nem kerültek. De Mari (így hívták az asszonyt) nem elégedett meg azzal, hogy Tibor csak úgy kedveskedjen neki az ágyban, azt akarta, hogy bele is habarodjon, annyira, hogy nem is tudna nélküle élni. Erre pedig Tibor alkatilag képtelen volt.

Csak arra volt képes, hogy a nőket újra és újra hazakísérje, a légyottokból hajnalban, az első villamossal meg gyalog jusson haza, de mindezt a mások érdekében, a mások élvezetéért, sohasem önmagáért. Senkit sem akart megszerezni.

Másrészt ha szakítottak vele, egy csapásra megelégedett az új helyzettel is. Mert egész életében annak örült, ami van és jó, nem pedig azon siránkozott, ami nincs vagy rossz. Ezt a szemléletet senki sem tudta megérteni. Ehelyett mindenféle elméletet gyártottak róla, a nőcsábásztól a felszarvazott szeretőig. Mindegyik ráillett az egyik szituációra, de egyik sem illett rá mindegyikre. A kiagyalóiknak így is elég meggyőző volt, a teljes igazság pedig senkit sem érdekelt igazán.

Viola egy kiránduláson jelezte, hogy elcsábult a tudásától. De az már nem tetszett neki, hogy a férfi nem akarja kihasználni az alkalmat.

Dóra, egy izgő-mozgó közgazdász, négyszemközt mondta neki, hogy a pszichiátere javaslatára szeretne vele lefeküdni, akár már ma is.

Zsóka, aki értelmiségi társaságokban mozgott és vadul cigarettázott, a férjének engedélyével akart ágyba bújni vele. (Olyan megállapodásuk volt, hogy a férjnek hűségesnek kell maradnia, de a feleség szabad.)

Bella, egy jó alakú, fiatal kolleganője, gyermekmegőrzésre hívta fel magához, de amikor megjelent, nem hagyta magára a gyerekekkel, hanem ő is maradt, és a végén maga mellett ágyazott meg neki.

Verának a szakszervezeti szervezésben segített, de a „mozgalmi” munka javát már az ágyban kellett volna végezni.

Tibor szívesen megházasodott volna, a gyermeknemzéshez már lassan kezdett túl öregnek lenni, ezért megpróbálta siettetni a

dolgot. Hirdetésekre válaszolt, és maga is hirdetett. Nagyon sok nővel hozta így össze a sors.

Az egyik reménybeli barátnője felajánlotta, hogy ott alhat nála, de mondta, hogy éppen menstruál. Ennek megfelelően Tibor gyengéden bánt vele, érzékeltette, mennyire tetszik neki, simogatta, de nem kezdeményezte a közösülést. Reggel aztán a hölgy méltatlankodott, mondván, „nem kell ennyire félni a mensestől.”

Tibor mindenkinek megpróbálta elmagyarázni, hogy a szexuális életnek elsősorban csak az adakozó oldala érdekli, de ezt általában nem vették komolyan. Mindazonáltal kötelességének tartotta, hogy erről már az első randevún is felhívja a hölgyek figyelmét. Egy partnere megkérdezte: „Miért beszélsz állandóan a szexről? Szexőrült vagy?”

Volt, aki elismerte az intellektusát, de azt mondta: „Te túl komoly vagy, s ezért nem lehet komolyan venni.”

A sok randevúzás közül az volt a legfurább, hogy az a hölgy, akivel megbeszélték a keddi találkát, nem jelentkezett, sem kedden, sem szerdán. Csütörtökön Tibor felhívta a munkahelyén. - Mi történt? Miért nem jelentkeztél? Mikor találkozunk?

- Már nem érdekes. Kedden férjhez mentem - mondta a nő, és letette a kagylót. Még azt sem várta meg, hogy Tibor kifejezze jó kívánságait a házasságkötése alkalmából.

Még szerencse, hogy már a gimnáziumban megtanult táncolni. Táncosként vették igénybe leggyakrabban, a vállalati bulikon, de ezen kívül már nem volt érdekes. Színházba, múzeumba nem nagyon mentek el vele. A vállalatnál lenézték, férfiatlannak találták. Az ottani nők a rámenős palikhoz voltak szokva, akik megvédték a nőket (a más nője persze rendszerint kurva volt), ha kellett, nagy verekedésekbe is keveredtek miattuk. És persze ittak, amennyit egy rendes férfinak innia kell.

Harsányi egyetlen erényét a műveltségében és a művelt stílusában látták, de ez nekik nem volt elég. Olyan férfit akartak maguknak, aki minden műszaki munkához ért, elég dörzsölt ahhoz, hogy a családja érdekeit az érzékeny lelkénél is fontosabbnak tekintse. Dolgozzon a pénzért, és lopjon, csaljon, ha a család érdeke úgy kívánja.

37.

Egyszer úgy tűnt, hogy végre talált magának valakit, Szilviát, egy 20 éves titkárnőt. Szilviának tetszett Tibor őszintesége és szeretetteli személyisége. Odaköltözött a férfihoz (ekkor már megvolt a lakótelepi lakás). Tibor egy ideig nagyon boldognak érezte magát. Igyekezett örömet szerezni a nőnek, szinte a tenyerén hordozta. De Szilvia sem volt teljesen megelégedve vele.

Az történt, hogy Szilviának akadt egy új lovagja. A nő nem mondott neki nemet, és a hiúságát legyezgette, hogy egyszerre két férfi is imádja. Az azonban mérhetetlenül rosszul esett neki, hogy Tibor a hűtlenség legnyilvánvalóbb jeleit sem vette észre. Hogyhogy nem látja? Hogyhogy nem akar érte megküzdeni, mint az egyik szarvasbika a másikkal? Milyen férfi az ilyen? Hogy is lehetne együtt élni egy ilyen papucssal?

Úgy derült ki az affér, hogy egy nap Szilvia kezításkájából kiesett egy csomag óvszer.

- Hát ez meg mi? Attól félsz, hogy a buszon gyereket csinálnak neked? - kérdezte Tibor.

A lány zavartan pislogott. - A barátnőm megkért, hogy vegyek neki - mondta.

- Aha. Barátnői szívesség. És miért nem a barátnő vesz magának?

- Nem meri. Férje is van.

- És akkor miért nem a férj veszi meg?

- Mert nem a férjjel kell. De hagyjuk, ehhez te nem értesz.

- Szóval a barátnőd megcsalja a férjét, de nem mer bemenni a boltba. Csalni mer, de vásárolni nem.

- Van ilyen. A férje nagyon érzéketlen, nem is érdekli meg a feleségét.

- És miért nem válik el?

- Nem rád tartozik.

Tibor elgondolkozott. - Lehet, hogy én is ismerem azt a hűtlen feleséget?

- Ezt miért akarod tudni?

- Csak úgy. Érdekel. Hogy látni lehet-e a rajta a hűtlenséget.

Szilvia elpirult.

- Most miért pirultál el? - kérdezte Tibor. - Talán csak nem te vagy az a hűtlen feleség?

- És ha én lennék? Akkor mit csinálnál?

- Semmit. Azt kívánnám, hogy legyél boldog mindkettőnkkel.

- Nem is szakítanál velem?

- Minek? Szabad országban élünk, legyen szabad a szerelem is!

- Te beteg vagy! - kiáltott fel Szilvia.

- Lehet. De most mondd meg, tényleg te vagy az a feleség?

- Nem vetted észre?

- Nem.

- Mert nem figyelsz rám. Sose figyeltél.

- Jó, majd legközelebb jobban figyelek.

- Nem lesz legközelebb. Itt hagylak.

- Jól van. Te tudod, mi a jó neked.

- Hát ez nem igaz! Hogy így hagysz elmenni. Tudod, mi vagy te? Nem is férfi vagy, hanem egy nagy rakás szar.

- Gondolod?

Erre már Szilvia nem is válaszolt, hanem dúlva-fúlva elkezdett pakolni.

Így szakítottak. Szilvia átment a batyujával a másik férfihoz. De ez nem volt olyan egyszerű, mint ahogy ő elképzelte. A férfinak felesége volt, és kiderült, hogy a férfi nem is akar válni. A feleség is rájött, hogy megcsalja, és feltette neki a kérdést: - A közös üzletet akarod, vagy a másik nőt? A férj a közös üzletet akarta. Maradt.

Szilvia letaglózva ment vissza, és Tibornak sírta el a bánatát, aki szeretettel meghallgatta és vigasztalta. De ezáltal a lelki barátnőjévé vált, ezt pedig Szilvia végképp nem tudta elviselni. Emiatt az együttérzés miatt még jobban megutálta. Annyira, hogy ettől kezdve már megölelni sem volt szabad.

38.

Volt egy rövid afférja egy olyan nővel is, akit mai kifejezéssel feministának neveznénk (de akkoriban Magyarországon még nem volt divatban ez a megnevezés). Ő mindig idegesen visszahőkölt, ha Tibor akár csak a kezével is hozzáért. - Milyen alapon akarsz te hozzáérni a testemhez? Az én testem az enyém, ezt neked is tiszteletben kell tartanod.

- Ó, hát én csak a szeretetemet akartam kimutatni - mentegetőzött Tibor.

- Mutasd ki másképp! Utálok, ha valaki csak a nőt látja bennem.

- Én nagyon is értékellek, emberként, szakemberként, csak azt akarom, hogy érezd, testileg is vágyakozom rád. Ezt nem is értem. Még egy kiskutya is szereti, ha megsimogatják.

- Akkor simogass kutyákat!

Ezzel a hölgyel különben jól megértették egymást, a filozófiai és szociológiai témákban nagy tájékozottsága volt. De Tibor többé már barátilag sem közeledett hozzá, mert a természetes gesztusait teljesen meg kellett volna változtatni miatta, ez pedig túl nehéz volt a számára. Egy darabig kísérletezett azzal, hogy ne próbálja lesegíteni a villamosról, ne nyissa ki előtte az ajtót, ne tegye a vállára a kezét, ha valaki nekiment volna. És persze vele táncolni is csak disco-zenére lehetett, amit Tibor nevetségesnek, nem hozzá illőnek talált.

Voltak más kalandjai is. Egy kiránduláson megismerkedett egy fiatal feleséggel, Verával, aki bele is ment a viszonyba, mivel a férje éppen a katonai szolgálatát töltötte. Tibor szívesen ott töltötte volna az éjszakát is, de egyszer csak megszólalt a kaputelefon. A férj váratlanul eltávozt, és hazajött. Tibor kalandfilmbe illő jelenet keretében kapkodta össze a holmijait, kisurrant a lépcsőházba, felment egy emelettel följebb (imádkozva, hogy nehogy kijöjjön egy szomszéd és tolvajnak nézze). Ott várta meg,

míg a férj bemegy a lakásba, és csak az után öltözött fel és ment ki az utcára.

Mivel nem szerette a hazudozást, rábeszélte a feleséget, hogy vallja be a titkos kapcsolatukat. Szerette volna tisztázni a viszonyukat a férjjel, akit már más vonalon megismert, és nagyon rokonszenvesnek tartott. Vera ezt nem akadályozta meg, de aggódva várta a fejleményeket. Úgy érezte, hogy amikor a két férfi sétálni indult, most eldől, ki akarja őt jobban.

A férj nem egyezett bele, hogy Tibor csatlakozzon hozzájuk (pedig albérlőként bemutatva ez nem is lett volna feltűnő), de felajánlotta, hogy Vera döntsön. Így mentek haza. De addigra már Tibor is visszalépett, mert nem akarta felrobbantani a két fiatal kapcsolatát. Később sokat töprengett ezen, de nem talált jobb megoldást a problémára, mint hogy engedje őket, hogy a saját életüket éljék. Ez sem vált be azonban, mert a férj meghasonlott önmagával, elvadult, inni kezdett, és egy éjszaka hazafelé az autójával beleesett egy alig észrevehető gödörbe, amelyikben ráadásul szivárgott a gáz, és mire a többi autós észrevette és kihívta a mentőket, addigra megfulladt. És Tibor már egy intelligens professzorasszonnyal járt. Hamarosan Vera is talált egy hozzá passzoló akadémiai kutatót.

Volt olyan nőismerőse, aki zokogva mesélte el, hogy az a férfi, akivel szakított, két hónappal később már mással vigasztalódott.

- Hogyhogy ilyen könnyen túl tudott lépni a mi szerelmünkön? kérdezte.

- A férfiak ilyenek. Nem búslakodnak sokáig - magyarázta Tibor.

- De hány férfi van, aki a szerelmi bánatában megöli magát!

- A regényekben. És talán a rendőrségi tudósításokban. Én ilyenkor mindig mást kerestem. Igaz, nem szerelmes voltam beléjük, csak szerettem őket. A kettő nem ugyanaz.

Egyszer, már öreg korában, Harsányi a buszmegállóban megismerkedett egy terhes nővel. Nagy volt, kövér, a hasa pedig akkora, mint egy hordó. Tibor kérdezgette (sokáig nem jött a busz), és kiderült, hogy a nő magányos, a születendő gyermekének apja elhagyta. Tiborban kigyulladt egy lámpa, látta, hogy itt az alkalom, hogy segítsen, a magányos kismamának ő lehetne

a gyámolítója, vagy az apja, vagy a nagyapja, az nem számít. Nagyon szeretett volna benne lenni egy gyermek életében, ha már neki magának nem lehetett gyereke. A nőt Andreának hívták, és valóban segítségre szorult, egyedül élt, és egy kicsit félt is a szüléstől és gyermekgondozástól. Tibor megadta a telefonszámát, és el volt szánva a gyökeres fordulatra az életében. Andrea csak két hét múlva telefonált, most nem ér rá, de feltétlenül akar találkozni Tiborral. Aztán teltek, múltak a hetek, és Andrea nem jelentkezett többet. Nyilván elszégyellte magát, vagy megijedt a magányos öregembertől. De az is lehet, hogy a gyerek apja jött vissza hozzá. Hát, ha így alakult, így alakult, Tibor lassan elfelejtette ezt az epizódot, mint annyi mást az életében.

Volt olyan alkalom, nem is egy, amikor egy hölgy először elutasította Tibort, de néhány év múlva újra jelentkezett. Akkor Tibor azt mondta neki: - Sajnálom, de nálam már lejárt a szavatosságod.

Egyszer azonban sikerült összeakadnia egy olyan nővel, aki ugyanúgy kilógott a sorból, mint ő. Megismerkedtek, a nő felhívta magához. És kiderült, hogy egyetlen edénye van, abban főzi a levest, abban főzi a teát, és az szolgál éjjeliedényként is. (A vécé közös volt, a folyósón.)

- Miért, mi van abban? - mondta a hölgy, amikor Tibor furcsállotta ezt a módszert. - A forralás elpusztítja a baktériumokat.

Tibornak tulajdonképpen tetszett a nő örült, vagy legalábbis egyéni gondolkodásmódja, de ez a kapcsolat sem tartott sokáig. A nőnek nem tetszett, hogy Tibor nem akar beülni vele sörözni, és nem érezte rajta, hogy nagyon meg akarja szerezni őt.

A nők azt is gyakran kifogásolták, hogy Tibor kopott ruhákban jár.

- Rendesebben is öltözködhetnél - monda neki Szalai Klári, akivel gyakran együtt ment színházba és múzeumba.

- Rendesebben? Minek?

- Hogy ne nézzenek le.

- Miért, te lenézel?

- Én nem.

- A más véleménye meg nem érdekelt.
- És az se érdekelt, hogy engem is lenéznek miattad?
- Te érdekelsz. De ajánlok erre néhány jó módszert. Ha sétálunk, menj át a túloldalra. Meglátod majd, milyen muris lesz. Hogy csak mi ketten tudjuk, hogy összetartozunk.
- Remek. Van még néhány ilyen jó módszered?
- Persze. Másoknak mondd azt, hogy én nem vagyok teljesen normális.
- De ha te nem vagy teljesen normális, és én a barátnőd vagyok, akkor engem sem tartanak normálisnak.
- Ezt már neked kell kezelned. Szerintem te teljesen normális vagy. Talán túlságosan is az.
- Ezt hogy érted?
- Hagyod magadat befolyásolni a más véleménye által.
- Nem hagyom - mondta Klári dacosan. - De nem akarom magam lejáratni miattad!
- Én megértelek. De nem fogok megváltozni egy vacak ruhadarab miatt. És minek vegyek új ruhadarabokat, amikor a régi is jó?
- Ezeket az elnyűtt ingeket odaadhatnád egy szegény ördögnek. Annyi a rászoruló, akinek még ez is jó lenne.
- De ki vagyok én, hogy jobb ruhákban járjak, mint az a szegény ördög?

Klári sírva fakadt. Utána azt kifogásolta, hogy Tibor nem használt szappant. Ez ugyan igaz volt, de Tibor szerint senkinek sincs szappanra szüksége, aki rendszeresen mosakszik, és ő nem is volt büdös. Klári azonban nem bírta tovább, kiadta az útját. Igaz, hogy amikor legközelebb összetalálkoztak, elfutotta a szemét a könny, és búsan nézett Tiborra, de ami megtörtént, megtörtént. Nem illettek egymáshoz.

39.

A nyolcvanas évek végén, a szocializmus látványos lazulásának idején (ahogy már említettük) a gruppenszex is bejött Magyarországra. Nyíltan hirdették magukat a prostituáltak, fotóval is, és egy ilyen hirdetésben egy szexklubra is történt utalás. Tibor felvette velük a kapcsolatot, és elhatározta, hogy kipróbálja. De már közeledett a hetvenhez, a szex fizikai része kevésbé érdekelte. Becsöngetett a megadott címre, illendő módon levetkőzött, de nem evett és nem ivott. A többiek már elkezdtek, és a ruháikkal együtt a gátlásaikat is levetkőzték.

Egy negyvenes, kisminkelt nő jött oda hozzá.

- Szia! Liza vagyok. Dugunk?

- Neeem, nem, én csak szétnézek. Egyébként Tibornak hívnak.

- Kukkolni jöttél? Ez nem szép.

- Nem kukkolok. Csak... gyönyörködöm a mások örömében.

- Pfuj, perverz! - mondta Liza, de nem tépelődött a dolgon, hanem behuppant egy arra alkalmas férfi vággyal teli ölébe.

Tibor másokkal is meg próbált ismerkedni, vagy legalább szót váltani, de a nők is, a férfiak is idegenkedve néztek rá. A nyers szexet kedvelték, és ez olyan volt, mintha valamiféle edző-

terembe tévedt volna. Látták rajta, hogy más, és kinézték maguk közül.

Tibor még egy ideig maradt, aztán suttyomban felöltözött, és távozott. Úgy érezte, a szex sem szerelemmel, sem szerelem nélkül nem neki való. Igazából egy csoport-szeretet szeánszon vett volna részt, ahol mindenki mindenkit szeret. Szívből. És legfeljebb megölelik egymást.

Érdekességként kell megemlíteni, hogy Tibor évekkel később egy buszon véletlenül összetalálkozott az egyik akkori részvevővel. Barátságosan üdvözölte, és utalt a közös élményükre. De a hölgy letorkolta: - Ezt felejtsd el! Már a HIT gyülekezetébe járok, teljesen megváltoztam.

Tibor megértette a nőket, tudomásul vette a kritikájukat, igazat is adott nekik sok kérdésben, de a legcsekélyebb mértékben sem volt hajlandó változtatni a magatartásán. Hiszen akkor önmagával kerülne szembe. Mindent a legjobb lelkiismerete szerint csinált. Nem lopott, a családjáért sem, nem akart többet sem magának, sem a szeretteinek, mint ami járt.

Az a szó, hogy „szerettei” persze némi magyarázatra szorul. Harsányi ugyan mindenkit szeretett, krisztusi módon, de őt igazából senki sem szerette. Túlságosan kirítt a többiek közül, nem vállalta a közös bűnöket, nem szidott senkit csak azért, mert a többiek szidták, mindig maga akart utánajárni a dolgoknak. Egyszóval különc volt. Ne csodálkozzunk hát, hogy egyedül maradt.

Újjászületés

40.

Röviden meg kell emlékezni Harsányi kulturális élményeiről. Már az ötvenes években is talált értékes olvasmányokat, az 1963-as amnesztia után pedig valóságos egyéni művelődési programot kezdett. Eljárt a TIT szabadegyetemi előadásaira, a tévében sok értékes filmet és színházi közvetítést nézett meg, és barátnőit is elvitte színházba, hangversenyre, moziba.

Itt kizárólag a személyiségének formálódására leginkább ható műalkotásokat említjük meg. A színdarabok közül Németh László Széchenyijét, Örkény Istvántól a Tótékat (ez mint volt katonát is nagyon érdekelte), aztán Szakonyi Károly Adáshiba című darabját (nagyon érdekesnek találta az ismeretlen vendég Jézus-szerű alakját). Csurkát nem kedvelte, de tetszett tőle a „Ki lesz a bálanya”, valamint a „Döglött aknák”. (A rendszerváltozás után új szöveggel játszották, azt már nem nézte meg, de azt hallotta róla, hogy szókimondóbb és durvább, mint az eredeti. Hiába, a nagy szabadság nem mindig tesz jót a művészetnek.)

Görgey Gábor abszurd darabja is tetszett („Komámasszony, hol a stukker?”), bár a szereplőknek az általuk képviselt társadalmi csoport sztereotip jellegzetességére való egyszerűsítésével nem tudott egyetérteni. Ha már abszurditásról van szó, akkor meg kell említenünk Jarrytól az Übü király, avagy a lengyelek című darabot is, amit először egy amatőr együttes előadásában látott, és amikor később nagyszínházban viszontlátta, akkor az volt a véleménye, hogy a diák szerző darabja jobban illett az amatőrökhöz, mint a hivatásos színészekhez.

Számtalan színdarabot lehetne még említeni, de hát ez nem olvasónapló (azt esetleg majd külön tesszük közzé).

Harsányinak szerencséje volt, hogy a magyar film művészi-leg legsikeresebb korában élt. A háború előtt is látott jó filmeket (ilyen volt a „Hyppolit, a lakáj”, amit még Ráhellel nézett meg), de a „Valahol Európában” már jelezte, hogy a magyar filmnek a háború után is lesz még egy nagy korszaka. Lett is. Ilyen filmek voltak az „Álmodozások kora”, a „Sodrásban”, a „Szegénylegények”, a „Szindbád”, az Oscar-díjas „Mephisto”, vagy „A tanú”,

amelyet Harsányi az ötvenes évektől való humoros búcsúzásként fogott fel. (Ha az Olvasó nem látta, nézze meg!)

Hősiünknek a kulturális életben is voltak említésre méltó ötletei. Például amikor a rendszerváltás után az egyes nagyobb politikai pártok paritásos alapon jelölhettek tagokat az Országos Rádió és Televízió Testület kuratóriumába, levelet írt a köztársasági elnöknek, azzal, hogy sokkal jobb lenne, ha a rádióban és televízióban nem a pártokat, hanem a lehetséges és hiteles politikai irányzatokat képviselnék a kuratóriumi tagok. Ilyenek lehetnének a vallásos irányzat, a kommunista irányzat, a liberális, valamint a polgári konzervatív irányzat. A levél feltehetőleg elkallódott, mert semmilyen nyomát nem lehetett fellelni a köztársasági elnök hivatalában.

41.

Teltek az évek. Harsányi élvezte a nyugdíjasok szabadságát. A nyugdíja a három nyelvpótléka révén viszonylag magas volt (az oroszon kívül munka mellett a németből is megszerezte a felső fokot, az angol pedig ragadt rá, abból a középfok sikerült), ezért nem kényszerült arra, hogy a nyugdíja mellett is pénzkereső foglalkozása legyen. Minden arra érdemes adománygyűjtő akcióban benne volt, vagy pénzzel, vagy önkéntes munkával.

- Voltaképpen miből él? - kérdezte az egyik adománygyűjtő.

- Az értékeim eladásából.

- És mik ezek az értékek? - kérdezték.

- Hát az arany szívem.

A buszon átadta a helyét a hölgyeknek és a kismamáknak. Ha éppen nem ült, és helyhez akart segíteni egy felszálló öreget (azaz azt, aki még nálánál is öregebb), akkor odament egy fiatalhoz, és udvariasan megkérdezte, hogy átadná-e a helyét az arra rászorulóknak. Tízből kilencszer minden vita nélkül tudott így helyet szerezni, és úgy gondolta, hogy ez elég jó arány. (Amikor ennek nyomán beszélgetés kezdődött, hogy a fiatalok miért nem veszik észre maguktól is, akkor beleszólt, mondván, a végeredmény a lényeg, és hogy nem szégyen kérni. A Bibliában is az van, hogy „kérj, és megadatik”). Tibor ezt tartotta szem előtt. Hébe-hóba előfordult, hogy - mondjuk, az orvosi rendelőből jövet - le akart volna ülni, de nem volt szabad ülőhely. Akkor ő is

minden szemérem nélkül udvariasan megkérte az utasokat, hogy valaki adja át neki a helyét. És átadták. Vagy ha nem, keresett másikat. Valaki mindig akadt, akinek megesett a szíve rajta.

Kísérgette a vakokat, felsegítette a buszra, aki segítségre szorult, és nem bocsátkozott vitába azzal, akinek emiatt egy lépést arrébb kellett tennie, és emiatt durván rászólt. Ilyenkor csak annyit mondott: Sajnálom, hogy kényelmetlenséget okoztam.

A hajléktalanoknak meleg takarót és ételt adott, elbeszélgetett velük, hogy hogy veszítették el a lakást, van-e esélyük a normális életmódhoz való visszatérésre.

A jó akarat és segítőkészség azonban gyakran épp az ellenkező reakciókat váltotta ki. Több koldus nem fogadott el ételt, csak pénzt. Azok közül a hölgyek közül, akiket a buszon vagy villamoson segített, többen félreértették a szándékát, és kikérték maguknak, hogy hozzájuk ért.

Egy ízben leszálláshoz készülődött egy idősebb nő, de a táskája beleakadt az előtte lévő utas kabátjába. Tibor automatikusan odanyúlt, és kiszabadította a beakadt táskát.

- Mi van? Kivett belőle valamit? - fordult feléje az asszony riadtan.

- Dehogy. Csak segíteni akartam - mondta Tibor mosolyogva.

- Akkor köszönöm - mondta a nő, de a tekintete morcos maradt.

Ezekkel a negatív reakciókkal azonban Tibor nem törődött. Csak addig érdekelték a dolgok, amíg meg nem találta a helyét egy-egy segítségi láncolatban. Megtette, amit tudott, de a félreértéseket szinte nem is vette figyelembe. Úgy tapasztalta, hogy az emberek első reakciója ugyan gyakran a köszönet, de ezt különböző okokból (hiúságból, önérzetből) rögtön elfojtják, és gyakran a jó szóra, a szíves gesztusra is ellenségesen reagálnak. Nem rosszindulatúak, csak rosszhiszeműek.

Sokan gondolták Harsányiról is, hogy önző, és hogy másoknak is csak azért segít, mert ez neki magának örömet okoz. És ez igaz is volt. Tényleg örömet okozott neki. Ezen nem tudott és nem is akart változtatni.

Olvasmányaiából felidézte Miskin herceg alakját Dosztojev-szkijtől. Magát is ilyen félkegyelmű, de tiszta léleknek tartotta. Kivette a könyvet a könyvtárból, és újraolvasta. Különösen érdekesnek találta, ahogy egy Ippolit nevű fiatalember leírta a dilemmát: „Jobb boldogtalannak lenni, de *tudni* ezt, mint boldognak lenni és úgy élni, hogy... bolonddá tartják.”

- Nem, nem - gondolta Harsányi - a boldogság fontosabb, mint az, hogy mit gondolnak az emberről mások. Fontos ismerni mások véleményét, de nem lehet mindent ennek függvényévé tenni. Nekem fontosabb, hogy azonos legyek önmagammal, mint hogy beleilleszkedjem a mások által kialakított értékrendbe. Ez a függetlenség az, ami végső soron elégedetté és boldoggá tesz. Ettől vagyok önmagam.

Harsányi nem vált mogorva öregemberré, és nyugdíjasként is megpróbált jól tenni. Ez gyakran vezetett gúnyolódáshoz. Mosolyogtak rajta, amikor jártában-keltében összeszedte az eldobált üvegeket és alumíniumdobozokat.

- Miért szedi fel ezeket? - kérdezte egy harminc év körüli férfi.

- Szúrja a szememet. Magának nem? - kérdezett vissza.

- A szemét hozzátartozik az utcaképhez - filozofált a férfi. - És különben is, miért van az utcaseprő?

- Majd az is jön. De addig is rendet csinálhatunk.

- Mi maga? Önkéntes rendőr?

- Nem. Csak, tudja, már régen rájöttem, hogy az ember két dolgot tehet a világgal. Vagy javít, vagy ront rajta. Én a javítók oldalán akarok állni.

A férfi odament a szemétkosárhoz, és a Tibor által utoljára bedobott palackot tüntetően visszadobta a járdára, miközben Tibort figyelte. Tibor szó nélkül lehajolt érte, és vitte a másik szemétkosárhoz. Biztos volt benne, hogy oda már nem követi a szemetelő.

A kutyasétáltatókra is megpróbált hatni. Amikor látta, hogy valamelyikük nem takarítja el az ürüléket, elővett egy nejlonzacskót a zsebéből (erre a célra mindig volt nála pár zacskó, amiben a piacon vagy az áruházban kapta az árut), és barátságosan átnyújtotta.

- Mit akar ezzel? - kérdezte egyszer egy középkorú nő.

- Gondolom, nincs zacskója, azért hagyta ott a kutyapiszkot.

- Ne törődjön maga az én kutyámmal! Vegyen magának másik kutyát, és az után takarítson!

Erre mi mást tehetett volna, mosolyogva leguggolt, és felszedte a kakit, és minden kommentár nélkül a parkon lévő gyűjtőbe tette. Arra gondolt, hogy a jó példa előbb-utóbb követőkre talál, csak az emberek nem szívesen vallják be, hogy rosszat tettek, könnyebb nekik úgy tenni, mintha az volna a helyes, s különben sem szorulnak rá senki tanácsára. („Engem akar kioktatni?!”) Felnőttek, azt tesznek, ami nekik tetszik.

A lomtalanításokra lassan már minden ingóságát lehordta, kidobott minden felesleges holmit, régi újságokat, lyukas zoknikat, szakadt ruhákat (az ingeket és alsónadrágokat nem, azok jól jönnek még a portörléskor), megszabadult a magnókazettáitól és videokazettáitól is, a kiolvasott könyvei jó részét antikváriumba vitte el, és ha nem vették át, akkor hajnalban lerakta a bolt elé, hogy az vigye el, aki akarja. De furcsa mód néha ő is talált egy-két még használható dolgot a lomtalanítási kupacokban. Ilyenkor néha a családjuk nevében őrt álló (vagy ülő) cigányasszonyokkal kellett egyezkednie, ők pedig igyekeztek minél többet kérni azért, ami még nem is vált hivatalosan az övéké, csak kinézték maguknak.

A veszekedőket megpróbálta kibékíteni (annak árán is, hogy olykor mindkét fél nekiesett). - Mit avatkozik bele? - förmedtek rá gyakran. Magának nem osztottunk lapot!

A szomorkodókat vigasztalta, mások viccein bátorítólag nevetett.

A nők felvidítésát különösen szerette. Néha elég volt egy aszfaltbetyár-trükk:

- Köszönöm!

- Mit?

- Az esztétikai élményt. (Ez nem mindig jött be, de többen mosolyogtak, mint akik megbántódtak a közvetlenségén.)

És voltak olyan leszólításai is, amelyek szinte mindig beváltak. Például amikor odament egy villamosra várakozóhoz, koldulást mímelve:

- Nincs a számomra egy felesleges... mosolya?

Néhányan kötekedtek vele. Ilyenkor türelmesen meghallgatta őket, és szelíden megkérdezte:

- Segíthetek valamiben, hogy jobb legyen a hangulata?

- Nyasgem - volt a leggyakoribb válasz, de voltak konkrétabb felkérések is.

- Megértem, hogy nagyon mérges. De biztos vagyok benne, hogy előbb-utóbb megtalálja a belső harmóniáját. Mert a világ nem arra való, hogy bosszankodjunk miatta, hanem hogy gyönyörködjünk benne.

- Maga talán lelkész? - kérdezett egyszer vissza valaki.

- Úgy is mondhatjuk. Érdekel az emberek lelke, érdekelnek a lelki bajok. De nem vagyok vallásos. Mi magunk is javíthatunk az állapotunkon, nem kell hozzá Isten.

- Hát ide figyeljen! Naponta tíz órát melózok, mint az állat, és az a kurva képes, és elmegy egy csóró buzival. Erre mit mond, lelkész-kém?

- Úgy gondolom, egy ilyen nő nem érdemli meg, hogy visszasírja. De maga tudja jobban, hogy mennyit ér. Akivel elment, az nyilván nem buzi. De hátha tud valamit, amit maga nem.

- Á, nyamvadt köcsög. Ha a szemem elé kerül, szíven szúrom, még ha lesittelnek is érte.

- Ne haragudjon, távol álljon tőlem, hogy beleszóljak a privát ügyeibe, de én egy ilyen asszonyt semmiképp sem vennék vissza. Ha pedig megöli a szeretőjét, évekig aszalódhat a börtönben. Nem hiszem, hogy ez az egész ügy megér hat-hét év börtönt.

- Na, húzz el innen, mert a végén téged is laposra verlek.

- Volt szerencsém - mondta Harsányi, és távozott.

Néha ilyenkor még a kezét is felemelte, mintha megáldaná a kötekedőket, és úgy mondta: „Légy jó mindhalálig.” (Persze akik nem is hallottak Móricz Zsigmondról meg Nyilas Misiről, azt mondták erre, hogy „Ne tegezz!”)

Máskor egy síró nőt kellett megvigasztalnia.

- Megcsalt - mondta a nő -, amikor már azt hittem, elvesz feleségül.

- Van ilyen. De mondja, nem jobb, hogy most csalta meg, amikor még könnyen kereshet maga is másikat, olyat, aki méltó magához, mintha már házások lennének?

- Ha házások lennének, nem tudna megcsalni. Mert annyira szeretném őtet.

- Efelől nincs kétségem - mondta Tibor. - De, tudja, a legtöbb férfinak több nő is kell egyszerre. Ilyen a természetük. És még szerencse, ha nem isznak és nem a játékszenvedély rabjai.

- Ez iszik is.

- Na látja.

- De én leszoktatnám.

- A statisztika szerint nagyon ritka eset, hogy egy nő le tudja szoktatni a férjét az ivásról. Inkább a feleségéről szokik le. De az is gyakori, hogy a feleség is rászokik.

- Ezt maga honnan tudja?

- Könyvekből. Egy csomó vizsgálatnak lett ez az eredménye.

- Van egy cigarettája?

- Nincs. Nem dohányzom. De látja, aki cigarettázik, az az alkohol csábításának is nehezebben áll ellent.

Voltak új veszedelmek is. Az utcákon erőszakos fiatalok kószáltak.

Egy alkalommal három suhanc állta el az útját. Harsányi megtorpant.

- Segíthetek valamiben, uraim?

- Nézzétek, egy professzor! - kiáltott fel az egyikük, és röhögött.

- Ami azt illeti, tényleg professzor vagyok - mondta Harsányi. Talán a tanítványaim? A jogi karon?

A suhancok nem tudták, mit tegyenek.

- Vagy a jog elszenvedőihez van szerencsém? Védőügyvédet keresnek? Halljam, mi a tényállás!

- Ez tényleg professzor, bazmeg - mondta az egyik suhanc, és elindult a másik irányba. A másik kettő is vele ment, és nevetve kommentálták az esetet.

- Hm, ez a jogi karos ötlet nem is volt rossz - nevetett magában az öreg. - Ezt majd máskor is bedobom. Csak eszembe jusson! És már harmadszor hívnak professzornak. Kell lenni bennem valami professzorosnak.

Harsányi kialakított magának egy ideális életvitelt. Eddig is igyekezett a jó élményekre koncentrálni, lényegében ennek köszönhető, hogy túlélte a háborút, a kommunizmust, a börtönt és a munkahelyi konfliktusokat, s ugyanígy, a magánélet, a férfi-nő kapcsolat megrázkódtatásain is sikerült túltennie magát, de most ez a hozzáállás valóságos életfilozófiává, életművészetté vált a számára.

Újraolvasta a kedvenc könyveit. Amikor másodszor olvasta egy régi kedvencét, Móricztól A boldog embert, már egészen másképp látta a főhőst. A regény tulajdonképpen beszélgetések sorozata, amelyben egy falusi parasztember (valójában az író rokona) számol be az életéről. Szörnyű dolgokat mesél el, de kedélyesen. Ő nem érzi szörnyűnek, a valós kép az olvasó fejében alakul ki. És most Tibor úgy gondolta, hogy Joó György, a tiszaháti gazda, valóban boldognak élte át azokat az éveket. Más

szóval: ugyanazt a stratégiát alkalmazta, mint amit Tibor is. Csak a jóra figyelt, a rosszat nem vette komolyan. Ez a felismerés Tibort is felvillanyozta, hiszen Joó Györgyben egy ismeretlen rokonlelket talált.

Tibor hangversenybérletet váltott, múzeumokba járt. Nagyonkat sétált a Városligetben és a Budai hegyekben, megsimogatta a fák férfias kérgét, hosszú percekig tudott gyönyörködni egy lepkében, amelyik egy virágon egyensúlyozott (rendszerint megvárta, míg a lepke magától elrepül, mert nem akarta megzavarni). Csatlakozott idegen kirándulókhoz is. Amikor találkozott velük a hegyekben, megkérdezte, hogy velük mehet-e tovább. A legtöbbször igennel válaszoltak, és befogadták. Sok érdekes embert ismert meg ily módon.

Ugyanígyen örömmel csatlakozott a külföldi turistacsoportokhoz is, a Hősök terén, a Parlament előtt vagy a Várban. Sosem kergették el, legfeljebb csodálkozva néztek rá. Olykor még azt is megengedte magának, hogy kiegészítést fűzzön az idegenvezető szavaihoz.

A külföldiek egyébként is állandó örömforrássul szolgáltak. Amikor látta, hogy egy házaspár térképet vesz elő, jobbra-balra nézeget, azonnal odalépett hozzájuk, és felajánlotta a segítségét. Can I help you? Magu ja vám pamócs? Brauchen Sie Hilfe? Rendszerint igenlő volt a válasz, és mindkét részről alkalmat adott egy kis mosolygásra. És mi van ennél jobb a világon?

Egyszer, csak úgy szórakozásból, kiült a Deák térre egy táblával a kezében: „Mosolyogj rám, és én visszamosolygok. INGYEN!” A legtöbb ember tényleg rámosolygott. Egy külföldi hölgy kéregetőnek nézte, és pénzt akart adni. A pénzt Harsányi visszaadta, és megsimogatta az illető vállát.

42.

Sajnos a családi örömök elkerülték. Nem lett sem felesége, sem gyermeke, még mostohagyereke sem. Szívesen örökbe fogadott volna valakit, de nem volt kivel örökbefogadni. A magányos öregre pedig még a gyermekfelügyeletet sem merték rábízni az anyák.

Pedig imádta a kicsiket. Ebben is Miskin hercegre emlékeztetett. De neki nem a lelke maradt gyermeki, hanem a szemléletében maradt meg a mindenki iránti jó indulat, lepereregtek róla a felnőttekre annyira jellemző morális meghasonlások és önzések, az anyagi vagy az érzéki örömök hajszolása.

Kijárt a játszótérre, barátkozott a mamákkal, nagymamákkal, a gyerekekkel és a kutyákkal. Benne mindig meg lehetett bízni, hogy a visszahozott fadarabot újra és újra eldobja, és ha előbb ért oda, akkor ő rúgta vissza az elrúgott labdát. Ezt némelyik kisfiú nagyon értékelte, és ha lenn volt az apuka, az sem emelt ellene kifogást. Neki annál kevesebbet kellett rohangálnia.

Némelyik anyuka gyanúsaknak találta a mindenkire rámosolygó, habókos öreget, és néhányan ellenséges hangulatot szítottak ellene. Egyszer még a rendőröket is kihívták.

Az történt ugyanis, hogy az egyik csöppségnek hirtelen pisilnie kellett, de az anyja éppen egy boltban tartózkodott, a barátnői pedig el voltak foglalva a cigarettázással és a pletykálkodással. Tibor - aki már kiérdekelte a „Tibi bácsi” megszólítást, de valójában senki sem szólította meg, sem így, sem úgy - lehajolt, és segített a gyerekeknek kigombolni a ruháját.

A mamák felháborodva tárgyalták az esetet. A rendőr ki kérdezte a kislányt, de az nem is értette, hogy mit kérdeztek tőle.

Végül az öreg megúsza azzal a rendőri tanáccsal, hogy legyen óvatosabb, és lehetőleg keressen magának más játszóteret.

Tibor ezt megfogadta, és arrébb helyezte a tartózkodási helyét. A pletyka ugyan ott is utolérte (némely mama ugyanis nagyon harcias tud lenni, akkor is, amikor nincs szükség harciasságra), de mivel az öreg csak elrévedve ült a padon, az arcán jóindulatú mosoly, és mindenkivel udvariasan beszélt, nem találtak rá ürügyet, hogy onnan is elüldözzék. Ha egy-egy gyerek odajött hozzá (mert a gyerekeknek még nincsenek előítéleteik), barátságosan rájuk mosolygott, de nem engedte őket túlságosan közel magához.

- Te nagypapa vagy? - kérdezte tőle egy kisfiú.

- Miből gondolod?

- Nekem két nagypapám is van, és mind a kettő ilyen öreg.

- Nem mindenki nagypapa, aki öreg - mondta Tibi bácsi.
- Neked is van nagypapád?
- Már nincs. Volt, de elvesztettem.
- Én nagyon vigyázok rájuk - mondta a gyerek.

A végtelenről

43.

Telt-múlt az idő. Tibi bácsinak egyszer csak eszébe jutott, hogy meg kellene írnia az élete történetét, a gyerekkorát, az iskolát, a biztosító irodában való munkáját, a könyvesboltot és Ráhelt, a katonaságot, a hadifogságot, a bebörtönzéseket - mindent, amiről ez idáig szó volt. Felfrissítette szerkesztői rutinját, és elkezdett dolgozni a kéziraton.

„Történetünk 1920. január elsején kezdődik, egy hideg téli napon. Míg a szolnokiak megpróbálták magukhoz térni a román megszállás alatti szilveszter kábulatából, egy asszony vajúdott. Otthon, mert ebben a helyzetben nem tudtak kórházat igénybe venni. Nem valami jó helyre hozta a gólya a csecsemőt, de a csecsemők nincsenek abban a helyzetben, hogy születésük körülményeibe beleszólhassanak.”

Nehéz feladat volt, hónapokig eltartott, amíg sikerült megfogalmazni és úgy megírni, ahogy történt, de arra is ügyelve, hogy az olvasó is maga elé tudja képzelni az eseményeket. Ráadásul mindig elégedetlen volt vele. Az első változat csak 36 oldal lett. „Nem létezik, hogy csak 36 oldalnyit éltem” - mondta, és újrakezdte. De akármennyire is igyekezett, a terjedelem nem nagyon növekedett. A kerülőutakat és cirkalmakat eleve nem szerette (az olvasmányában sem), és el nem tudta képzelni, hogy a nagy mesélők, Jókai, Balzac, Tolsztoj, Dosztojevszkij vagy Thomas Mann, hogy tudtak annyit összeírni.

Újra és újra nekiült, de lassan gyarapodott a történet. Úgy nőtt, ahogy felszakadtak benne az emlékek. De arra is vigyázott, hogy ne beszéljen túl sokat, hiszen a tartalmatlan fecsegés a legjobb irodalmi művet is elértékteleníti.

A kerületi könyvtárban állandó vendégnek számított, a régi újságokból és könyvekből illusztrációkat is válogatott a szövegéhez.

Közben újra és újra átélte az életének meghatározó eseményeit, méghozzá úgy, hogy már az újabb, korábban nem publikált tények révén sok történetnek az addig elhallgatott másik felét is megismerte. (Talán a legdrámaibb az volt, amikor rádöbbsent, hogy a hadifogolytábor, a Gulág, a recski munkatábor mennyivel

borzalmasabb volt, mint ami neki kijutott. Mégis csak lehetett valami abban, hogy ő egy rendkívüli gyerek. Vagy legalábbis a sorsa kivételes volt. Vagy a keresztényiességét jutalmazta meg a Mindenható?)

A könyvtárosok lassan hozzászoktak Tiborhoz, időnként érdeklődtek, hogy hol tart. Elhatározta, hogy ha újrászületik, könyvtáros lesz. Mert a könyvtárosok, ha nem is nagyon érnek rá olvasni a sok adminisztratív kötelességtől, annyira benne élnek az információk és a szellemi értékek világában, mint a könyvesbolti dolgozók. Kiszolgálók egy olyan „boltban”, amelyben nemcsak az újdonságok férhetők hozzá, hanem kis túlzással az emberiség egész eddigi kulturális értékei.

A nagy kutatómunkában számos olyan dokumentumra bukkant, amely az ő idejéből származott, de csak most láthatta először. Töménytelen jelentést, naplót, visszaemlékezést és újságcikket elolvasott, de ritkán érezte úgy, hogy ezeket érdemes beillesztenie a saját könyvébe, hiszen a főhőse ezekről a tényekről közvetlenül nem tudhatott, ezért nem lenne tisztességes dolog felhasználni őket. Ő azonban rendkívüli módon élvezte ezt a múlt évtizedekben tett időutazását.

Végül elkészült a nagy mű. Négy kiadónak is elküldte, ezek közül az első az volt, amelyiknél ő maga is dolgozott a negyvenes-ötvenes évek fordulóján (már egészen más neve volt, de a profilja nagyjából ugyanaz maradt), elküldte egy történelmi

művekkel és memoárokkal foglalkozó kiadónak, aztán egy olyan-
nak, amelyik sok könyvet jelentetett meg a világháborúról és a
hadtörténetről. Némi töprengés és vívódás után még egy egyházi
kiadót is megkeresett, azon az alapon, hogy meglehetősen sok
utalás van a kéziratban a keresztény értékekre. Hátha nekik
tetszik. Végül is nem a szerző hite számít, hanem a szöveg lelki-
sége.

Közben eszébe jutott, hogy itt-ott másképp kellett volna
megfogalmaznia valamit, esetleg akadnak olvasók, akik véletle-
nül magukra ismernek a mellékszereplőkben, de azzal vigasztalta
magát, hogy lesz még ideje javítgatni, a neveket megváltoztatni,
úgysem fogják ezt olyan gyorsan megjelentetni. És ha minden
kötél szakad, akkor vállalja azt is, hogy egy jobb tollú szerkesztő
öntse végső formába.

Az persze egyáltalán nem tetszett volna neki, ha a szerkesz-
tőség a főszereplő jellemét is meg akarná változtatni, hiszen a
főszereplő ő maga volt, a történetek valóságok, vele megtörténtek,
nemigen lehetne megváltoztatni őket. Talán csak a stílus tekinte-
tében engedne. Mert akármennyire is ismerte már a kiadók szer-
kesztői gyakorlatát, tudta, hogy ugyanannak a mondatnak lehetsé-
ges jobb vagy rosszabb megfogalmazása is, ő pedig az üzemenben
és nyugdíjas korában eléggé elszokott már a stílári problémák
kezelésétől,

Teltek a hónapok, Harsányi élte a megszokott élvhajhász
nyugdíjas életét, a parkokban, játszótéren. Nem érkezett
válasz. Visszament a könyvtárba, újabb és újabb memoárokat és
dokumentumköteteket olvasott el, levéltári forrásokat is tanulmá-
nyozott. Már nemcsak a saját életrajzi jellegű regénye érdekelte,
hanem a történelem a maga valóságában. Látni akarta annak
másik, a kortársak számára láthatatlan oldalát. Többször is eszébe
jutott Karinthynek az az elbeszélése, amelyben visszarepül az
időben, és Paczka Pál helyett próbál érettségi vizsgát tenni törté-
nelemből, pontosabban az 1915-ös világháborúból. A történelem-
tanár kérdéseire a kortárs bennfentességével válaszolna, de kide-
rül, hogy a kulcsfontosságú eseményekről semmit sem tud, mert
a lapok nem írták meg. Ami fontos volt, az a háttérben történt.

Már le is mondott róla, hogy a könyve megjelenjen. És tíz
hónappal később megérkezett a régóta várt értesítés. Levelet
kapott az egyházi kiadótól. Nagy izgalommal bontotta fel.

„Igen tisztelt Harsányi úr! Megkaptuk irományát, amelyben egy ember élettörténetét képzelem el. A sztori fordulatos, de hiteltelen. Azt javasoljuk, hogy tanulmányozza a való világot, és ne olyan személyről írjon, aki nem is létezik.”

Harsányi először mehökkent, de utána nagyot nevetett. - Hiteltelen? Na persze. Ilyen hiteltelen történetek is csak az életben fordulnak elő. És csak velem.

Harsányi elrakta a kéziratot (az olvasó talán azt várná, hogy el is égesse, de ő ennél józanabb volt, és bízott benne, hogy valaki, a távoli jövőben, majd közlésre alkalmasnak fogja találni), és becsomagolva elrakta. Csak a címét változtatta meg. Az eredeti ez volt: „Egy ember története”. Két szót toldott be: „Egy nem létező ember története”.

A nem létező emberek is léteznek, csak nehéz észrevenni őket - gondolta magában.

A többi kiadó nem válaszolt. Illetve talált egy olyat, amelyik kiadta volna a művét, de a saját költségén, nem kevesebb, mint 400 ezer forintért. Harsányi, Tibi bácsi, úgy érezte, hogy az élettörténete ennyit semmiképp sem ér meg.

Tovább is kiült a parkba, élvezte a napsütést, és arra gondolt, hogy az élete ennek az emlékezésnek a megírásával lényegében befejeződött. Minden nap jutalom volt a számára, amit méltósággal fogadott el a sorstól. Néha eszébe jutott egy kérdés, amit még a gimnáziumban tett fel nekik egy felsős.

- Mi a legnagyobb szám?

- A végtelen - mondták rá néhányan.

- Nem. A végtelen plusz egy.

Tibor úgy érezte, hogy már végtelen sok napot élt, és ez a végtelen minden nap eggyel növekszik, de ettől még ugyanaz a végtelen marad.

Kilencvenen jóval túl már foglalkoznia kellett a saját halálának gondolatával is. Eszébe jutott, hogy még az életében el kellene búcsúznia mindenkitől, akivel valamiféle kapcsolata volt, egy előre hozott gyászszertartáson, amelyen ő is részt vesz, mintegy elbúcsúzik önmagától, és iszik a megboldogult túlvilági egészségére. De ezt az ötletet elvetette, mert nehéz lett volna

kiszámítani az elhalálozás idejét,. És mit gondolnának róla a szertartás után? Aki meghal, az haljon meg. Egyszer s mindenkorra.

Az életének utolsó éveit, hónapjait is ki akarta használni arra, hogy jót tegyen. Hiszen ez a legfőbb értelme és haszna az életünknek. Minden nap egy újabb esély, hogy a világban a jót erősítsük, a rosszat pedig enyhítsük.

De talán a legfontosabb tényező a saját kíváncsisága volt. A maga halála miatt nem aggódott, de kíváncsi lett volna arra, hogy mi történik másnap. Szinte meghalt a kíváncsiságtól. Ezért könnyen lehet, hogy még mindig él.

TARTALOM

Egy rendkívüli gyermek.....	2
Az életnek tanulunk.....	15
Munka és szerelem.....	31
Hív a haza.....	44
Második menet	60
A szocializmus építése	90
Zűrzavar	101
A világ jobbításáról	120
A kapitalizmus építése	128
Világok harca	138
Tibor és a nők.....	149
Újjászületés	161
A végtelenről	172

Változz, ne változtass! Ha nemesek lettek volna a Harsányiak, nyilván ez a mondat került volna fel a családi címerükre is.

*

Harsányi szívesebben maradt volna bent, hiszen ha a köztörvényes bűnözők mind kiszabadultak, akkor a börtön is egy csapásra lakhatóbb hely lett, de elküldték. - Menjen, jóember! Egy személyre nem főzünk - mondta neki a börtön szakácsnője.

*

- Voltaképpen miből él? - kérdezte az egyik adománygyűjtő.

- Az értékeim eladásából.

- És mik ezek az értékek? - kérdezték.

- Hát az arany szívem.